

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ НАУКИ І ТЕХНОЛОГІЙ

КАФЕДРА ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ
СПЕЦІАЛІСТІВ ДЕРЖАВНОЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ТРАНСПОРТУ

Морально-психологічне забезпечення підрозділів Держспецтрансслужби

Навчальний посібник

ОБМЕЖЕННЯ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ:
обмежень для розповсюдження не має

ДНІПРО
2022

УДК 357.3:37(075)
М 79

Автори:

*І. С. Остапенко, О. А. Герасимчук, І. Є. Крамар
О. І. Шаптала, С. О. Яковлєв, С. М. Жінчина*

Рецензенти:

д-р психол. наук, проф. О. В. Шевяков
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ),
д-р пед. наук, доц, полковник О. С. Капінус
(Інститут морально-психологічного забезпечення Національної
академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного)

Рекомендовано

вченою радою університету як навчальний посібник
(*протокол № 4 від 07.02.2022*).

Зареєстровано НМВ УДУНТ (*реєстр. № 537 від 09.02.2022*)

М 79 Морально-психологічне забезпечення підрозділів Держ-
спецтрансслужби [Текст] : навч. посіб. / І. С. Остапенко,
О. А. Герасимчук, І. Є. Крамар, О. І. Шаптала, С. О. Яковлєв,
С. М. Жінчина; Укр. держ. ун-т науки і технологій. – Дніпро,
2022. – 188 с.

ISBN 978-617-7440-34-4

Матеріал навчального посібника базується на чинних нормативно-правових документах із питань морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, що містять різні визначення і трактування положень та складників цього виду забезпечення під час виконання завдань з підтримання стабільної роботи транспорту в мирний час і в особливий період.

Для здобувачів вищої освіти Українського державного університету науки і технологій, офіцерів структур із морально-психологічного забезпечення, командирів підрозділів Держспецтрансслужби.

Іл. 53. Табл. 2. Бібліогр.: 36 назв.

УДК 357.3:37(075)

© І. С. Остапенко та ін., 2022

© УДУНТ, редагування, оригінал-
макет, 2022

ISBN 978-617-7440-34-4

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ПЕРЕДМОВА	7
ВСТУП.....	9
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬК	11
1.1. Морально-психологічний чинник як компонент військової могутності держави	11
1.2. Морально-психологічний стан як складник морально-психологічного чинника.....	17
1.3. Вплив чинник сучасних бойових дій на морально-психологічний стан та поведінку особового складу	21
СИСТЕМА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЗС УКРАЇНИ ТА ДЕРЖСПЕЦТРАНССЛУЖБИ.....	29
2.1. Сутність морально-психологічного забезпечення	29
2.2. Складники систем морально-психологічного забезпечення та морально-психологічного впливу на особовий склад. Оцінювання ефективності МПЗ у сучасних умовах	43
2.3. Психологічне та інформаційно-пропагандистське забезпечення.....	62
2.4. Планування та організація МПЗ у частинах (підрозділах) ЗС України та Держспецтрансслужби.....	87
ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В РІЗНИХ УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ ПІДРОЗДІЛІВ	100
3.1. Особливості МПЗ переміщення (маршу).....	101
3.2. Особливості МПЗ ведення оборонного бою.....	110
3.3. Особливості МПЗ наступального бою	127

СИСТЕМА МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ В АРМІЯХ ПРОВІДНИХ КРАЇН	141
4.1. Система морально-психологічного впливу в армії США	143
4.2. Система морально-психологічного впливу в арміях держав-членів НАТО (Німеччина, Франція, країни Балтії)	153
4.3. Система морально-психологічного впливу в армії оборони Ізраїлю	180
ВИСНОВКИ	184
ПІСЛЯМОВА	186
БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК	187

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО (ООС)	антитерористична операція (операція об'єднаних сил)
БПТ	бойова психологічна травма
ВКР	внутрішньо-комунікаційна робота
ВМС	військово-морські сили
ВМКЦ	військово-медичний клінічний центр
ВПР	військово-патріотична робота
ПС	Повітряні сили
ВСП	військова служба правопорядку
ВТЗ	високоточна зброя
ВОС	військово-облікова спеціальність
ГА	Голова Адміністрації
ГППУ	група посиленої психологічної уваги
ГШ	Генеральний штаб
ПП	Патрульна поліція
ДРГ	диверсійна розвідувальна група
ДСНС	Державна служба надзвичайних ситуацій
ДССТ	Державна спеціальна служба транспорту
ДТП	дорожньо-транспортна пригода
ЄС	Європейський Союз
ЗГ	зв'язок з громадськістю
ЗМІ	засоби масової інформації
ЗМУ	засоби масового ураження
ЗС	Збройні Сили
ІВФ	інші військові формування
ІПВ (НІПВ)	інформаційно-психологічний вплив (негативний інформаційно-психологічний вплив)
ІПЗ	інформаційно-психологічне забезпечення
КЗ	культурологічне забезпечення
КПП	контрольно-пропускний пункт
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МО	Міністерство оборони
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я
МПВ	морально-психологічний вплив

МПЗ	морально-психологічне забезпечення
МПП	морально-психологічний потенціал
МПС	морально-психологічний стан
МПЧ	морально-психологічний чинник
НАТО	(в англ. North Atlantic Treaty Organization – NATO) Організація Північноатлантичного договору, також Північноатлантичний альянс
НЗФ	незаконні збройні формування
НПП	національно-патріотична підготовка
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПАК	похідний (польовий) автоклуб
ПЗ	психологічне забезпечення
ППО	протиповітряна оборона
РФ	Російська Федерація
СБУ	Служба безпеки України
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	Сполучені Штати Америки
ТЗП	технічні засоби пропаганди
УЗ	Укрзалізниця
ФРН	Федеративна Республіка Німеччина

ПЕРЕДМОВА

Упровадження в практику діяльності військ системи морально-психологічного забезпечення засноване на значущості чинника людини в зміцненні безпеки країни, підтриманні високої бойової готовності з'єднань, військових частин і підрозділів ЗС України та Державної спеціальної служби транспорту, необхідності виконання службових обов'язків, які вимагають значних моральних, фізичних та психологічних навантажень у мирний час і особливий період.

В умовах проведення заходів із забезпечення національної безпеки й оборони України, відсічі та стримування збройної агресії РФ на території, що складає понад половину площі Донецької та Луганської областей (промисловий регіон Донбас), а також малої частини Харківської області (прилеглі села), істотно зростає актуальність проблем якісного МПЗ.

Результатом роботи з морально-психологічного забезпечення повинна бути моральна та психологічна стійкість та готовність до виконання завдань за призначенням як окремого військовослужбовця, так і підрозділу, частини, збройного формування загалом.

Старі форми й методи МПЗ, які застосовували в ЗС України та ДССТ під час комплектування її за призовом, сьогодні не завжди спрацьовують або недостатньо ефективні. Події на сході України, пов'язані з проведенням АТО (ООС), виявили істотні недоліки в МПЗ як під час роботи з військовослужбовцями ЗС України та ДССТ, так і з населенням.

На сучасному етапі створення функціональних структур МПЗ ЗС України та ДССТ, укомплектованих на контрактній основі задля виконання завдань щодо захисту суверенітету й територіальної цілісності держави, неможливе без підвищення професійності, прищеплення

морально-бойових якостей і формування високого МПС військово-службовців, досягнутих завдяки новим підходам [18].

Обраний військово-політичним керівництвом держави курс на співробітництво у військовій сфері, приєднання до загальноєвропейської системи безпеки, трансформації системи МПЗ ЗС України та ДССТ до процедур та стандартів НАТО щодо морально-психологічного впливу на особовий склад, а також досвід проведення АТО (ООС) зумовлює не тільки корекцію системи МПЗ ДССТ як одного з основних видів всебічного забезпечення повсякденної діяльності, підготовки та виконання завдань за штатним призначенням. Він вимагає теоретичного переосмислення суті, основних положень, змісту цього виду забезпечення та практичного введення в діяльність відповідних командирів (начальників) висновків і рекомендацій; створення ефективної системи МПЗ підготовки особового складу до виконання завдань за штатним призначенням.

Отже, вищезазначене є основою для створення навчального посібника «Морально-психологічне забезпечення підрозділів Держспецтрансслужби», особливість якого полягає в тому, що його зміст відповідає чинній програмі навчання, охоплює тематику модулів навчальної дисципліни «Морально-психологічне забезпечення підрозділів Держспецтрансслужби» та відповідного розділу військової підготовки громадян, які навчаються за програмою офіцерів запасу.

Навчальний посібник рекомендований здобувачам вищої освіти, які навчаються за програмою підготовки офіцерів тактичного рівня, та громадянам України, що проходять підготовку за програмою офіцерів запасу, науково-педагогічним працівникам, командирам підрозділів і частин ДССТ.

Під час викладу матеріалу автори користувалися зрозумілою для здобувача мовою, термінами та визначеннями, що встановлені стандартами та керівними документами або є загальноприйнятими в галузевій науковій літературі. Специфічна професійна термінологія та скорочення мають відповідні роз'яснення.

Колектив авторів складається з офіцерів-викладачів кафедри військової підготовки, працівників ДССТ, більшість із яких мають досвід участі в АТО (ООС).

ВСТУП

Події на Сході України є беззаперечним показником того факту, що результат виконання завдань у бойовій обстановці залежить не від переваги живої сили та техніки, а саме від людського чинника, за якого моральний дух, психологічна стійкість та витримка особового складу стають найважливішими складниками боєздатності та боєготовності підрозділів ЗС України та ДССТ. Слід зазначити, що з розвитком форм і методів збройної боротьби зростає роль морально-психологічного стану особового складу.

Інтереси національної безпеки України в умовах сучасної воєнно-політичної обстановки зумовлюють значне поглиблення відносин із НАТО та ЄС. Україна готується до повноправного членства в цих організаціях, оскільки вони є гарантами загальноєвропейської системи безпеки та стабільності.

Активізація євроатлантичної інтеграції України, пов'язана з глибоким реформуванням оборонної сфери держави відповідно до європейських стандартів, належить до найважливіших пріоритетів як зовнішньої, так і внутрішньої політики країни.

МПЗ в ЗС країн НАТО має багато спільного з практикою, яку здійснюють у ЗС України. Основний акцент у морально-психологічній підготовці військові психологи Північноатлантичного альянсу роблять на відпрацюванні до автоматизму певних навиків із метою забезпечення стійкості та витримки особового складу під час максимальних психологічних навантажень бойової обстановки [36]. Із метою підтримки необхідного МПС військовослужбовців військове відомство через засоби масової інформації веде цілеспрямовану роботу з позитивного впливу на військовослужбовців.

На сучасному етапі зростає роль морально-психологічного чинника в сучасній війні, що доводять такі факти:

- практика бойових дій демонструє: що вище інтенсивність МПЗ, то менша ціна перемоги в бою;
- аналіз історії воєн і збройних конфліктів показує, що в них чітко видно тенденцію застосування протиборчими сторонами спеціальних сил і коштів, укладених у досягнення морально-психологічної та інформаційної переваги над противником;
- сьогодні багато держав виробляють зброю на принципово новому технологічному рівні;
- бойові дії останніх десятиліть однозначно встановили прямий вплив високого МПС на рівень боєздатності;
- прямі військові дії дедалі більше поступаються місцем невоєнним способам боротьби з противником;
- посилення ідеологічного чинника в підготовці свідомості військовослужбовців армій провідних держав до ведення збройної боротьби; забезпеченні злагодженості підрозділів і військових частин; формування професійних якостей та МПС особового складу, необхідного для виконання поставлених завдань, значною мірою залежить від організації МПЗ у військових частинах та підрозділах.

Нині ДССТ входить до системи МО України. Успішне її застосування потребує постійної підтримки високої боєздатності та бойової готовності військових частин і підрозділів. Серед інших, важливими чинниками постійної готовності військ є бойовий вишкіл і злагодженість підрозділів, військових частин; професійні якості командного складу; організація надійного управління військами та належний рівень МПС особового складу.

Теоретичні основи морально-психологічного забезпечення військ

1.1. Морально-психологічний чинник як компонент військової могутності держави

Скільки існує людство, стільки воно і воює. Люди так і не навчилися вирішувати конфлікти мирним шляхом. Є думка, що з 3500 року до нашої ери відбулося понад 14 тисяч воєн.

Сучасна війна є випробуванням матеріальних і духовних сил народу, держави та її збройних сил. Тому кожна держава підтримує свою обороноздатність на такому рівні, щоб гарантовано забезпечити надійний захист суспільства (рис. 1).

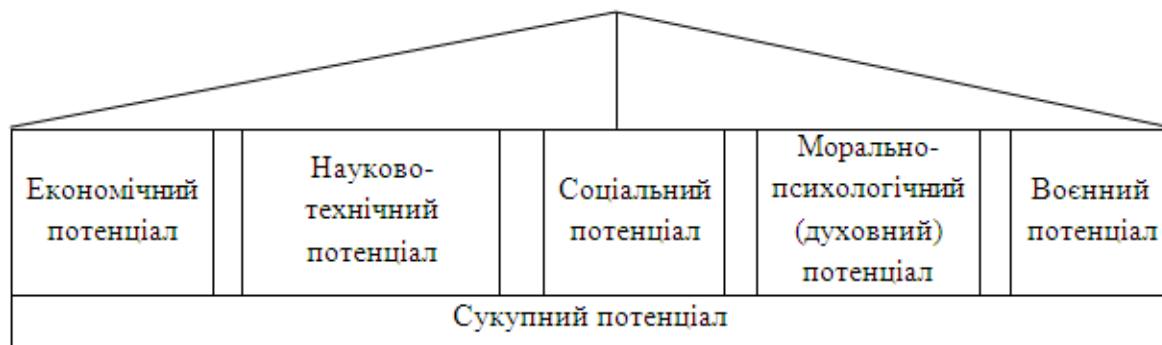

Рис. 1. Обороноздатність держави

«Обороноздатність держави – це здатність держави до захисту в разі збройної агресії або збройного конфлікту. Вона складається з матеріальних і духовних елементів та є сукупністю економічного, науково-технічного, соціального та морально-психологічного потенціалу у сфері оборони та належних умов для його реалізації» [1].

Морально-психологічний (духовний) потенціал визначає здатність нації витримати протягом війни найбільше напруження, труднощі,

утрати, навіть поразки, не втративши волі до перемоги – активного прагнення народу та особового складу збройних сил перемогти будь-якою ціною, готовності заради цього принести будь-які жертви, виявити мужність, стійкість і героїзм (рис. 2).

Рис. 2. Структура морально-психологічного (духовного) потенціалу

Моральність – термін, який найчастіше вживають у мові й літературі як синонім моралі, іноді – етики. У більш вузькому значенні моральність – це внутрішня установка індивіда діяти відповідно до своєї совісті та свободи волі, на відміну від моралі, яка, поряд із законом, є зовнішньою вимогою до поведінки індивіда.

Психічне – філософська категорія, що відбиває явища як людського, так і тваринного, навіть рослинного світу.

Потенціал – можливості, наявні сили, запаси, засоби, які можуть бути використані.

Проте МПП – це лише можливості, приховані в духовних силах нації, які для втілення в життя необхідно мобілізувати й уміло використовувати, що є одним із головних завдань системи МПЗ діяльності військ (рис. 3).

Оскільки морально-психологічний (духовний) потенціал – це загальні можливості в духовній сфері, то реальну здатність суспільства до збройної боротьби, захисту держави, визначають через ту його частину, яку реалізують у військовій могутності держави (рис. 4).

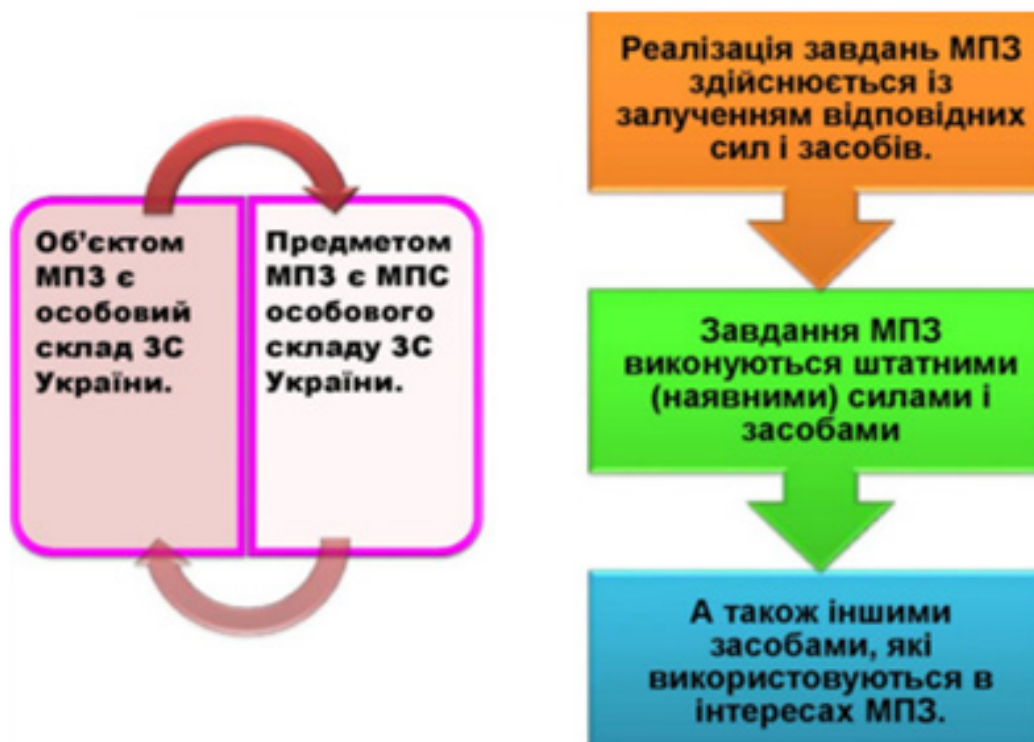

Рис. 3. Об'єкт і предмет МПЗ у ЗС України

Рис. 4. Структура військової могутності держави

МПП об'єднує систему потенціалів держави в єдине і є інтегруючим. Основними напрямками формування морально-психологічного (духовного) потенціалу як елемента військової могутності держави є: духовно-моральний, психологічний і професійно-діяльнісний.

Духовно-моральний напрям – це усвідомлення особистістю вищих цінностей, ідеалів та орієнтирів, соціально значущих процесів і явищ реального життя, здатність керуватися ними як визначальними принципами та позиціями у практичній діяльності й поведінці; виховання найважливіших духовних, моральних і культурно-історичних цінностей, що відображають специфіку формування й розвитку суспільства, національної самосвідомості, світосприйняття та світогляду нації [28].

Психологічний напрям передбачає закріплення в цивільного населення та військовослужбовців емоційно-вольової та психологічної стійкості, підвищення функціональної надійності їхньої психіки, здатності до ефективних і адекватних дій у мирний і воєнний час, в екстремальних умовах.

Професійно-діяльнісний напрям передбачає набуття суб'єктами морально-психологічного (духовного) потенціалу складних знань – управлінських, організаційних, дидактичних, гуманітарних, інженерних тощо, а також формування практичних професійних навичок, управлінських та організаційних умінь методичного, методологічного, операційного рівнів. МПП як компонент військової могутності держави визначений такими характеристиками:

- глибоким усвідомленням суспільством, особовим складом ЗС мети війни;
- прагненням до перемоги, моральною та психологічною готовністю до виконання бойових завдань;
- високим професіоналізмом і фізичною витривалістю;
- рівнем довіри до військово-політичного керівництва держави, командирів і начальників;
- постійним та цілеспрямованим формуванням і нарощуванням морально-бойових якостей;
- своєчасним і всебічним забезпеченням військ усім необхідним, задоволенням потреб та запитів військовослужбовців;
- ефективним відновленням боєздатності військ, зокрема психологічною реабілітацією й відновленням духовних сил особового складу тощо.

Військову могутність держави визначають ЗС, від МПС яких значною мірою залежать їхня боєздатність та бойова готовність, спроможність виконати поставлені завдання в сучасному бою.

Морально-психологічний стан (МПС) особового складу – це ситуаційний стан духовної, моральної, ідеологічної налаштованості, військово-професійної готовності та психологічної здатності військовослужбовців виконувати завдання за призначенням.

МПС характеризують проявом суспільної свідомості, який визначає готовність і здатність людей вирішувати суспільно важливі завдання щодо збройного захисту Батьківщини.

Формування МПС особового складу ЗС є складним завданням, до реалізації якого мають бути залучені значні сили держави. Основними соціальними інститутами, які безпосередньо впливають на МПС особового складу ЗС, є держава, сім'я, церква (рис. 5–7) [31].

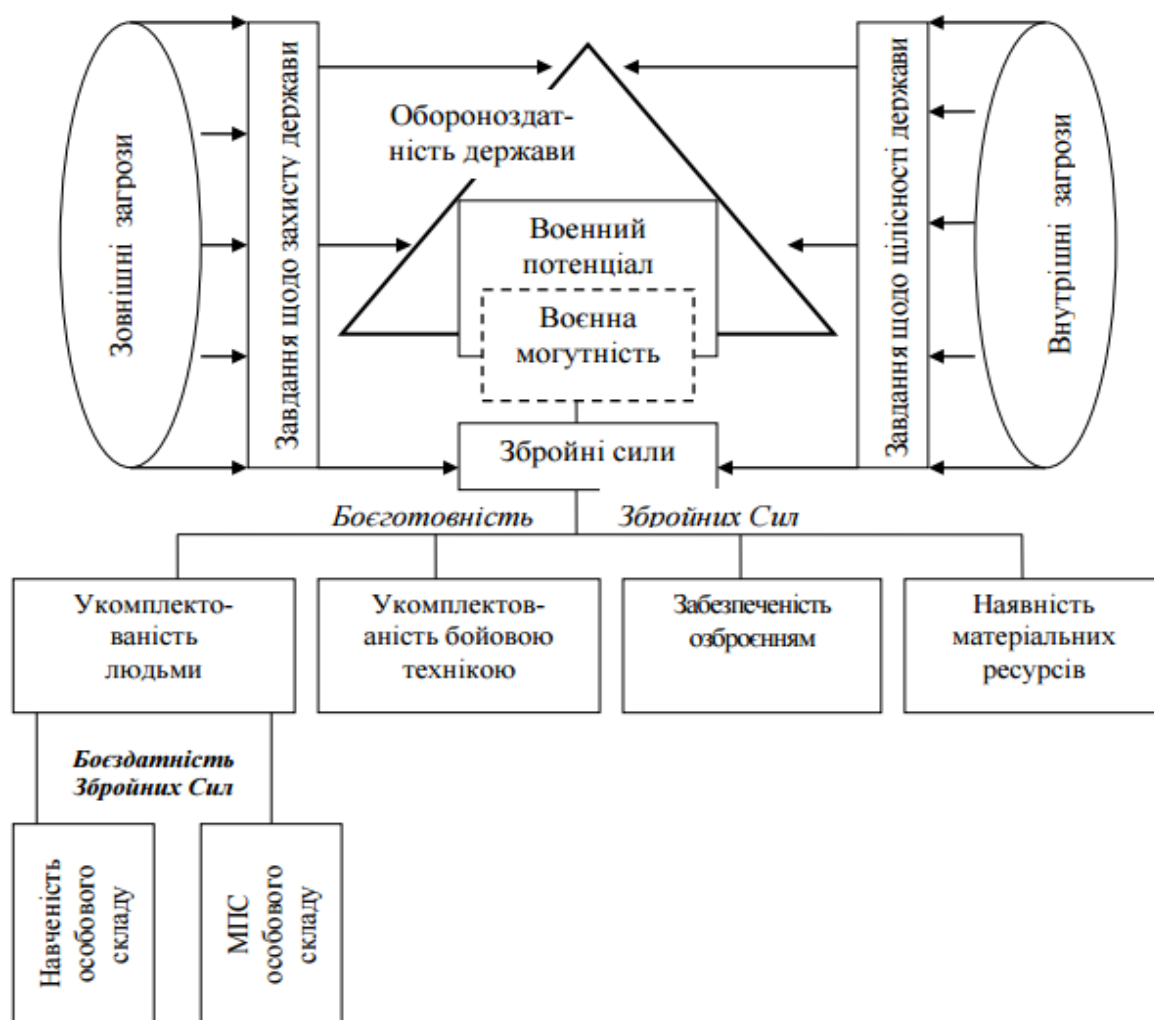

Рис. 5. Роль МПС в обороноздатності держави

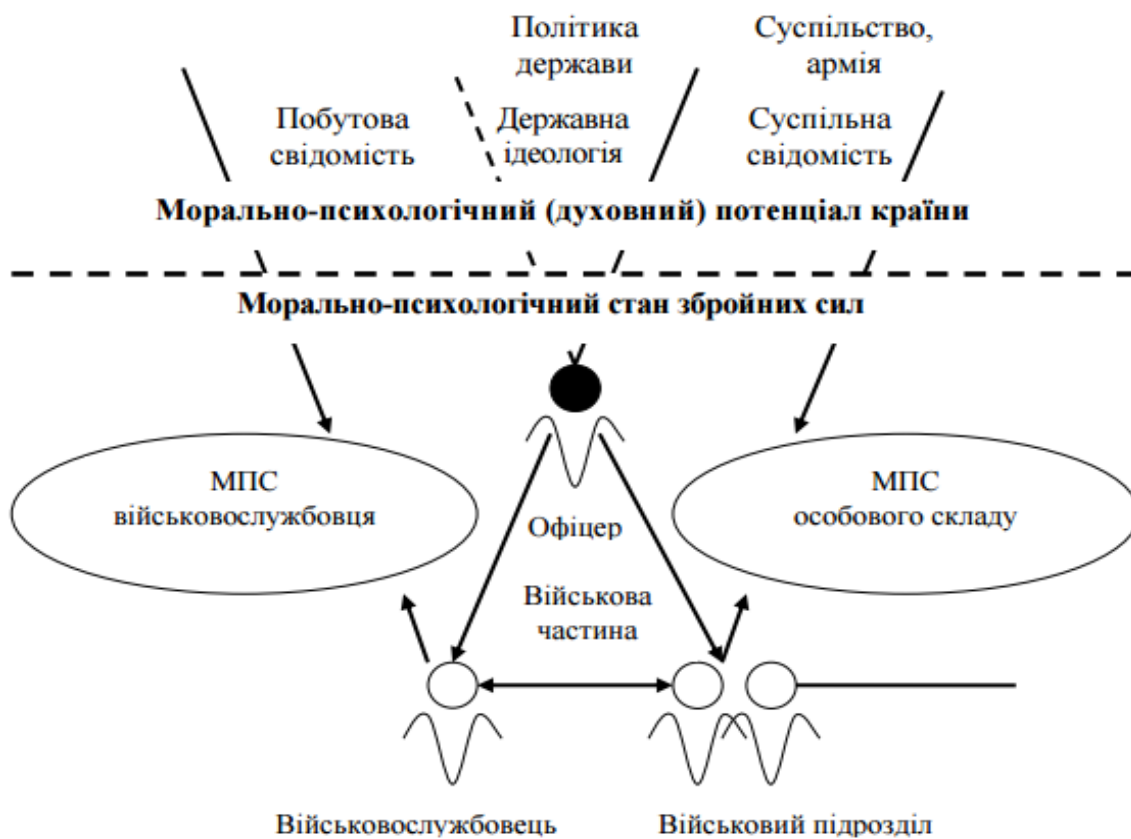

Рис. 6. Загальна структура формування МПС особового складу ЗС

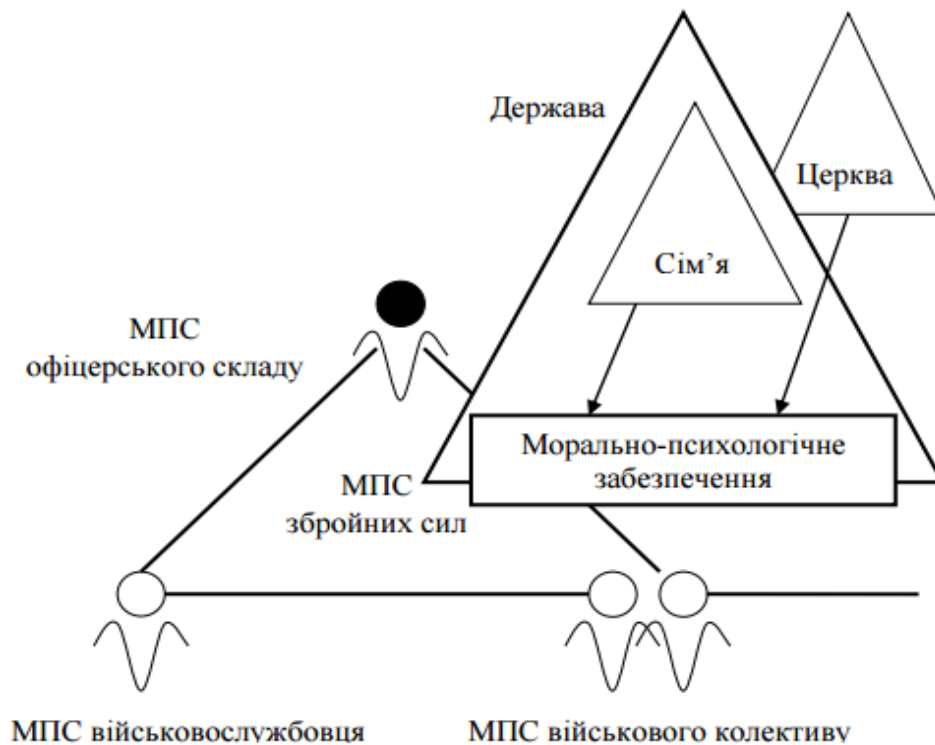

Рис. 7. Основні суб'єкти впливу на МПС особового складу ЗС

Результатами діяльності суб'єктів держави із формування морально-психологічного (духовного) потенціалу обороноздатності держави мають стати:

- *на соціальному рівні* – ставлення громадян до держави, готовність населення країни виступити на захист своєї Вітчизни, ступінь свідомості й організованості народу, розуміння високої громадської значущості військової служби як вирішального чинника забезпечення безпеки держави [4];

- *на мікросоціальному рівні* – підтримання постійної бойової готовності, високого рівня організованості, військової дисципліни, належного МПС у військових колективах, військових частинах, з'єднаннях;

- *на особовому рівні* – необхідний рівень сформованості морально-бойових (моральних, військово-професійних, психологічних (психофізіологічних) якостей, які об'єктивувалися в моральну, психологічну та професійну готовність особового складу до умілих дій у бойовій обстановці – МПС кожного військовослужбовця.

Отже, сформувати й максимально реалізувати моральні та психологічні можливості особового складу ЗС, захистити його від негативного ППВ, а особливо цілеспрямованих деморалізуючих зусиль противника в бойовій обстановці, мобілізувати особовий склад на вирішення бойових завдань може лише скоординована система МПЗ, яка дає змогу впливати на психіку окремого воїна та МПС військових колективів.

1.2. Морально-психологічний стан як складник морально-психологічного чинника

Формування та підтримання відповідного духовного стану суспільства та МПС особового складу військ як у мирний час, так і в особливий період неможливі без наявності в населення країни, його соціальних груп, ЗС, військових колективах, конкретної особистості духовного (морально-психологічного) потенціалу. Саме тому МПЧ у сучасній війні (збройному конфлікті) набуває особливого значення, стає одним із головних для держави та її ЗС.

Управління МПС людей у всі часи було актуальною проблемою. Державні діячі та полководці завжди намагалися знайти найефективніші засоби, форми та методи управління поведінкою та МПС особового складу військ [24]. Ці проблеми є не менш важливими і сьогодні у ЗС України та ДССТ.

Для досконалого теоретичного обґрунтування зазначеного питання необхідно розглянути сутність МПС особового складу як складника МПЧ та предмета МПЗ. МПС, будучи дієвою частиною морально-психологічного (духовного) потенціалу обороноздатності держави, МПЧ досягнення перемоги, створює необхідні умови для якісного виконання особовим складом навчальних та бойових завдань, ефективного функціонування системи всебічного забезпечення застосування військ. Так, у наукових джерелах як МПС особового складу розуміють зумовлений впливом ряду чинників досить стійкий і в той самий час обмежений певним терміном стан змобілізованості та налаштованості свідомості й психіки особового складу, психології військових колективів на вирішення поставлених завдань.

Моральні якості визначають моральну спрямованість особи, моральні риси характеру, світогляд, ідеали, суспільно корисні інтереси особистості військовослужбовця, його почуття обов'язку, патріотизму, ненависті до ворогів, особисту відповідальність за захист Вітчизни та завоювань демократії, почуття честі, колективізму, взаємодопомоги тощо (рис. 8).

Військово-професійні якості відображають рівень підготовленості особового складу до успішного ведення сучасного бою, умілої експлуатації та застосування зброї й бойової техніки, що передбачає необхідність формування військової майстерності, бойової виучки, глибоких теоретичних і практичних знань техніки та озброєння; розвитку тактичного й технічного мислення; виховання організованості та бойової активності, наступального пориву, дисциплінованості, гордості та любові до військової професії, любові до військової справи, бойової техніки, зброї тощо. Військово-професійний компонент пов'язаний із навчанням і бойовою підготовкою.

Психологічні якості визначають психологічну готовність особового складу до бойових дій в умовах сучасної війни, збройного конфлікту [28]. До психологічних якостей належать розвиненість сприйняття, уваги, мислення, пам'яті, мови; швидкість і точність реакцій; емоційно-вольова стійкість. Розвиток психологічних якостей сприяє

максимально повному прояву військово-професійних знань, умінь і навичок та фізичних якостей особового складу в різних, найскладніших ситуаціях сучасного бою.

Таким чином, МПС особового складу – це ступінь моральної готовності, військово-професійної та психологічної здатності особового складу виконати визначені завдання за будь-яких умов обстановки [28].

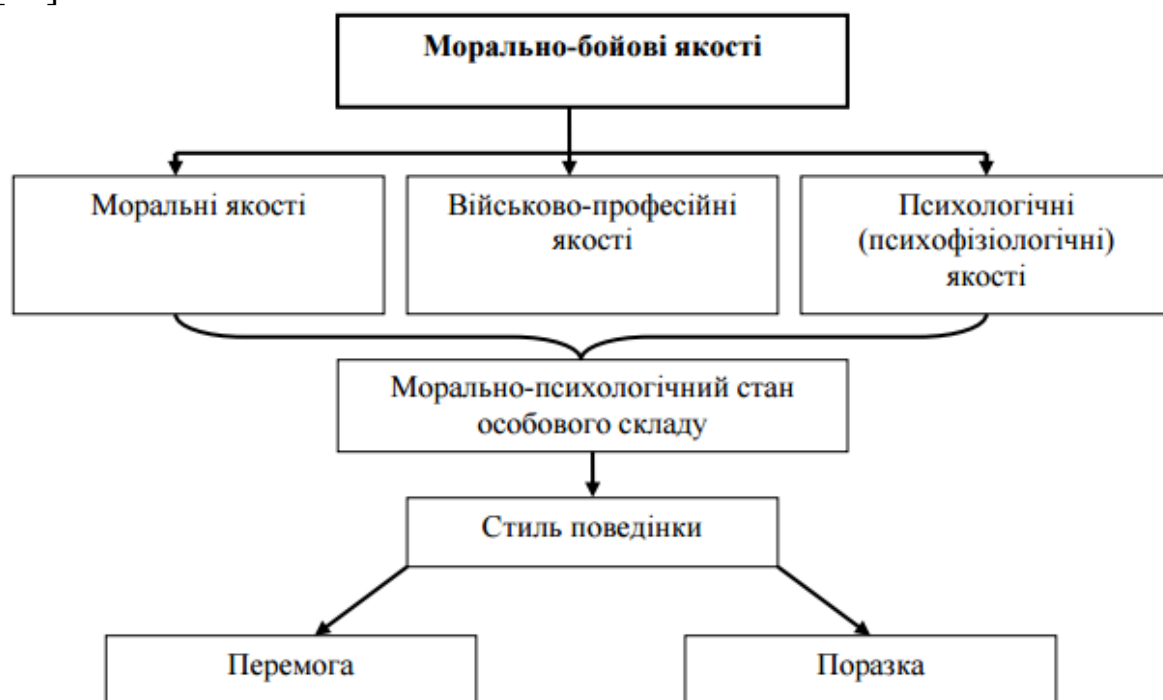

Рис. 8. Структура МПС та можливого стилю поведінки особового складу

Як МПС, так і окремі його складники схарактеризовані певним змістом та спрямованістю і виражені у рівні згуртованості військово-службовців у масштабах підрозділу, військової частини та з'єднання, готовності особового складу до виконання поставленого завдання, стійкості та сформованості МПС.

Складники морально-психологічного стану – це основні взаємозалежні чинники чуттєвих (емоційних) якостей військовослужбовців, що визначені відповідно до ефективності впливу на формування їхнього особистісного механізму психологічного захисту, функціонального призначення, тривалості дії та ціннісного значення для життєдіяльності особового складу.

Змістом МПС особового складу є сукупність моральних, політичних, правових, військово-професійних, естетичних, культурних

цінностей, потреб та інтересів, мети, поглядів та переконань, суджень, життєвих позицій військовослужбовців, які становлять морально-психологічну готовність особового складу, незважаючи на труднощі та випробування, які виникають на етапі підготовки та в ході бою. МПС відображає рівень реального ставлення військовослужбовців до чинників бою та подій воєнного, політичного й морального характеру, виступає показником ступеня засвоєння особовим складом моральних цінностей та культурних традицій народу, суспільства, держави [28].

В оперативній і тактичній ланках МПС є невід’ємним компонентом боєздатності військових частин та з’єднань, що відображений у бойовій активності та стійкості особового складу, його моральній та психологічній готовності долати труднощі бойової обстановки, виконувати накази командування. МПС особового складу необхідно враховувати через те, що виконання задуму командування на полі бою лягає на плечі живих людей – особового складу.

Загалом розгляд боєздатності військ через МПС дає змогу більш наочно уявити залежність виконання бойових завдань від духовних сил військовослужбовців, їхній МПС (рис. 9).

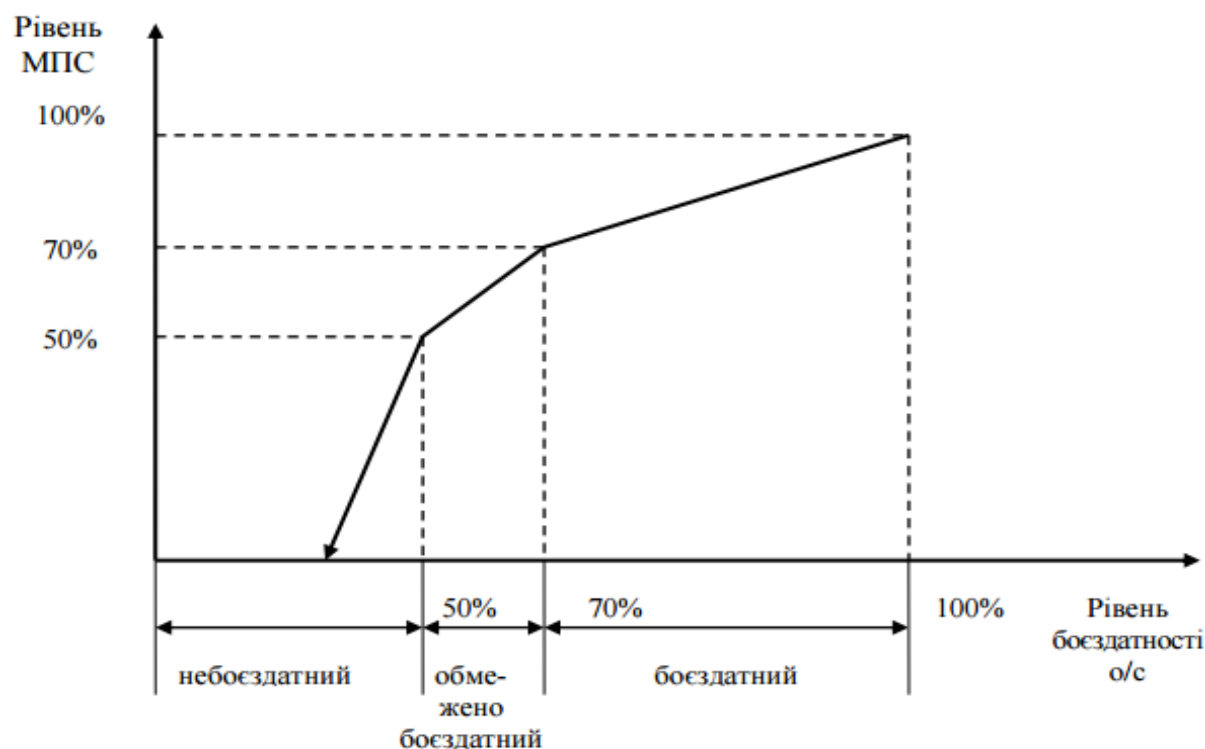

Рис. 9. Залежність боєздатності особового складу від рівня сформованості МПС

Для правильної оцінки боєздатності військ, їхньої стійкості та активності під час виконання завдань за штатним призначенням необхідно знати про їхній МПС, тобто те, що можна від них вимагати, не ризикуючи деморалізувати їх. Отже, МПС особового складу – це складне динамічне утворення, основою якого є свідоме розуміння необхідності виконання завдання, а також військово-професійна здатність та психологічна готовність військовослужбовців до дій у бойових умовах.

Визначена структура МПС сприяє конкретизації чинників, що найістотніше впливають на особовий склад, його поведінку та МПС у бойових умовах.

1.3. Вплив чинників сучасних бойових дій на морально-психологічний стан та поведінку особового складу

Залучення особового складу в реальні бойові умови, у небезпечну ситуацію спричиняє різку зміну поведінки та МПС військ. Через те, що від МПС особового складу залежить успіх виконання завдань, кожному командирі (начальнику), заступникам командирів із МПЗ необхідно знати та враховувати вплив цих чинників з метою якісного планування та організації МПЗ застосування військ, тобто передбачити фізичне й морально-психологічне навантаження, якого зазнає особовий склад, щоб ефективно використати «людський чинник» для досягнення перемоги над противником. Наявність відповідних знань допоможе командирам (начальникам), офіцерам органів МПЗ забезпечити не лише необхідну моральну та психологічну готовність особового складу до виконання завдань за штатним призначенням в умовах бойових дій, а й високу його організованість та бойову активність.

Сам факт та думка про майбутні дії в бойовій обстановці викликають зміни у психологічній діяльності особового складу: дискомфорт, страх, переживання, депресію. Психологічне напруження спричиняє невпевненість у озброєнні, техніці, командирах, друзях тощо. Отже, очікування небезпеки – це суб'єктивний стан, який виникає у військовослужбовців у відповідь на бойову небезпеку. Разом із цим,

почуття небезпеки може перерости в постійну проблему страху, що проявлятиме себе в різних формах гіперактивності або розвитку гальмівних процесів.

Можливі прояви психологічних реакцій і станів особливого складу в сучасному бою:

• позитивні: – психологічна мобілізація; – загострення психологічних реакцій; – стійка саморегуляція; – посилення колективних почуттів, злагодженості; – розуміння і контроль за обстановкою;	• негативні: – дезорієнтованість; – неуважність; – страх; – втрата самоконтролю; – виснаження; – втрата навичок; – шоківі реакції; – почуття безвиході.
---	--

Найнебезпечнішим для бойової обстановки є агресивно-безконтрольний тип поведінки військовослужбовців, який може призвести до неконтрольованих, безладних дій – паніки (рис. 10).

Рис. 10. Можливі види реагування особистості на негативні фактори бою

Думка, що лише «слабкі духом» особи можуть зламатись, отримати психологічну травму під час бою, є помилковою. Майже всі, хто перебуває в зоні бойових дій, певною мірою страждають від психічної неадаптивності [28].

Для зручності в практичній роботі створення єдиного підходу до класифікації чинників, під впливом яких формується МПС особового складу перед виконанням завдань у бойовій обстановці, пропонуємо поділити їх на три групи:

1) *мотиваційно-ціннісні* – готовність до виконання конкретного бойового завдання; ставлення особового складу до місцевого населення та органів місцевого самоуправління, державної влади та політики держави, яку вони проводять;

2) *військово-професійні* – фахова підготовка військовослужбовців до ведення конкретного виду бою, виконання бойового завдання; наявність бойового досвіду; впевненість у зброї та бойовій техніці; віра в товаришів; ступінь довіри до своїх командирів;

3) *психологічні* – психологічна мобілізованість на виконання бойового завдання; самопочуття військовослужбовців; настрій; готовність до самопожертви; наявність невпевненості, страху; фізичний стан особового складу тощо.

Боездатність військовослужбовців також прямо залежить від емоційного напруження. Установлено залежність бойових можливостей людини від тривалості перебування на передньому краї в безпосередньому зіткненні з противником. Вважають, що перебування особового складу на передовій не повинно перевищувати 40 діб. У 98 % особового складу, який безперервно бере участь у бойових діях протягом цього терміну, виникають психічні розлади. Визнаючи закономірною таку динаміку психологічних можливостей людини, військове керівництво багатьох країн світу регулює термін перебування військовослужбовців безпосередньо в зоні бойових дій (рис. 11).

На підставі цих даних виведено «закон сну» (рис. 12), згідно з яким необхідно щодобово виділяти 4 год на сон солдату та 6 год – командирі, а в разі безперервного ведення бойових дій дотримуватись закону «чотири через чотири» (4 год бойової активності чергувати з 4 год сну, відпочинку).

Інтенсивність впливу чинників бойових дій, рівень фізичних, емоційних та психологічних навантажень на військовослужбовців перед виконанням, під час виконання завдань в умовах бойових дій, після закінчення їх є причиною виникнення різних психологічних станів (рис. 13).

Загалом наведений аналіз поглядів вітчизняних і зарубіжних фахівців щодо чинників безпосереднього впливу бойової обстановки на поведінку військовослужбовців та їхній МПС дає можливість класифікувати їх та звести до єдиної системи (рис. 14).

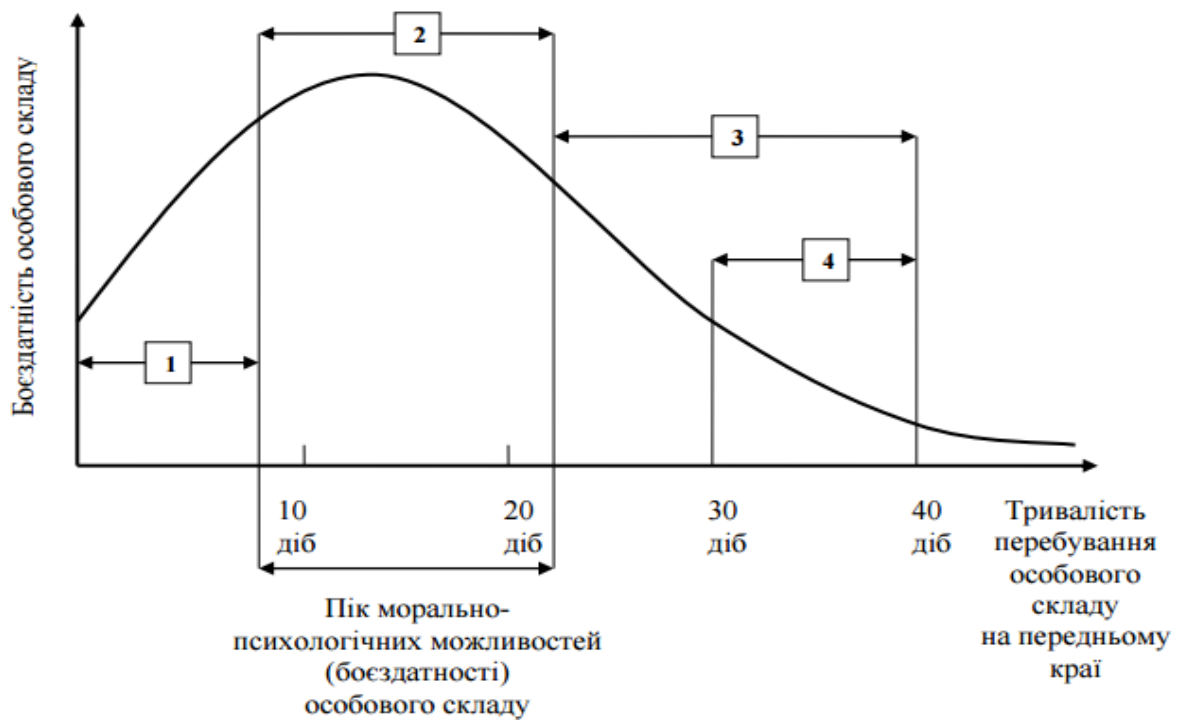

Рис. 11. Залежність боездатності особового складу від тривалості перебування на передньому краї:

1 – набуття бойового досвіду; 2 – пік морально-психологічних можливостей (боездатності) особового складу (25–25 діб); 3 – значне фізичне та морально-психологічне виснаження особового складу (після 25–30 діб); 4 – повне фізичне та морально-психологічне виснаження особового складу

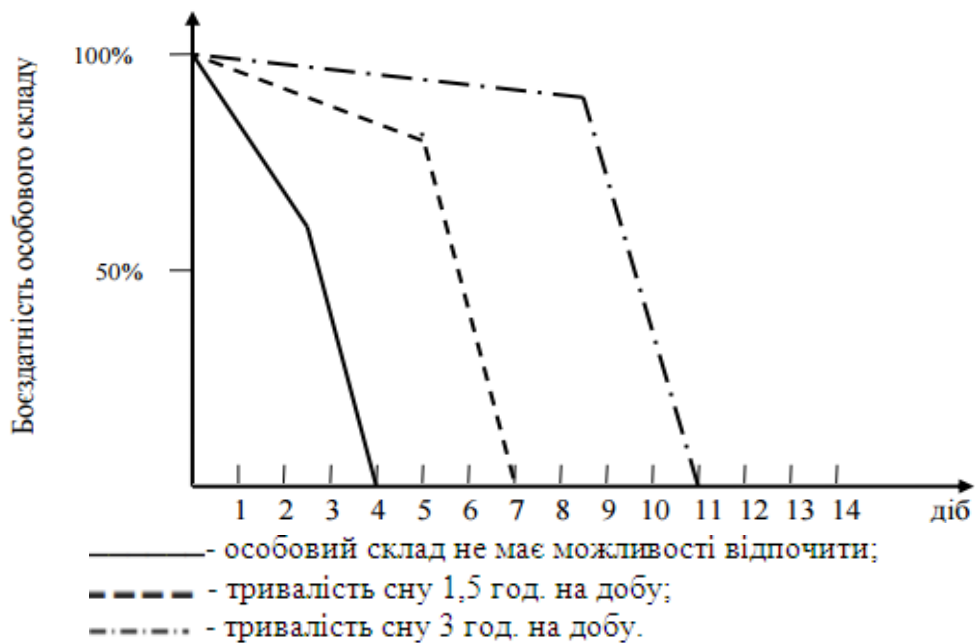

Рис. 12. Залежність боездатності особового складу від тривалості сну

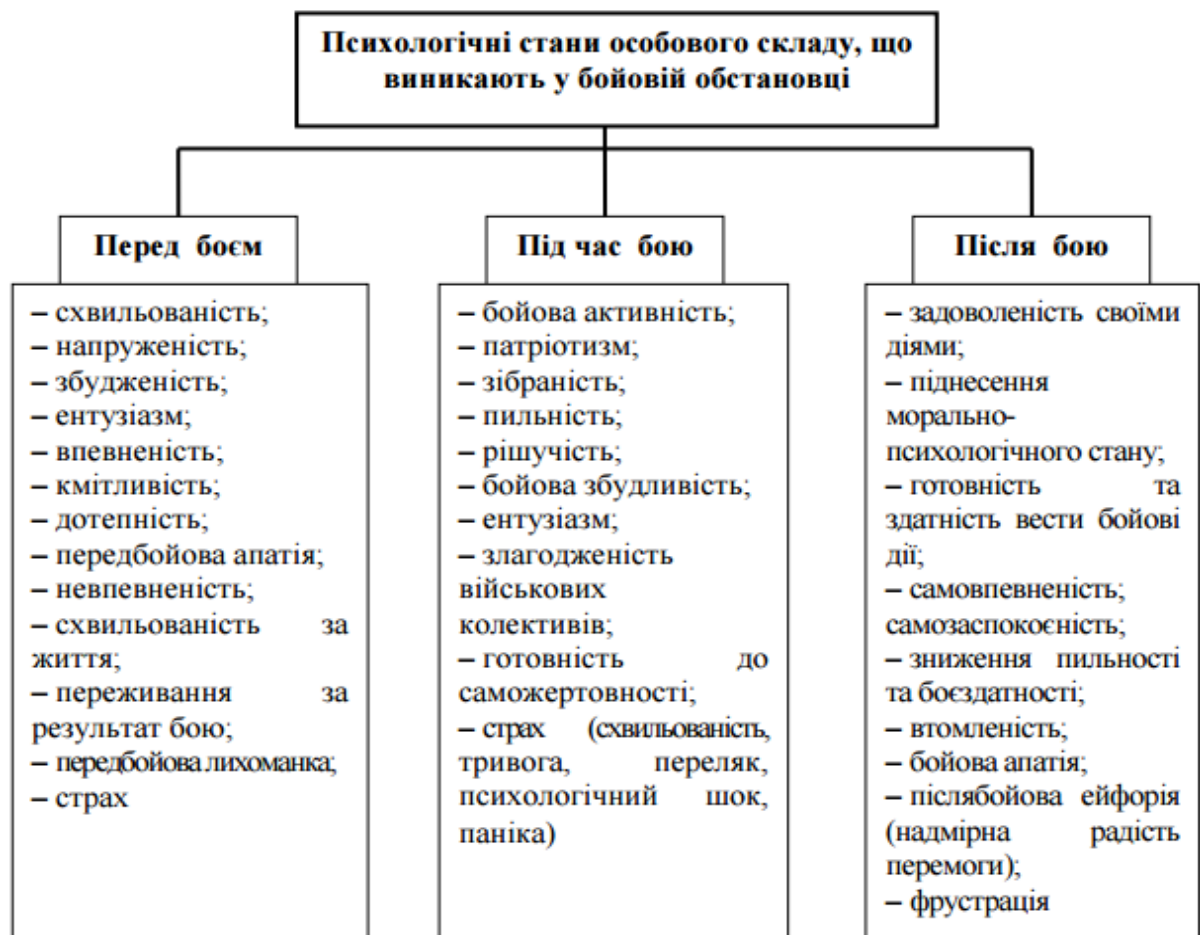

Рис. 13. Вплив бою на виникнення психологічних станів у військовослужбовців

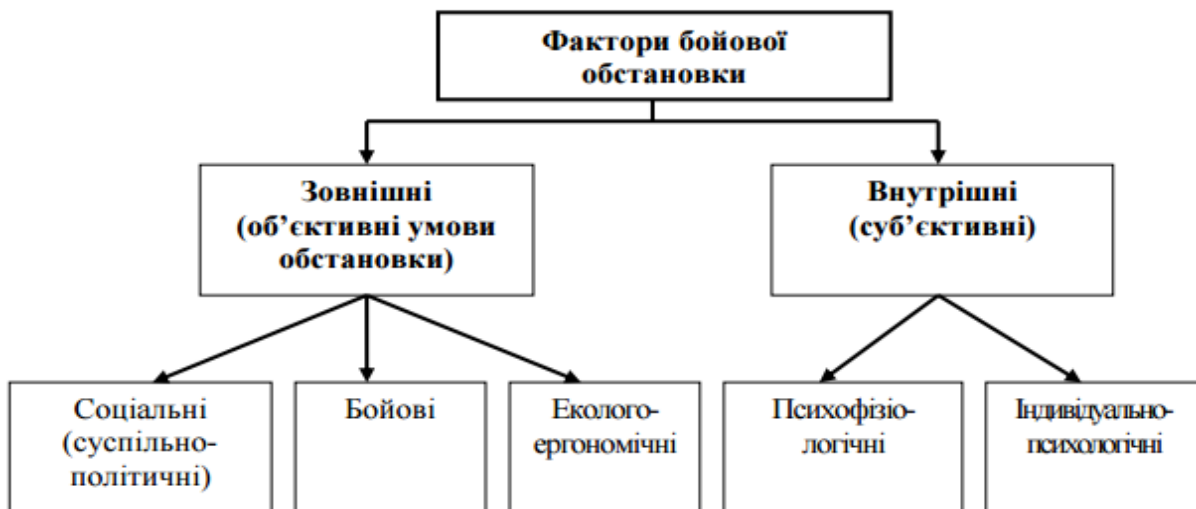

Рис. 14. Класифікація чинників безпосереднього впливу бойової обстановки на МПС та поведінку особового складу

Запропонована класифікація чинників безпосереднього впливу бойової обстановки на МПС та поведінку особового складу може бути своєрідною настановою з організації МПЗ та ефективного вирішення завдань, які стоять перед особовим складом.

Загалом, для ефективної діяльності особового складу в бойових умовах необхідні:

- високий рівень мотивації поведінки для виконання поставленого бойового завдання;
- високий рівень сформованості морально-бойових якостей;
- військово-професійна майстерність;
- здатність швидко адаптуватися у бойовій обстановці;
- уміння долати вплив її негативних чинників;
- злагодженість військових колективів тощо.

Схематично в організації МПЗ можна умовно виділити такі компоненти [12, 34, 35]:

- *духовний*:
 - має відповідати за інформаційне наповнення свідомості;
 - мета – мобілізувати людину на безумовне й гарантоване виконання бойових завдань у будь-якій обстановці. Інформаційно-виховний потік призначений відсікати ІПВ протиборчої сторони й доводити до військовослужбовців воєнно-політичну та бойову обстановку, покладені завдання, місце і роль у цьому процесі кожної людини;
- *психологічний*:
 - має здійснювати психологічну підтримку військовослужбовців;
 - його реалізують за рішенням відповідного командира за безпосередньої участі психологів, психофізіологів, інших спеціалістів;
 - має за мету забезпечити високу інтелектуально-психологічну активність, ефективне управлінське та виконавче мислення військовослужбовців;
- *регламентаційний*:
 - налагодження системи обмежень та припису, що дає змогу структурувати поведінку військовослужбовця;
 - командування військ організовує соціально-правову роботу з метою створення правових умов виконання навчально-бойових (бойових) завдань, підтримки організованості та правопорядку;
 - кінцевим результатом цієї роботи повинна стати регламентовано-свідома поведінка людей в екстремальній обстановці;

- *організаційно-діяльний*:
 - охоплює систему заходів щодо забезпечення готовності та здатності кожного військовослужбовця впевнено виконувати обов'язки;
 - ця система складається із бойової мотивації, організації змагань, стимулювання активної та ефективної роботи в екстремальних умовах, оцінки діяльності кожної людини, поширення досвіду бойової діяльності, прикладів мужності та героїзму, самопожертвування і надання взаємодопомоги;
- *життєзабезпечуючий*:
 - передбачає створення духовних і матеріальних умов для повноцінного функціонування всіх життєзабезпечувальних елементів у будь-яких умовах діяльності;
 - моральне та фізичне виживання в складних умовах (особливо бойових дій) неможливе без налагодження відповідної інфраструктури, яка містить: обладнання сховищ для життя та відпочинку, налагодження елементарного бойового побуту; організацію комплексу санітарно-гігієнічних заходів; налагодження прийому-відправлення кореспонденції, роботу з пресою; організацію медичної допомоги.

Завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення обороноздатності держави.
2. Розкрийте структуру сукупного потенціалу обороноздатності держави та визначте роль у ній військового потенціалу.
3. Що визначає морально-психологічний (духовний) потенціал?
4. Назвіть основні напрями формування морально-психологічного (духовного) потенціалу як елемента військової могутності держави.
5. Що є змістом військової могутності держави і яка роль у ньому належить морально-психологічному стану особового складу ЗС?
6. Що має стати результатом діяльності суб'єктів держави із формування морально-психологічного (духовного) потенціалу обороноздатності держави?
7. Що розуміють під морально-бойовими якостями особового складу?
8. Які якості є основою сформованості МПС?

9. Розкрийте сутність моральних, військово-професійних та психологічних якостей особового складу.
10. Дайте визначення й розкрийте залежність боєздатності особового складу від рівня сформованості його МПС.
11. Які характеристики визначають зміст і спрямованість МПС особового складу?
12. Що являє собою виконання завдань за штатним призначенням в умовах сучасних бойових дій із точки зору психологічного сприйняття особистості?
13. Які можливі прояви психологічних реакцій, станів та поведінки в особового складу в бойовій обстановці?
14. Розкрийте залежність боєздатності особового складу від тривалості перебування в зоні бойових дій, тривалості сну та відпочинку.
15. Як за проявами поведінки й МПС особового складу можна класифікувати чинники бойової обстановки?

Система морально-психологічного забезпечення в ЗС України та Держспецтрансслужбі

2.1. Сутність морально-психологічного забезпечення

Серед найважливіших проблем, вирішуваних командирами всіх рівнів та їхніми заступниками, керівниками структурних підрозділів МПЗ органів військового управління, начальниками родів військ і служб виділяють значущість МПЗ [22].

Термін «морально-психологічне забезпечення» почав уживатися в ЗС України в 1995 р. на тлі пошуку шляхів зміцнення морального духу особового складу ЗС та ІВФ України й засобів ефективного керівництва духовною сферою їхньої життєдіяльності [24, 35].

МПЗ означає єдиний та безперервний процес формування та підтримання у військовослужбовців стійкого МПС, розвитку морально-психологічних та бойових якостей, необхідних для успішного виконання завдань за призначенням [24].

МПЗ ґрунтується на таких галузях гуманітарних знань (рис. 15):

- **військова педагогіка та психологія** (*військова педагогіка* – окрема галузь педагогіки, наука про виховання, навчання й освіту воїнів, про підготовку підрозділів і частин до успішного виконання завдань за штатним призначенням в умовах сучасної війни; *військова психологія* – прикладна галузь психології, що досліджує психологічні проблеми, які виникають у процесі підготовки військовослужбовців і під час ведення війни; вона вивчає закономірності й механізми функціонування психіки людини, зумовлені її залученістю до військової діяльності, а також психологічні закономірності становлення конкретних видів військової діяльності);
- **психофізіологія** (галузь психології, яка пов'язана з фізіологічними основами психологічних процесів);

- **філософія** (дисципліна, що вивчає найбільш загальні суттєві характеристики та фундаментальні принципи реальності й пізнання, буття людини, відносини людини й світу, найзагальніші суттєві характеристики людського ставлення до природи, суспільства та духовного життя в усіх його основних проявах; також під філософією розуміють форму людського мислення, теоретичну форму світогляду);
- **політологія** (соціально-гуманітарна наука про політику, її роль і функції в житті суспільства, зокрема, про її теорію; функції політичної системи та влади; функції і характер держави; сутність, форми та методи діяльності суб'єктів політики та закономірності й випадковості розвитку політичного процесу; про проблеми глобальної політики, зокрема, міжнародних відносин);
- **соціологія** (наука про умови та процеси в суспільстві, а також дослідження їх);
- **правознавство** (суспільна наука, яка вивчає право як особливу систему соціальних норм, а також різні аспекти правозастосовної діяльності).

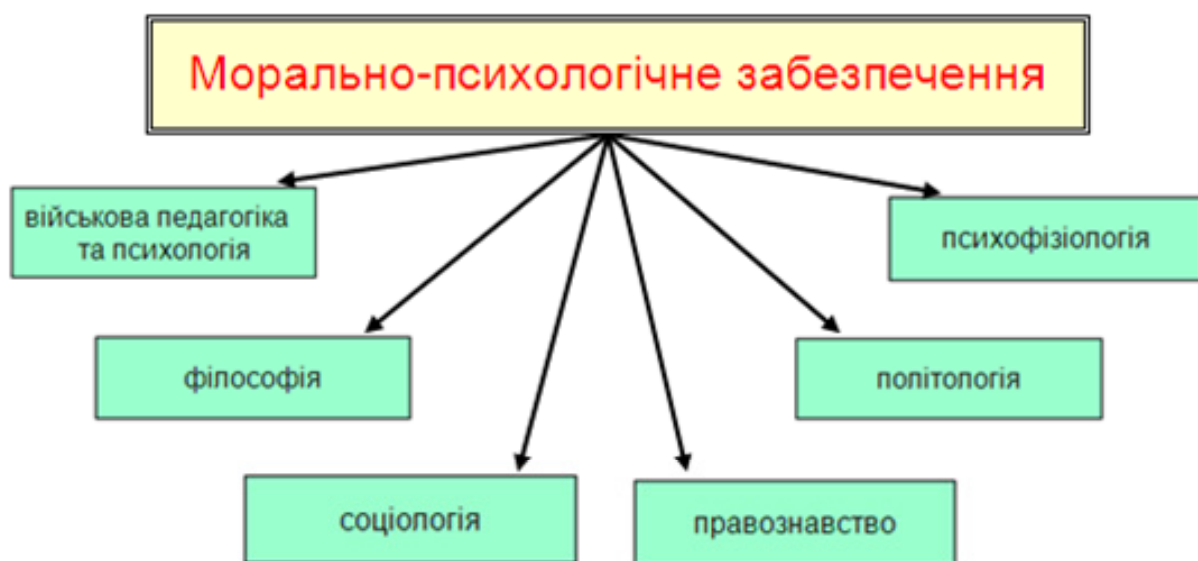

Рис. 15. Гуманітарні дисципліни, на яких ґрунтується МПЗ

МПЗ – один із основних видів всебічного забезпечення ЗС України та ДССТ, метою якого є формування та підтримання МПС особового складу, необхідного для успішного виконання завдань за призначенням [16]. МПЗ інтегрує всі основні форми та методи організованого впливу на свідомість і психіку, МПС особового складу у повсякденній діяльності, підготовці та застосуванні ЗС України, ДССТ.

Його головне призначення – забезпечити формування, підтримання, відновлення необхідного рівня сформованості МПС особового складу ЗС України та ДССТ, інших складових сил оборони як під час їхньої підготовки, так і під час виконання завдань за призначенням, участі в ліквідації наслідків стихійних лих та катастроф природного та техногенного характеру, участі в багатонаціональних операціях.

МПЗ у військових формуваннях України – це система організаційних, соціально-правових та виховних заходів щодо формування й розвитку у військовослужбовців особистої відповідальності за свідоме виконання вимог Конституції та законів України, військових статутів, військової присяги, функціональних і службових обов’язків, наказів командирів та начальників.

Військове формування – створені відповідно до законодавства будь-якої держави сукупності військових об’єднань, з’єднань, частин, підрозділів та органів управління ними, які комплектують військовослужбовцями, мають постійну чи тимчасову організацію, належать до сухопутних (наземних), морських, повітряних або спеціальних військ (сил) цієї держави, оснащені зброєю і бойовою технікою та призначені для оборони країни, захисту її суверенітету, державної незалежності й національних інтересів, територіальної цілісності та недоторканності в разі збройної агресії, збройного конфлікту чи загрози нападу шляхом безпосереднього ведення воєнних (бойових) дій.

Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладено оборону України, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності [3].

Державна спеціальна служба транспорту є спеціалізованим військовим формуванням, що входить до системи Міністерства оборони України, призначеним для забезпечення стійкого функціонування транспорту в мирний час та в особливий період [2].

До МПЗ у військових формуваннях України уналежнюють (рис. 16):

1) систему заходів, спрямованих на формування і підтримання високого морального духу військ, МПС та дисципліни особового складу, військового правопорядку, згуртування військових колективів і протидію ІПВ противника;

2) комплекс узгоджених за цілями, часом, послідовністю, силами та засобами заходів, які здійснюють командири, штаби, структури МПЗ, служби для досягнення високого морального духу особового

складу, який забезпечує успішне виконання завдань в умовах мирного і воєнного часу [6];

МПЗ підготовки військ – це система заходів, спрямованих на формування та розвиток у особового складу військ морально-психологічних якостей, навичок і здібностей, які забезпечують необхідний рівень сформованості МПС для виконання завдань за призначенням.

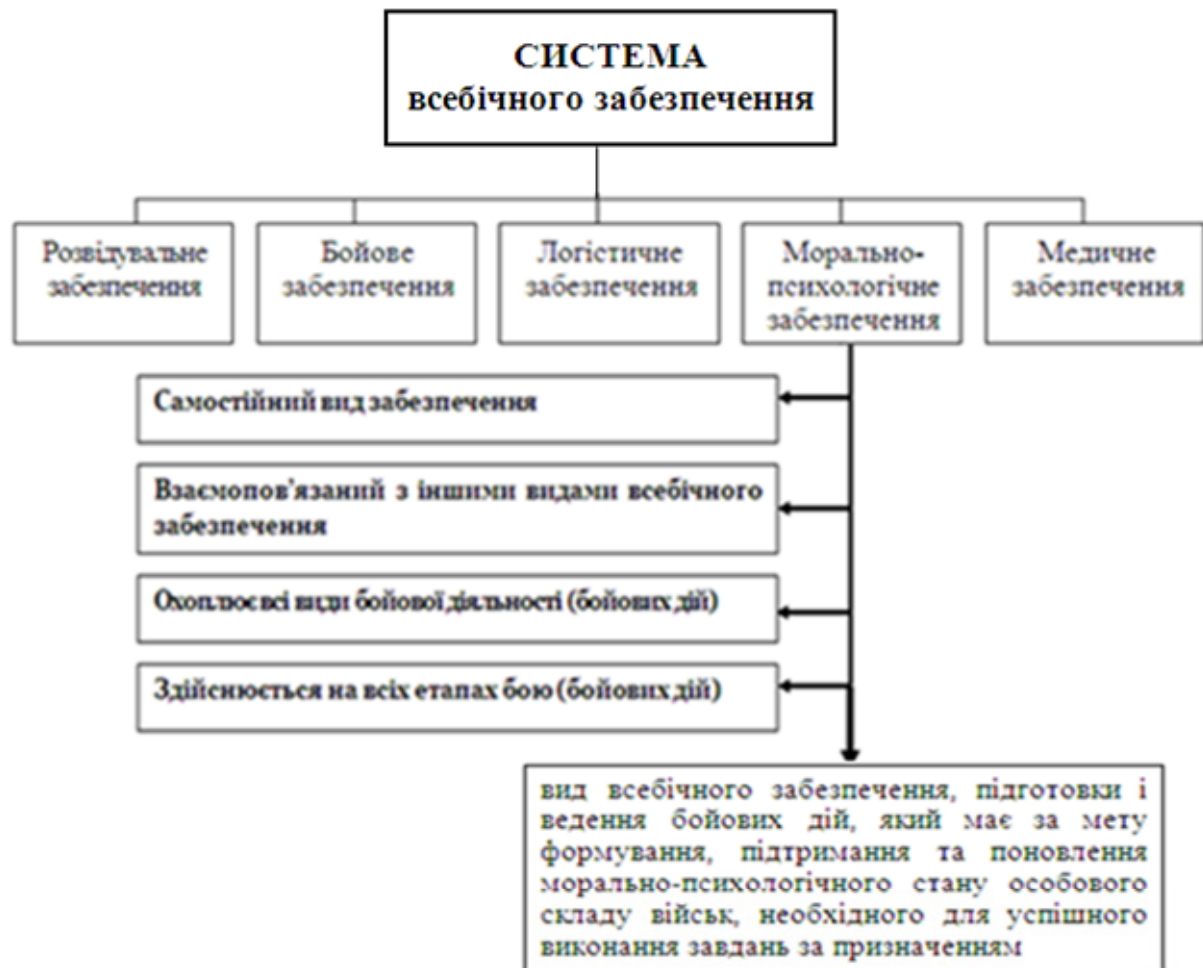

Рис. 16. Види всебічного забезпечення діяльності ЗС України, ДССТ

МПЗ застосування військ – це сукупність узгоджених і взаємопов'язаних за метою, завданням, місцем і часом заходів впливу на свідомість і психіку, МПС особового складу військ, які проводять за єдиним замислом і планом, для забезпечення успішного виконання особовим складом військ завдань за призначенням [12].

МПЗ підготовки й застосування ЗС України та ДССТ – це вид всебічного забезпечення, підготовки й ведення бойових дій, який має за мету формування, підтримання та поновлення МПС особового складу

військ, необхідного для успішного виконання завдань за призначенням. Його зреалізуюють у тісній взаємодії з усіма видами всебічного забезпечення діяльності ЗС України, ДССТ. Цей вид забезпечення організовують за трьома напрямками:

- моральна підтримка;
- психологічне забезпечення;
- соціальна робота.

Моральна підтримка – це цілеспрямована діяльність органів військового управління, командувачів, командирів (начальників), посадових осіб структурних підрозділів МПЗ щодо впливу на свідомість особового складу, налагодження внутрішньо-комунікаційного процесу, системного та цільового проведення інформаційно-роз'яснювальної, національно-історичної, соціальної роботи з особовим складом військ, організації і проведення комплексу заходів із захисту від негативного інформаційно-психологічного впливу противника, систематичного аналізу проведених дій, координації задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, забезпечення культурологічних потреб військовослужбовців, організації відпочинку, дозвілля і відновлення особового складу військ, поширення здорового способу життя.

Психологічне забезпечення – цілеспрямована діяльність органів військового управління, командувачів, командирів (начальників), службових осіб структур МПЗ з метою психологічного відбору, формування, підтримання і відновлення в особового складу військ психологічної готовності до виконання завдань, емоційно-вольової стійкості до негативних психологічних чинників у будь-яких умовах обстановки, зниження психогенних утрат та збереження психічного здоров'я військовослужбовців.

Соціальна робота – це цілеспрямована професійна діяльність органів військового управління, командувачів, командирів (начальників), посадових осіб структурних підрозділів МПЗ, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній єдності, а також наснаженню та незалежності військовослужбовців, залучає урядові й неурядові організації, суспільні структури до вирішення їхніх проблем та проблем членів їхніх сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах, покращення якості життя та добробуту військових на засадах принципів соціальної справедливості, дотримання прав людини,

колективної відповідальності та поваги, протидії чинникам соціального виключення та сприяння дотриманню прав людини.

Принципами МПЗ є:

- об'єктивна спрямованість;
- тісний та нерозривний зв'язок;
- безперервність МПЗ;
- диференційований підхід.

МПЗ діяльності ЗС України, ДССТ базується на принципах:

- патріотичної спрямованості;
- спадкоємності;
- наукового підходу до проблематики МПЗ;
- взаємозалежності змісту, форм і методів МПЗ від завдань, покладених на військові формування, суспільно-політичних і економічних умов їх виконання, вікових, індивідуальних, психофізичних особливостей особового складу;
- використання досвіду інших армій країн світу та новітніх досягнень науки, особливо психології, соціології, психофізіології тощо;
- визнання особистості військовослужбовця як мети, результату і показника ефективності МПЗ;
- формування особистісних властивостей та якостей при опорі на мотиваційну сферу людини;
- взаємозв'язку соціально-психологічної діагностики, консультації і корекції поведінки особового складу [15];
- розвитку у військовослужбовців позитивної мотивації до служби, виконання вимог військової присяги та службових обов'язків;
- стимулювання соціально-ціннісних потреб, в першу чергу бойової активності та стійкості військовослужбовців і військових колективів [14];
- забезпечення активності, безперервності, системності та конкретності заходів МПЗ.

До **методів МПЗ** належать такі:

- методи виховання та навчання;
- адміністративно-розпорядницькі;
- методи безперервного психологічного супроводу;
- психодіагностичні (саморегуляції, психологічного тестування, адаптації, психопрофілактики, психологічної реабілітації);
- організаційні методи.

Керівництво МПЗ здійснюють командири (начальники). Основним і безпосереднім організатором МПЗ є **заступник командира підрозділу (частини) з МПЗ**. Він відповідає за *планування, організацію та виконання заходів МПЗ* і зобов'язаний:

- знати МПС особового складу своїх військ та прогнозувати динаміку його можливих змін під час підготовки та ведення бойових дій;
- оцінювати СПО в районі дій військ, прогнозувати її вплив на МПС особового складу та перебіг виконання завдань;
- своєчасно доповідати командирі (начальнику) висновки з оцінювання СПО;
- здійснювати аналіз психологічних особливостей виконання завдань, прогнозувати можливі психогенні втрати військ;
- брати участь у підготовці замислу та прийнятті командиром (начальником) рішення на застосування військ;
- визначати мету та основні завдання МПЗ;
- готувати та доповідати командирі (начальнику) пропозиції щодо порядку МПЗ;
- планувати МПЗ;
- здійснювати розстановку службових осіб органу МПЗ на пунктах управління;
- організовувати взаємодію та застосування сил і засобів інших видів забезпечення для виконання заходів МПЗ;
- безперервно керувати силами й засобами МПЗ, організовувати доведення до підлеглих мети та завдання МПЗ;
- особисто брати участь у найбільш важливих заходах МПЗ;
- контролювати та своєчасно доповідати командирі, старшому начальнику про перебіг та якість виконання завдань МПЗ, проведені заходи та їхню ефективність;
- подавати донесення з МПЗ.

На рис. 17 та 18 зображено об'єкти й суб'єкти МПЗ [19].

Мету й завдання МПЗ визначають завданнями з'єднань, військових частин (підрозділів) та часом і районами підготовки й виконання завдань. Вона полягає в досягненні високого МПС військовослужбовців, що дає змогу ефективно виконати завдання в будь-яких умовах мирного часу й особливого періоду, та забезпечує формування, підтримання й поновлення МПС особового складу ЗС України та ДССТ, необхідного для успішного виконання завдань за призначенням.

Рис. 17. Об'єкти МПЗ

Рис. 18. Суб'єкти МПЗ

Мету досягають цілеспрямованою та організованою діяльністю командирів (начальників) усіх рівнів, керівників структурних підрозділів МПЗ органів військового управління щодо формування, підтримання та поновлення МПС, морально-бойових якостей особового складу, необхідних для успішного виконання завдань за призначенням та завдань повсякденної діяльності (рис. 19) [19].

Рис. 19. Досягнення мети МПЗ

Залежно від часу й умов виконання, **завданнями МПЗ** є такі:

1) завдання МПЗ діяльності військ у *мирний час* (під час підготовки військ):

- організація та проведення морально-психологічної підготовки особового складу військ;
- проведення військово-патріотичного виховання особового складу та населення країни загалом, інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо підвищення соціального статусу й престижу військової служби, сприяння збереженню та розвитку національно-історичних та військових традицій українського народу та ЗС;
- організація роботи та здійснення заходів щодо зміцнення морально-психологічного стану й військової дисципліни особового складу;
- здійснення заходів соціально-правового забезпечення військово-вослужбовців, членів їхніх сімей та працівників ЗС України [9];
- організація та проведення виховної роботи з особовим складом у перебігу бойового чергування, несення внутрішньої та караульної служб, під час виконання заходів оперативної та бойової підготовки;

2) завдання МПЗ діяльності військ в особливий період і під час ведення *бойових дій*:

- організація доведення й роз'яснення особовому складу мети й завдань війни (воєнного конфлікту), засад державної політики України;

- постійний аналіз морально-психологічної обстановки, підготовка пропозицій щодо забезпечення високої психологічної стійкості військ і зниження психогенних утрат;

- забезпечення захисту військ від негативного ІПВ противника;

- аналіз МПС та військової дисципліни особового складу, розробка пропозицій щодо її зміцнення та організації відповідної роботи;

- організація психологічної підготовки, психологічної допомоги та психологічної реабілітації військовослужбовців, які виконують бойові та інші задачі;

- забезпечення функціонування у ЗС України та ДССТ системи соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, яка передбачена законодавством України в особливий період та у воєнний час [9];

- організація у взаємодії з органами місцевого самоврядування заходів військово-патріотичної роботи з цивільним населенням.

Це зумовлює вирішення таких *основних завдань* (рис. 20):

Рис. 20. Основні завдання МПЗ

Завдання МПЗ виконують штатні (наявні) сили й засоби, а також інші, які використовують в інтересах МПЗ (рис. 21).

До *сил МПЗ* уналежнюють: командирів (начальників); заступників командирів (начальників); офіцерів штабів; начальників родів військ та служб; службових осіб органів МПЗ усіх рівнів; військових капеланів; громадські (волонтерські) організації (за згодою) [11].

Реалізація завдань МПЗ здійснюється із залученням відповідних сил і засобів.

Завдання МПЗ виконуються штатними (наявними) силами і засобами, а також іншими засобами, які використовуються в інтересах МПЗ.

СИЛИ

ШТАТНІ

- командири (начальники);
- службові особи органів виховної (виховної та соціально-психологічної) роботи;
- начальники родів військ та служб

НЕШТАТНІ

- бойовий (інформаційний) актив;
- агітаційно-пропагандистські групи тощо.

До сил МПЗ відносяться:

командувачі, командири (начальники), заступники командувачів, командирів (начальників), офіцери штабів, начальники родів військ та служб, службові особи органів МПЗ усіх рівнів, військові капелани, громадські (волонтерські) організації (за згодою).

ЗАСОБИ

- технічні засоби виховання;
- періодичні видання;
- військові та цивільні ЗМІ тощо.

До засобів МПЗ відносяться:

штатні, штатно-табельні та нетабельні придатні до використання технічні засоби пропаганди (далі - ТЗП), а також засоби військових та цивільних ЗМІ (телерадіокомпаній, телерадіостудій, редакцій та видавництв тощо), типографій, центрів військово-музичного мистецтва, військових оркестрів, ансамблів, закладів культури та іншої місцевої інфраструктури, яка використовується в інтересах МПЗ.

Забезпечення ТЗП

Комплекс організаційних, фінансово-економічних, техніко-експлуатаційних обліково-операційних та інших заходів, спрямованих на укомплектування військових частин технічними засобами пропаганди відповідно до штатно-табельної потреби

Рис. 21. Сили й засоби МПЗ

Засоби МПЗ охоплюють [5, 14, 15]:

- штатні, штатно-табельні та нетабельні придатні до використання ТЗП;
- засоби військових та цивільних ЗМІ (телерадіокомпанії, теле- і радіостудії, редакції та видавництва тощо);
- типографії;
- центри військово-музичного мистецтва;
- військові оркестри, ансамблі;
- заклади культури та іншої місцевої інфраструктури, яку використовують в інтересах МПЗ [5, 7, 21].

Складники, за допомогою яких здійснюють узгодження застосування сил і засобів МПЗ, зображено на рис. 22.

Рис. 22. Складники, за допомогою яких здійснюють узгодження застосування сил і засобів МПЗ

Структури МПЗ ЗС України та ДССТ (під керівництвом командирів) призначені, перш за все, формувати, підтримувати і поновлювати МПС особового складу з метою успішного виконання ними завдань за призначенням (рис. 23).

МПЗ у підрозділах ДССТ, що входить до системи МО України, організовують і здійснюють із метою втілення в життя рішення командира на виконання завдань, формування і підтримки високого бойового духу, стійкого МПС особового складу, досягнення морально-психологічної переваги над противником, підтримки високої

бойової готовності, дисципліни й бойової згуртованості підрозділів, відновлення психогенних утрат.

Рис. 23. Структури МПЗ

Зміст МПЗ охоплює ряд функціональних складників, які є одночасно визначеними видами діяльності. Серед них – інформаційно-пропагандистське забезпечення та зв'язки з громадськістю, психологічне, соціально-правове та культурологічне забезпечення, захист особового складу від негативного ІПВ. Кожний із цих компонентів властивими йому формами і методами вирішує свою специфічну частину загального завдання МПЗ діяльності військ. Складниками МПЗ є інформаційно-пропагандистське та психологічне, що структурно можна представити у вигляді схеми, наведеної на рис. 24 [19].

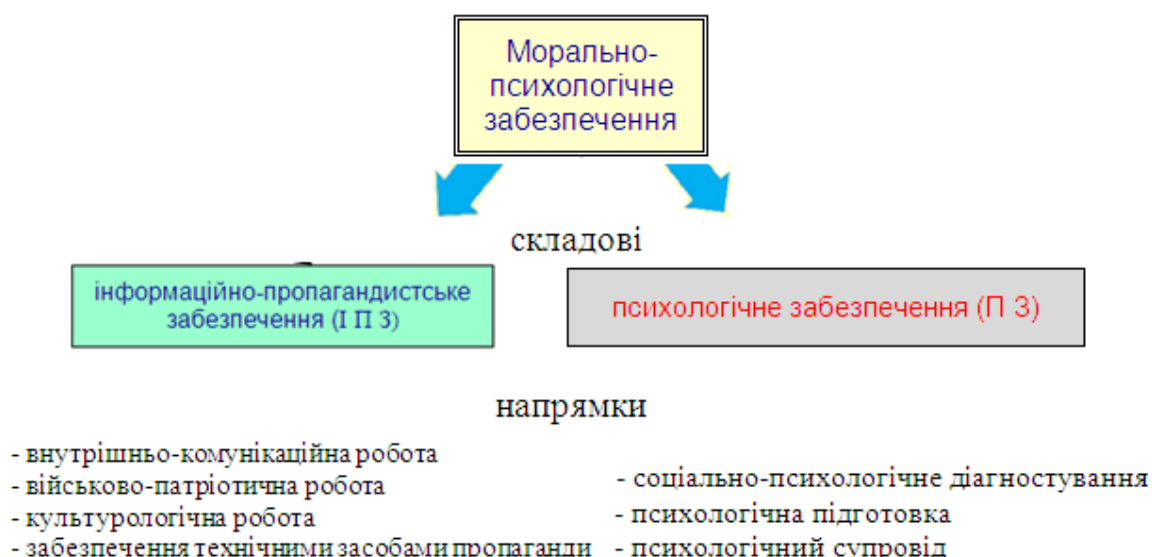

Рис. 24. Складові МПЗ і напрямки діяльності

Метою функціонування системи МПЗ має бути формування та підтримка в особового складу високого МПС, необхідного для ефективного виконання завдань у складній бойовій, соціально-політичній та інформаційно-психологічній обстановці.

До загальних функцій МПЗ належать такі:

- **аналіз та прогнозування** (передбачає виявлення всієї сукупності умов і чинників, які визначають настанови, мотиви, психічні стани, активність особового складу під час виконання завдань, що сприятиме якісному плануванню МПЗ);
- **планування** (полягає у визначенні мети, основних завдань, послідовності організації МПЗ, термінів та заходів, сил і засобів, а також порядку планування, управління та розроблення бойових документів);
- **організація** (має на меті координування діяльності сил і засобів МПЗ, упорядкування та об'єднання зусиль із метою виконання запланованих заходів, досягнення поставленої мети);
- **управління** (забезпечує оперативність та ефективність функціонування органів МПЗ за будь-яких умов обстановки);
- **контроль** (полягає у визначенні рівня досягнення мети МПЗ);
- **коригування** (передбачає надання рекомендацій щодо способів виправлення помилок та визначення шляхів досягнення ефективності й результативності МПЗ).

До спеціальних функцій МПЗ належать такі:

- **виховання** (цілеспрямований та організований вплив командувачів, командирів (начальників), штабів, органів МПЗ на свідомість і поведінку особового складу ЗС України та ДССТ із метою формування любові до Батьківщини, патріотизму, відданості українському народові, військової честі, військового товариства, бойового братерства, взаємодопомоги тощо);
- **формування** (полягає в набутті військовослужбовцями необхідних морально-бойових якостей, які визначають рівень сформованості МПС особового складу);
- **навчання (підготовка)** (засвоєння військовослужбовцями знань, умінь та навичок, необхідних для виконання завдань, навчання командирів (начальників), офіцерів органів МПЗ прийомів, методів і технологій ефективного МПВ на особовий склад військ, надання психологічної само- та взаємодопомоги);

- **мобілізування** (мотивація особового складу ЗС України та ДССТ до виконання конкретних завдань (навчальних, бойових, спеціальних, службових тощо), формування особистої відповідальності за якість виконання, збереження стійкості й керованості МПС особового складу, досягнення високого рівня організованості та бойової активності, спроможності витримувати нервово-психологічні навантаження та зберігати боєздатність під час виконання завдань);
- **інформування** (висвітлення міжнародного і внутрішнього стану держави, покладених на війська завдань та умов виконання; доведення наказів командирів (начальників); роз'яснення військовослужбовцям правових актів воєнного часу; доведення до військовослужбовців відомостей, роз'яснення особовому складу форм і методів ППВ противника, основних каналів поширення інформації; розповсюдження бойового досвіду, пропаганда подвигів і героїчних вчинків тощо);
- **захист** (полягає у створенні умов для духовної, психологічної безпеки й соціально-правових гарантій військовослужбовців через психологічний супровід, прогнозування, запобігання, зрив та нейтралізацію негативних явищ у поведінці військовослужбовців та підтримання їхнього МПС [12, 32, 33]);
- **відновлення** (спрямоване на приведення наявними силами й засобами МПЗ МПС особового складу військ до рівня, необхідного для успішного виконання завдань).

2.2. Складники систем морально-психологічного забезпечення та морально-психологічного впливу на особовий склад. Оцінювання ефективності МПЗ у сучасних умовах

МПЗ – це системне явище. Під системою розуміють сукупність елементів, які взаємодіють і становлять цілісне утворення, що має нові властивості, яких немає в її елементах. Елементу притаманні одна або декілька властивостей, які визначають його місце у внутрішній організації системи. Тому МПЗ слід розглядати як систему заходів, які здійснюють державне та військове керівництво країни, усі органи військового управління та посадові особи ЗС України, ДССТ з метою

підтримання морально-психологічного стану особового складу збройних сил і населення країни на рівні, необхідному для виконання завдань у мирний час та досягнення перемоги в можливій війні [14, 15].

Загалом поняття «система» широко застосовують у всіх галузях науки й техніки та у повсякденності. Система є фундаментальним поняттям як системотехніки, так і базових теоретичних дисциплін: теорії систем, основ системного аналізу, теорії організації, дослідження операцій, всебічного забезпечення ЗС України, ДССТ тощо.

Система (від грец. *Systēma* – утворення, сполучення) – множина взаємопов'язаних елементів, відокремлена від середовища, яка взаємодіє з ним як ціле.

Незважаючи на досить тривалий період використання цього терміна в науковому світі, немає загальноприйнятого, стандартного визначення системи, натомість є чимало окремих визначень:

- комплекс елементів, що перебувають у взаємодії;
- цілісний взаємозв'язок множини об'єктів;
- впорядкована множина структурно взаємопов'язаних і функціонально взаємозалежних об'єктів, предметів;
- сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія.

Відсутність стандартного визначення спричинена динамічністю перебігу процесів, пов'язаних із людською діяльністю, та принциповою можливістю застосування системного підходу практично в будь-якій сфері діяльності людини, адже системний підхід – це найбільш загальне поняття в системних дослідженнях, в основу якого покладено дослідження внутрішньої структури системи та її внутрішніх процесів, а також зовнішні зв'язки, динаміка розвитку та функціонування. Спираючись на вищевказане, визначимо, що систему МПЗ складає сукупність функціонально пов'язаних мети, завдань, змісту, суб'єктів, засобів, технологій, форм, які визначені складниками МПЗ, а також методик впливу на об'єкт (особовий склад) задля формування, підтримання та захисту його МПС, реалізації духовного складника бойового потенціалу ДССТ, необхідного для виконання поставлених завдань.

Модель МПЗ як цілеспрямованого соціального процесу представлена у вигляді сукупності певних компонентів (рис. 25).

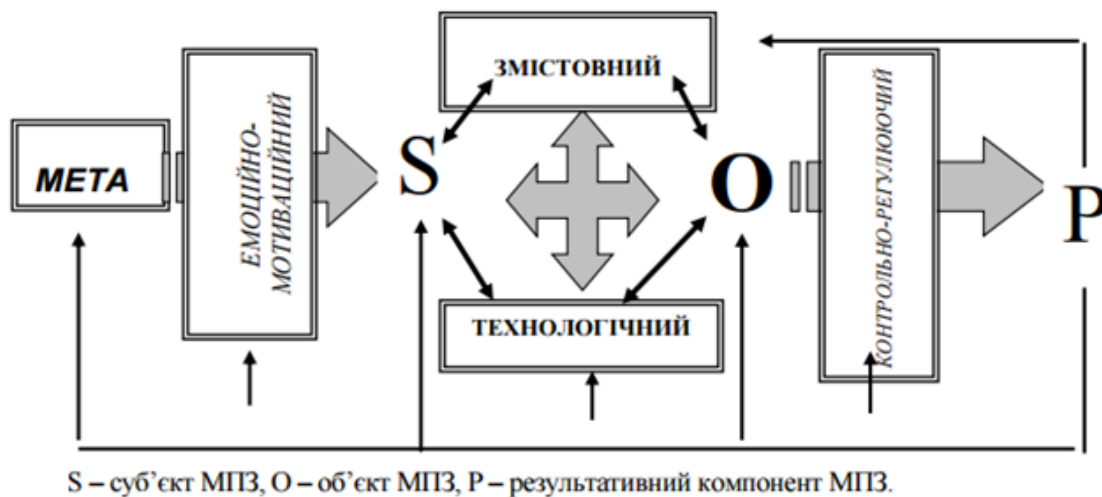

Рис. 25. Загальна модель процесу МПЗ

Формування вимог до системи МПЗ підготовки й застосування ЗС України та ДССТ дає змогу на практиці реалізувати єдність у розумінні цілей, завдань, засобів і методів цієї діяльності, об'єднати зусилля командирів, штабів, структур МПЗ, військових медиків і психологів на всіх етапах діяльності військовослужбовців (рис. 26).

Принципові підходи до формування вимог до системи МПЗ [29, 30]:

- формування в межах реалізації Державної програми розвитку ЗС України, ДССТ на конкретний період, із урахуванням нормативно-правової бази;
- використання теорії складних систем, тому що МПЗ належить до складних систем;
- аналіз реального стану системи МПЗ та її моніторинг;
- визначення та обґрунтування етапів трансформаційних зрушень у системі МПЗ;
- проведення відповідних фінансово-економічних розрахунків в умовах обмежених витрат на розгортання системи МПЗ.

Напрями формування вимог до системи МПЗ ЗС та ДССТ України такі:

- нормативно-правова база (конкретні вимоги до МПЗ як виду всебічного забезпечення викладені в низці нормативно-правових актів нашої держави;
- ідеологічні позиції;
- організаційно-управлінські основи;
- наукове забезпечення;

- методичне забезпечення;
- кадрове забезпечення;
- матеріально-технічне забезпечення;
- фінансове забезпечення.

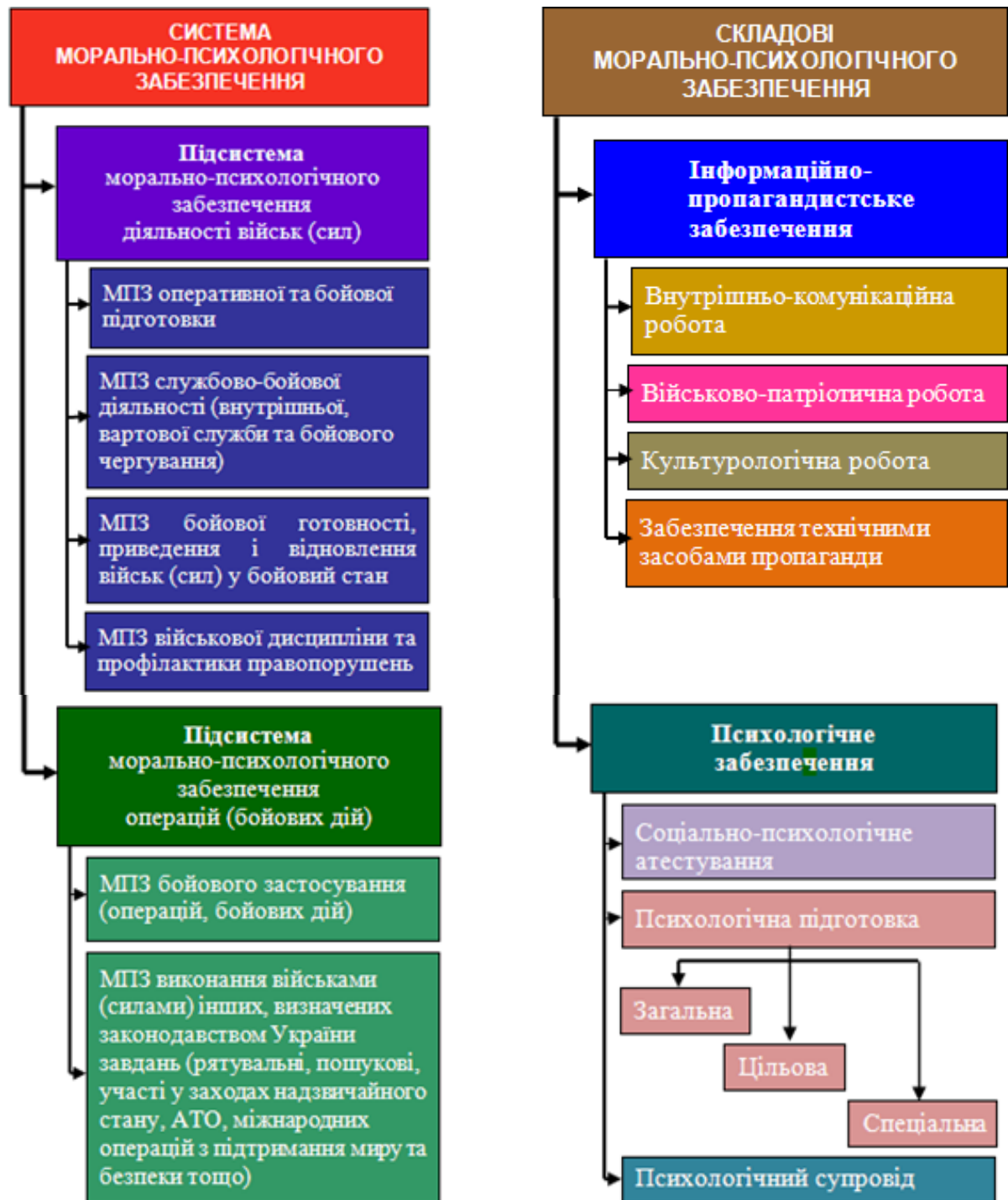

Рис. 26. Система МПЗ

Цей термін характеризує прояв докорінних змін у роботі з особовим складом, організації життєдіяльності військ, удосконалення системи їхнього всебічного забезпечення. МПЗ підготовки і застосування ЗС України включає дві підсистеми (рис. 27).

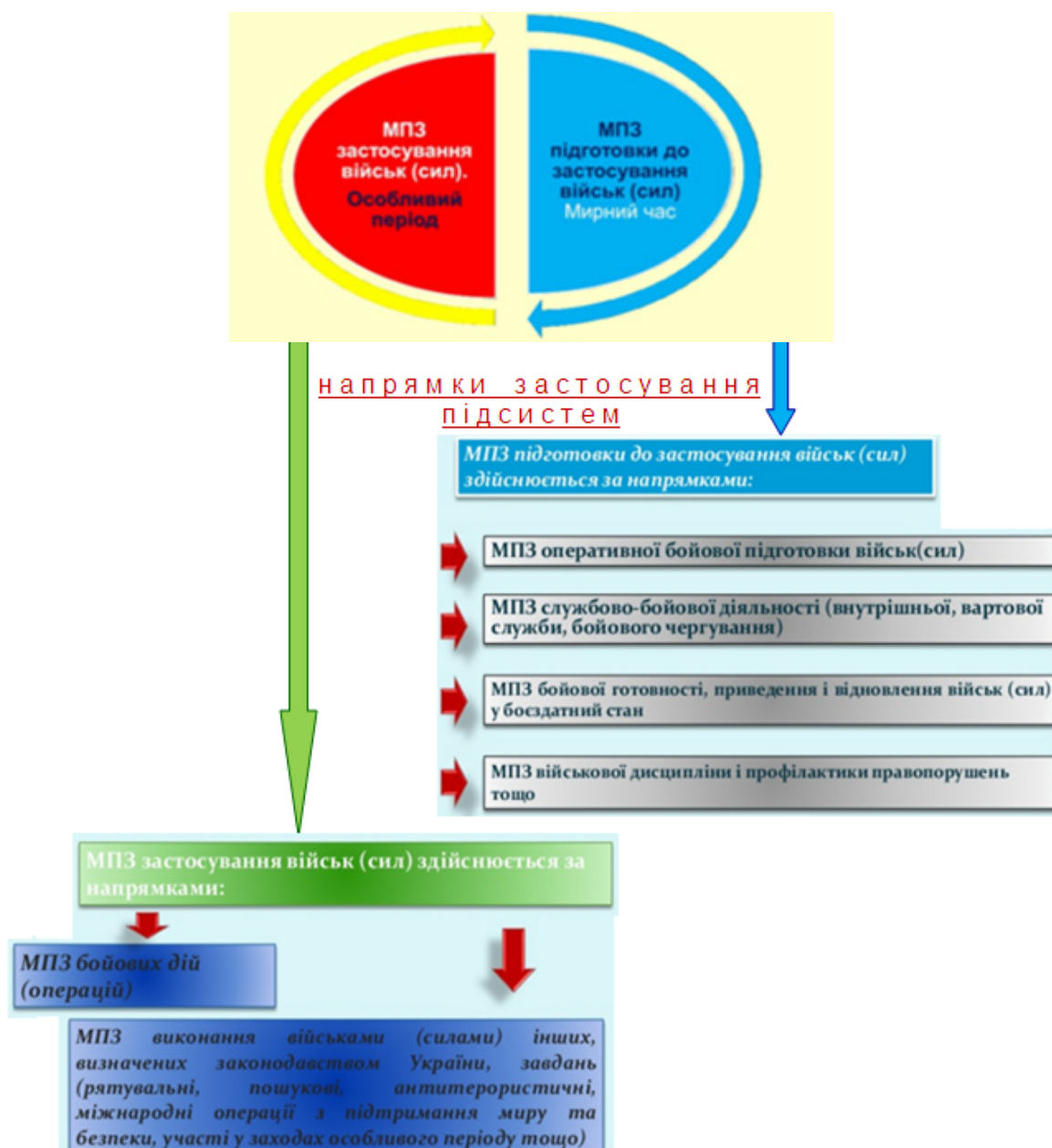

Рис. 27. Підсистеми МПЗ підготовки і застосування ЗС України

МПЗ підготовки та застосування військ – це вид всебічного забезпечення, який являє собою комплекс узгоджених за метою і завданнями, місцем, часом, послідовністю, силами та засобами, що залучені до проведення відповідних заходів, які здійснюють за єдиним замис-

лом і планом командири, штаби, структури роботи з особовим складом щодо формування та підтримання відповідного рівня МПС особового складу з метою безумовного виконання бойових завдань.

МПВ – цілеспрямований та організований вплив командирів (начальників), штабів, структур МПЗ на свідомість і поведінку особового складу з метою формування любові до Батьківщини, патріотизму, відданості українському народові, військової честі, військового товариства, бойового братерства, взаємодопомоги.

Головним результатом реалізації цієї функції повинна стати тверда переконаність особового складу в необхідності якісного виконання свого громадянського обов’язку щодо захисту територіальної цілісності та недоторканності України в будь-яких умовах обстановки.

Складники системи МПВ на особовий склад зображено на рис. 28.

Рис. 28. Складники системи МПВ на особовий склад

Мета ІПЗ та зв’язків із громадськістю полягає у всебічному інформуванні особового складу, у формуванні почуття патріотизму [9], вихованні особистої відповідальності за захист Вітчизни, вірності Конституції України, Військовій присязі, Бойовому Прапору, бойовим традиціям, дисциплінованості, мужності, готовності до самопожертви в ім’я Батьківщини. Напрямки ІПЗ наведено в табл. 1 [13,17], напрямки ПЗ та індивідуальної роботи з військовослужбовцями – в табл. 2.

Напрямки ІПЗ в системі МПВ на особовий склад

Заходи	Термін проведення	Посадові особи	З ким проводити
ВНУТРІШНЬО-КОМУНІКАЦІЙНА РОБОТА			
Командирське інформування	Щоденно	Командир взводу	Командири відділень
Вступ, звернення, оголошення теми, розкриття мети (до 1 хв).	Щоденно	Головний сержант взводу	Сержантський склад взводу
Основна частина (доведення інформації, пояснення сутності питання (до 10 хв).	Щоденно	Командир відділення	Особовий склад відділення
Висновки (відповіді на запитання) (до 3 хв).	Щоденно	Командир роти	Командири взводів
За тематикою:	Щоденно	Заступник командира роти з МПЗ (за вказів.)	Командири взводів
доведення висновків з оцінки суспільно-політичної обстановки;	Щоденно	Головний сержант роти	Головні сержанти взводів
дисциплінарні питання;	Щоденно	Командир батальйону	Заступники командира батальйону, командири рот
соціально-правові питання;	Щотижня	Командир полку	Офіцери управління, заступники командира полку, командири батальйонів
матеріально-технічні питання;			
фінансові питання;			
інші службові питання (за необхідністю) (до 5 хв)	Щотижня	Заступник командира полку з МПЗ (за вказів.)	Офіцери управління, заступники командира полку, командири батальйонів
	Щотижня	Головний старшина полку	Підпорядковані сержанти

Заходи	Термін проведення	Посадові особи	3 ким проводити
ВНУТРІШНЬО-КОМУНІКАЦІЙНА РОБОТА			
Цільове інформування Проводить особисто командир підрозділу, військової частини, або за його вказівкою відповідний командир (начальник). Зміст, час та місце цільового інформування може визначати як командир (начальник), так і вищий орган військового управління, враховуючи обстановку й завдання, що виконує особовий склад, та його морально-психологічний стан	Щомісяця (за вказів.)	Командир взводу	Солдати, сержанти взводу
	Щомісяця (за вказів.)	Командир роти, заступники командира роти та рівні їм	Командири взводів, головні сержанти взводів та особовий склад визначених взводів
	Щомісяця (за вказів.)	Командир, заступники командира батальйону та рівні їм	Офіцери управління, особовий склад штабу, головні сержанти батальйонів та особовий склад визначених рот
	Щомісяця (за вказів.)	Командир, заступники командира полку та рівні їм	Офіцери управління, особовий склад штабу, командири батальйонів, головні сержанти полку
	Щотижня	Керівники занять	Групи індивідуальної підготовки сержантів і солдатів
Національно-патріотична підготовка	Щомісяця	Керівники занять	Групи індивідуальної підготовки офіцерів

Заходи	Термін проведення	Посадові особи	3 ким проводити
ВНУТРІШНЬО-КОМУНІКАЦІЙНА РОБОТА			
Аналіз проведених дій Аналіз проведених дій (далі – АПД) – це динамічне, об’єктивне обговорення особливостей виконання завдань особовим складом відповідно до вимог (стандартів). Основними видами АПД є: формальний і неформальний. Командири (начальники) здійснюють АПД особисто одразу ж після закінчення виконання завдань (вправ, нормативів, фаз або етапів підготовки тощо) чи під час логічних перерв. Формальний АПД відбувається в кінці підготовки, виконання бойових (навчально-бойових) завдань. Це добре сплановані, документовані дії з підбиття підсумків досягнення результатів поставлених цілей. Неформальний АПД проводять під час підготовки, виконання бойових (навчально-бойових) завдань або в кінці навчального заняття, виконання вправ (нормативів) із бойової підготовки, після подій, ситуацій тощо	Щоденно	Командир взводу Головний сержант взводу Командир відділення Командир роти ЗКМПЗ роти (за вказів.) Головний сержант роти Командир батальйону ЗКМПЗ батальйону (за вказів.) Головний старшина батальйону Командир полку	Командири відділень Сержантський склад взводу Особовий склад відділення Командири взводів Командири взводів Головні сержанти взводів Заступники командира батальйону, командири рот Заступники командира батальйону, командири рот Головні старшини рот Офіцери управління, заступники командира полку, командири батальйонів
	Щотижня (щомісячно – формальний АПД) Щотижня	ЗКМПЗ полку (за вказів.)	Офіцери управління, заступники командира полку, командири батальйонів

Заходи	Термін проведення	Посадові особи	3 ким проводити
ВНУТРІШНЬО-КОМУНІКАЦІЙНА РОБОТА			
Аналіз проведених дій Структура проведення АПД: Вступ Мета підготовки (виконання завдання) Завдання командира і його замисел (що мало статися?) Аналіз реалізації замислу (що відбулось?) Обговорення ключових питань (чому це відбулось саме так та як покращити виконання (діяльність, злагодженість тощо)?) Висновки	Щотижня	Головний старшина полку	Підпорядковані сержанти
ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ			
Ушанування кращих військовослужбовців	Один раз на півроку	Командир, заступник командира підрозділу з МПЗ	Особовий склад підрозділів
Заходи вшанування пам'яті загиблих військовослужбовців	За визначеними датами	Командир в/ч (окремого підрозділу)	Особовий склад в/ч (окремого підрозділу)

Заходи	Термін проведення	Посадові особи	З ким проводити
ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ			
Участь військовослужбовців у спільних із органами державної влади та місцевого самоврядування національно-патріотичних заходах відзначення державних свят та пам'ятних дат	За визначеними датами	Командир в/ч (окремого підрозділу)	Особливий склад в/ч, підрозділу
Тематичні вечори (ранки – для військовослужбовців строкової служби), які присвячені державним або військовим святам, знаменним та ювілейним датам	Щомісячно (святкові, вихідні дні)	Заступники командирів підрозділів з МПЗ	Особовий склад підрозділів
Вечори з питань та відповідей	Один раз на квартал	Командир в/ч, заступник командира з МПЗ	Особовий склад в/ч
Читацькі конференції з обговорення українських творів військово-патріотичного змісту	Щомісячно	Заступник командира підрозділу з МПЗ	Особовий склад в/ч (підрозділу)
Відвідування історичних місць, музеїв, виставок, міжнародних та національних спортивних змагань, кінотеатрів, вернісажів, театрів тощо	Щотижнево	Заступники командирів з МПЗ, начальники клубів	Особовий склад військової частини (окремого підрозділу)
Творчі зустрічі з працівниками культури, музеїв, учасниками АТО (ООС), журналістами, науковцям; вікторини, конкурси тощо	Щотижнево	Заступник командира в/ч з МПЗ	Особовий склад підрозділу

Заходи	Термін проведення	Посадові особи	3 ким проводити
КУЛЬТУРОЛОГІЧНА РОБОТА			
Проведення ритуалу підняття Державного прапора України	Щоденно	Командир в/ч (окремого підрозділу)	Особовий склад в/ч (окремого підрозділу)
Перегляд та прослуховування програм Українського телебачення та радіо у вільний від занять час	Щоденно	Заступник командира підрозділу з МПЗ	Особовий склад підрозділів в/ч
ЗАХОДИ ДУШПАСТИРСЬКОЇ ОПІКИ			
Проведення години капелана (вихідний день) за відповідною тематикою	Щотижня	Заступник командира в/ч з МПЗ, представники релігійних конфесій	Особовий склад в/ч (окремого підрозділу)
Організація та проведення молитов, богослужінь, благословень, урочистих і поминальних заходів та інших релігійних обрядів і культів, пов'язаних із задоволенням релігійних потреб військовослужбовців	За необхідністю та погодженням з командиром полку	Заступник командира в/ч з МПЗ, представники релігійних конфесій	Особовий склад в/ч (окремого підрозділу)
Духовна підтримка військовослужбовців під час проведення реабілітації особового складу, який потребує психологічної допомоги	Щоденно	Заступник командира підрозділу з МПЗ, представники релігійних конфесій	Військовослужбовці, які потребують психологічної допомоги

Заходи	Термін проведення	Посадові особи	З ким проводити
ЗАХОДИ ДУШПАСТИРСЬКОЇ ОПІКИ			
Індивідуальна підтримка та допомога військовослужбовцям у розвитку їхніх особистісних та колективних моральних якостей на основі братерства, мужності, хоробрості, відповідальності, поміркованості, стійкості, жертвовності, дисциплінованості, розсудливості під час виконання службових обов'язків	Щоденно (за необхідністю)	Заступник командира підрозділу з МПЗ, представники релігійних конфесій	Військовослужбовці в/ч (окремого підрозділу)
Індивідуальна робота (бесіда, сповідь) із військовослужбовцями щодо дотримання ними здорового способу життя, зміцнення військової дисципліни та поперення самогубств	Щоденно (за необхідністю)	Заступник командира підрозділу з МПЗ, представники релігійних конфесій	Військовослужбовці в/ч (окремого підрозділу)

Система морально-психологічного впливу на особовий склад

Заходи	Термін проведення	Посадові особи	З ким проводити
З ПИТАНЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ			
Соціально-психологічне діагностування Психологічний відбір та соціально-психологічне вивчення особового складу, доцільний розподіл за функціональним призначенням; аналіз психологічного змісту завдань та психологічних умов їх виконання)	Двічі на рік (під час призову на строкову військову службу); постійно (під час прийому на військову службу за контрактом)	Військовий комісар, начальник відділення комплектування з призову, психолог військомату	Призовники, кандидати на військову службу за контрактом
	Постійно (під час направлення військовослужбовців за контрактом в навчальні центри, військові частини)	Заступник начальника НЦ, командира в/ч з МПЗ, начальник групи ППВ, командири навчальних підрозділів	Кандидати на військову службу за контрактом
Оцінювання МПС особового складу військовослужбовців, яких залучають до несення служби зі зброєю та прогнозування динаміки можливих його змін	Щоденно	Офіцер-психолог (психолог)	Військовослужбовці, яких залучають до несення вартової служби
	Щомісячно	Офіцер-психолог (психолог)	Військовослужбовці, яких залучають до несення служби зі зброєю
Психологічна підготовка	Відповідно до розкладу занять	Командир підрозділу, заступник командира підрозділу з МПЗ, офіцер-психолог	Підпорядкований особовий склад

Заходи	Термін проведення	Посадові особи	3 ким проводити
З ПИТАНЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ			
Психологічний супровід	Постійно (за результатами психологічного обстеження)	Начальник медичної служби полку, заступник командира підрозділу з МПЗ, офіцер-психолог	Військовослужбовці, які потребують психологічної реабілітації
	Постійно	Заступник командира підрозділу з МПЗ, офіцер-психолог	Військовослужбовці, які потребують психологічної допомоги
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ			
Аналіз і вивчення документів Отримання інформації про сімейний стан, минулий життєвий досвід, умови виховання в сім'ї, успішність у засвоєнні програми навчання, стан здоров'я, результати бойової підготовки, рівень дисциплінованості військовослужбовця, особисті досягнення у професійній діяльності)	Постійно (під час відбору на військову службу, призначення на посаду)	Командири підрозділів, начальник групи ППВ	Підпорядкований особовий склад підрозділів

Заходи	Термін проведення	Посадові особи	З ким проводити
ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ			
Спостереження (фіксація особливостей поведінки військовослужбовця в колективі, вивчають авторитетність військовослужбовця, впливовість на товаришів по службі, реакцію на ситуації в різних умовах службової діяльності, несення вартової служби, бойового чергування)	Постійно	Командири, заступники з МПЗ підрозділів	Безпосередньо підпорядкований особовий склад
Тестування (анкетування)	За необхідності	Заступники командирів підрозділів з МПЗ, офіцер-психолог	Підпорядкований особовий склад
Соціометричне дослідження	За необхідності	Заступники командирів підрозділів з МПЗ, офіцер-психолог	Підпорядкований особовий склад
Індивідуальна бесіда Форми індивідуальних бесід: вступна, планова, позапланова, цільова)	Щоденно (у процесі службової діяльності)	Командири, заступники з МПЗ підрозділів	Безпосередньо підпорядкований особовий склад

Отже, *основним змістом* функціонування системи МПЗ застосування військ має стати:

- організація військовослужбовців на виконання конкретних завдань, формування свідомого ставлення до них, прогнозування динаміки МПС військ, збереження його стійкості та керованості;
- досягнення високої бойової активності особового складу військ, його спроможності витримувати нервово-психологічні навантаження та зберігати боєздатність в умовах дій психотравмуючих чинників сучасного бою;
- прогнозування, профілактика та нейтралізація негативного інформаційно-психологічного впливу противника;
- організація комплексного захисту психологічних (психофізіологічних) особливостей військовослужбовців, реабілітації психотравмованих.

Зважаючи на свою структуру, цілі, завдання та зміст, система МПВ повинна відповідати таким вимогам:

- а) забезпечувати високу моральну готовність і психологічну здатність військовослужбовців виконати завдання за штатним призначенням;
- б) реалізовувати соціальні гарантії військовослужбовців, членів їхніх сімей, цивільного персоналу, осіб, звільнених із військової служби;
- в) вести безперервне й оперативне інформаційне забезпечення військ;
- г) підтримувати психологічну стійкість військ;
- г) об'єднувати військові колективи, зміцнювати правопорядок і військову дисципліну, здійснювати ефективний захист від негативних ІПВ, підтримувати психологічну стійкість військ;
- д) сприяти профілактиці правопорушень [31];
- е) задовольняти духовні потреби військовослужбовців і членів їхніх сімей, цивільного персоналу.

Оцінка ефективності є необхідним та важливим елементом кожного виду діяльності, зокрема й МПЗ, що в сучасних умовах є досить актуальним.

Цей елемент передбачає перевірку правильності вибору комплексу тих чи тих заходів морально-психологічного забезпечення на основі даних про морально-психологічну готовність особового складу до виконання поставленого бойового завдання. У кінцевому підсумку

оцінка ефективності організації морально-психологічного забезпечення повинна бути комплексною, що вимагає врахування різного роду чинників і тим самим дає змогу визначити практичну користь від упровадження системи заходів МПЗ, яка так само співвідноситься із затратами (у часі, матеріально-технічними, організаційно-штатними тощо).

Загалом, поняття ефективності означає дієвість, результативність. У зв'язку з цим, доцільним буде взяти за основу психолого-педагогічне тлумачення цього терміна, коли під *ефективністю морально-психологічного забезпечення слід розуміти рівень сформованості МПС особового складу*.

Виконання чи невиконання поставленого завдання за штатним призначенням або часткове його виконання передусім визначають безпосередньою діяльністю особового складу, його МПС, що є метою МПЗ як виду всебічного забезпечення. Саме тому вихідним положенням під час визначення ефективності МПЗ має бути ступінь реалізації його мети [7]. Отже, під *ефективністю МПЗ запропоновано розуміти співвідношення реально досягнутого рівня МПС особового складу до потенційного з урахуванням початкового рівня сформованості МПС*.

Критеріями оцінювання ефективності МПЗ можуть бути зміни в поведінці та діях військовослужбовців:

- їхня активність або пасивність;
- ініціативність або безініціативність;
- спроби ухилення від участі в бойових діях виведенням з ладу техніки;
- симулювання;
- намагання під різними приводами покинути місце виконання завдань за штатним призначенням в умовах бойових дій тощо;
- поширення серед військовослужбовців панічних чуток або повне несприйняття їх;
- розуміння або нерозуміння мети війни, збройного конфлікту, бойових дій, поставленого бойового завдання тощо.

Загалом, ефективність МПЗ буде оцінена правильно лише в тому разі, коли її результати будуть розглядати в розвитку, у переході від одного якісного стану об'єкта до іншого.

У зв'язку з цим, запропоновано такий *механізм оцінки ефективності МПЗ підготовки та застосування військ*:

1. Оцінка початкового рівня МПС особового складу.
2. Аналіз та узагальнення отриманих результатів, визначення рівня впливовості кожного із факторних показників МПС організації та здійснення заходів відповідно до плану МПЗ застосування військ.
3. Оцінка реально досягнутого результату, рівня сформованості МПС завдяки проведеним заходам МПЗ.
4. Оцінка ефективності організації МПЗ на основі застосування формули співвідношення реально досягнутого рівня МПС особового складу до потенційного з урахуванням початкового рівня сформованості МПС.

Оцінювання ефективності МПЗ є складним процесом, який потребує детальної методичної розробки.

Існує багато точок зору щодо дослідження морального стану.

Оцінка своїх військ – це важливий крок, під час якого, згідно зі стандартами НАТО, поряд з іншими чинниками, оцінюють моральний стан особового складу військ. Згідно з STANAG 2565 НАТО оцінювання морального стану військ охоплює оцінку психічного стану особистості та групову оцінку морального стану особового складу.

Стандарт НАТО – комплекс заходів, що містить вивчення та прийняття рішення про застосування в секторі безпеки й оборони положень (норм, вимог) стандарту НАТО, пряме застосування або розроблення на основі стандарту НАТО відповідного акту законодавства чи документа з військової стандартизації (внесення відповідних змін та/чи доповнень до чинних документів), надання йому чинності в установленому порядку, застосування розробленого документа в діяльності складових сектору безпеки й оборони України [3, 25].

У низці провідних країн-членів НАТО під час оцінювання морального стану військ, поряд із психічним станом (рівнем психологічної готовності) особового складу, додатково згідно зі стандартами НАТО аналізують:

- командний клімат/Climate;
- згуртованість військового колективу/Cohesion;
- лідерство/Leadership Behaviors;
- ефективність/Efficacy;
- фактори стресу/Stressors;
- умови виконання бойового завдання/Deployment Events;
- психологічне здоров'я особового складу/Psychological Health.

Зазначений підхід є цілком прийнятний для ЗС України як такий, що без додаткових затрат може бути імплементований у практику МПЗ у частині, яка стосується оцінки своїх військ і потребує лише внесення незначних змін у низку нормативних документів, як наприклад, Інструкції з оцінювання МПС особового складу ЗС України, затвердженої наказом ГШ ЗС України від 29.04.2017 року № 153 з урахуванням національних особливостей.

2.3. Психологічне та інформаційно-пропагандистське забезпечення

Психологічне забезпечення. Психологічний чинник суттєво впливає на бойову діяльність військовослужбовців, а це зі свого боку викликає необхідність ефективного здійснення психологічного забезпечення в загальній системі морально-психологічного впливу на особовий склад частини (підрозділу).

Психологічне забезпечення – цілеспрямована діяльність органу військового управління, командувача, командирів (начальників), службових осіб органів МПЗ з метою формування, підтримання і поновлення в особового складу військ психологічної готовності до виконання завдань, емоційно-вольової стійкості до негативних психологічних чинників у будь-яких умовах обстановки, зниження психогенних утрат та збереження психічного здоров'я військовослужбовців.

Основу ПЗ на індивідуальному та груповому рівні складають базові знання в галузях загальної, соціальної та військової психології, психології управління, практичної психології, психології праці в особливих умовах, психофізіології тощо. Використання можливостей ПЗ дає змогу командирам (начальникам) приймати грамотні управлінські рішення і скорочувати до мінімуму людські, організаційні, економічні, тактичні та інші види втрат у повсякденній та бойовій діяльності [12, 29].

У разі відходу від оптимального психологічного стану у військовому колективі (порушення динаміки) командування, органи військового управління (по роботі з МПЗ) розробляють і здійснюють комплекс заходів психологічного впливу на військовослужбовців, війсь-

кові колективи для відновлення цих відносин. Певний інтерес для розвитку психологічного забезпечення у ДССТ має вивчення досвіду його організації в частинах ЗС інших країн. За даними західних спеціалістів, ці втрати можуть складати під час бойових дій із застосуванням звичайних засобів поразки до 50 %, в умовах застосування (погрози застосування) ЗМУ – до 70–75 % від загального обсягу фізичних утрат, зокрема санітарних і безповоротних – до 8–10 %. Для порівняння: у Другій Світовій війні співвідношення психогенних утрат до фізичних складало 36 до 100; під час війни в Лівані в окремих частинах ізраїльської армії воно складало 86 до 100; під час операції «Буря в пустелі» психогенні втрати англійського контингенту значно перевищили фізичні й вимагали проведення тривалих реабілітаційних заходів.

Основне *призначення ПЗ* полягає у формуванні в особового складу військових колективів мотивів, настанов, настроїв, високого рівня МПС, необхідного для якісного виконання завдань за штатним призначенням, здатності зносити значні нервово-емоційні навантаження боєзйткнення [31].

Мета ПЗ полягає в повному та своєчасному вивченні відповідності психологічних можливостей особового складу вимогам сучасного бою, формуванні, корекції та відновленні психологічних якостей окремих військовослужбовців і соціально-психологічних характеристик військових колективів, ефективної та раціональної взаємодії командирів (начальників), офіцерів органів МПЗ з підлеглими щодо оптимізації їхнього особистісного потенціалу на успішне виконання поставлених перед ними завдань.

Основні завдання ПЗ охоплюють:

- вивчення й аналіз МПС, соціально-психологічних характеристик особового складу й військових колективів;
- формування й підтримку у військовослужбовців психологічної стійкості та готовності до дій у бойових умовах;
- прогнозування та оцінку психологічних станів, напрацювання рекомендацій командуванню щодо оптимізації управління соціально-психологічними процесами в частинах і підрозділах;
- проведення профілактичних заходів щодо підвищення емоційно-психологічної стійкості;
- навчання особового складу методам забезпечення особистої психологічної безпеки;

- зниження ефективності психологічного впливу противника, здійснення заходів щодо зниження психогенних утрат;
- психодіагностику, психокорекцію та психореабілітацію (яка включає чотири основних етапи: діагностичний, психотерапевтичний, реадаптаційний, етап супроводу військовослужбовців, які одержали бойові психічні травми;
- створення передумов для формування та підтримання високої бойової активності особового складу;
- адаптація військовослужбовців до бойових умов, їхньої психологічної реабілітації й соціально-психологічної реадаптації;
- проведення заходів щодо зняття негативних наслідків впливу бойової обстановки на особовий склад тощо.

Реалізацію цих завдань здійснюють суб'єкти психологічної роботи, до яких належать командири, штаби, органи управління, військові колективи, громадські організації, засоби масової інформації. Від узгодженості їхньої діяльності залежить ефективність функціонування психологічної підсистеми, управління нею.

Щоб реалізувати мету психологічного забезпечення, використовують такі методи:

- теоретичні;
- емпіричні;
- педагогічні;
- спеціальні;
- методи математичної статистики.

Нарівні з вищезазначеними, в інтересах психологічного забезпечення часто застосовують соціологічні опитування.

Зміст ПЗ залежить від таких чинників:

- завдань, що отримали ЗС України та ДССТ на момент дій;
- особливостей воєнно-політичних, соціально-психологічних умов у районах застосування військ;
- МПС частин і підрозділів ЗС України, ДССТ і противника;
- політичної мети війни (воєнного конфлікту);
- наявних сил та засобів МПЗ тощо.

ПЗ є невід'ємним складником МПЗ та являє собою сукупність функціонально пов'язаних сил і засобів, технологій і методик впливу на психічну стійкість військовослужбовців; комплекс безперервно здійснюваних заходів щодо формування, зміцнення й розвитку в них психологічних якостей, що забезпечують високу психологічну стій-

кість і готовність виконувати покладені завдання в будь-яких умовах обстановки [28].

У теорії та практиці ПЗ виділяють три групи категорій, що відображають внутрішні властивості й закономірності людських станів і відносин:

I-а група – психологічні категорії індивідуального рівня:

- психіка особистості;
- пізнавально-емоційний компонент;
- мотиваційний компонент;
- психічні явища;
- психологічна складність;
- психічне здоров'я;
- психічна травма;

II-а група – психологічні категорії групового рівня:

- психологія групи;
- соціально-психологічні процеси;
- МПС;
- соціально-психологічний клімат;
- адаптація;

III-я група – категорії інтегрованого рівня або діяльності:

- психологічна діагностика;
- інформування;
- підготовка;
- допомога;
- психогенні втрати;
- психологічне супроводження;
- психологічна регуляція;
- самонастрій;
- психологічні консультування;
- загартування;
- корекція;
- реабілітація;
- профілактика;
- морально-психологічний потенціал.

Головні складники ПЗ охоплюють:

- задачі, характер і умови майбутньої діяльності;
- вивчення й оцінку МПС особового складу частини (підрозділу);

- планування й проведення заходів із психологічної підготовки особового складу перед виконанням завдань за штатним призначенням;
 - запобігання можливим негативним психологічним явищам у бойовій обстановці (напрузі, страху, паніці);
 - здійснення заходів із відновлення психічної стійкості й боєздатності особового складу;
 - нейтралізацію психологічного впливу противника.
- Структуру ПЗ наведено на рис. 29.

Рис. 29. Структура психологічного забезпечення

Проблема готовності особового складу частин (підрозділів) до професійної діяльності є однією з актуальних у складній і суперечливій для держави сучасній ситуації, так як повноцінна реалізація отриманих теоретичних знань на практиці потребує наявності чітких умінь та особистісної готовності військовослужбовців до виконання своїх професійних обов'язків за штатним призначенням. Готовність до реалізації професійної діяльності може бути сформована тільки в контексті цілісності її основних структурних компонентів: мотиваційного, креативного, технологічного та рефлексивного.

Під час вирішення завдань ПЗ бойового зіткнення головними є такі його складники:

- психологічне проектування;
- психологічна підготовка особового складу;
- психологічне супроводження бойових дій;
- психологічна допомога психотравмованим військовослужбовцям та реабілітація їх.

Якість підготовки фахівців оцінюють через призму особистісної та професійної готовності. Вирішення проблеми можливе через запровадження *психологічного проектування* освітнього процесу. Проектування – це вид діяльності, який не існує сам собою, він виникає й логічно поєднаний з іншими способами творення майбутнього [8, 12]. Використовуючи моделювання, науковці більш схильні пов'язувати цей спосіб творення майбутнього з теоретизуванням під час роботи з умовно існуючим об'єктом. Модель – це концептуальний інструмент, орієнтований насамперед на управління модельованим процесом чи явищем. Модель професії містить чітко визначену сукупність необхідних знань, умінь, навичок та компетенцій, якими має в ідеалі володіти військовослужбовець-фахівець.

Психологічний супровід реалізують шляхом здійснення комплексу організаційних, психологічних, медичних, соціальних, реабілітаційних заходів, спрямованих на подолання особовим складом військ психотравмуючих чинників бойової (оперативної) обстановки, збереження їхнього психічного здоров'я та боєздатності, формування звичок здорового способу життя, забезпечення соціального захисту й гарантій військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Найважливішим елементом психологічного супроводу є первинна *психологічна допомога* особовому складу військ і реабілітація військовослужбовців. У військової практики виділяють такі основні способи надання психологічної допомоги: комунікативні, організаційні, фармакологічні (медикаментозні), аутогенні.

Основною метою психологічної підготовки є: формування в особового складу психічної стійкості та психологічної готовності до бойових дій (виконання завдань за призначенням).

Сутність психологічної підготовки охоплює складники, відображені на рис. 30.

Об'єкти і суб'єкти психологічної підготовки наведено на рис. 31.

Форми психологічної підготовки – установлений зразок, сукупність прийомів і засобів проведення психологічної підготовки. Сутність цих форм наведено на рис. 32.

- ❖ підвищення психічної стійкості і його психологічної готовності;
- ❖ перетворення факторів бою в знайомі, звичні, очікувані (адаптування);
- ❖ оволодіння військовослужбовцями необхідними знаннями та досвідом у подоланні психологічних навантажень;
- ❖ розвиток у особового складу здатності швидко перебудовуватись відповідно до обставин.

Рис. 30. Сутність психологічної підготовки

Об'єкти психологічної підготовки

- ❖ військовослужбовець (свідомість);
- ❖ військові підрозділи (суспільна свідомість).

Суб'єкти психологічної підготовки

- ❖ командири (начальники);
- ❖ офіцери структур морально-психологічного забезпечення;
- ❖ інструктори;
- ❖ викладацький склад навчальних закладів (підрозділів).

Рис. 31. Об'єкти і суб'єкти психологічної підготовки

❖ **психологічна просвіта** – систематичне та організоване розповсюдження серед військовослужбовців психологічної інформації з метою формування у них розуміння закономірностей функціонування людської психіки і поведінки людей в екстремальних умовах бойової обстановки, знання шляхів і способів управління можливостями власної психіки та надання психологічної допомоги іншим військовослужбовцям;

❖ **заняття з предметів бойової підготовки**, орієнтованих на розвиток необхідних психологічних якостей та станів;

❖ **спеціальні форми**: психотренінги, прийоми психологічної саморегуляції тощо.

Рис. 32. Форми психологічної підготовки

Вид психологічної підготовки – це визначена сукупність цілей, завдань і засобів їхнього вирішення в умовах, які склалися. Їх охарактеризовано на рис. 33–36.

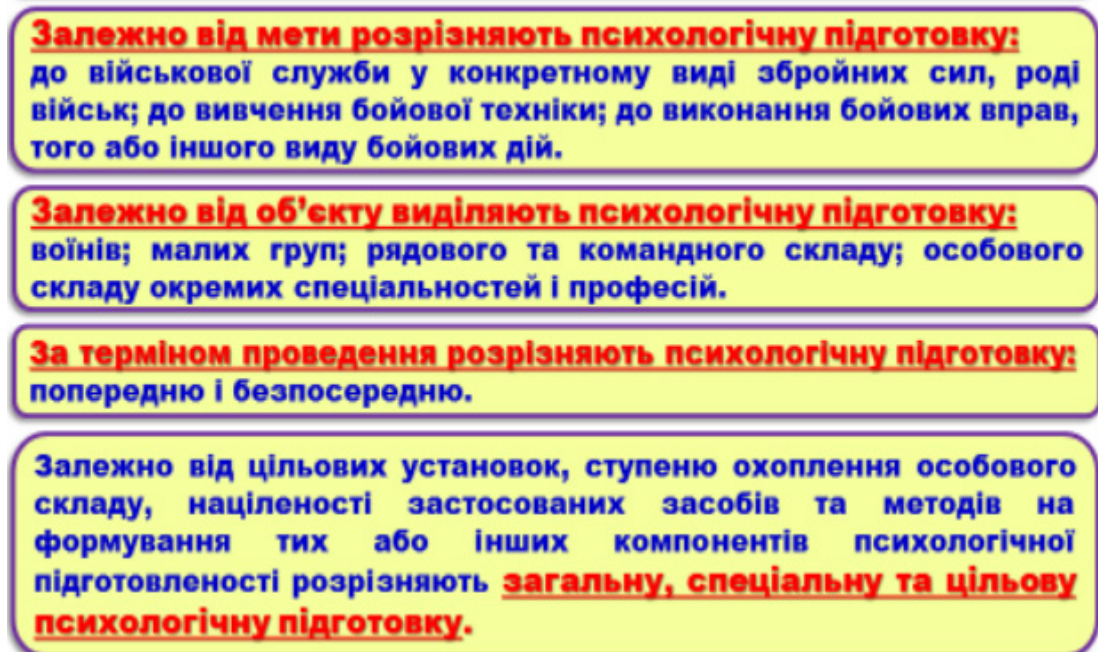

Рис. 33. Види психологічної підготовки

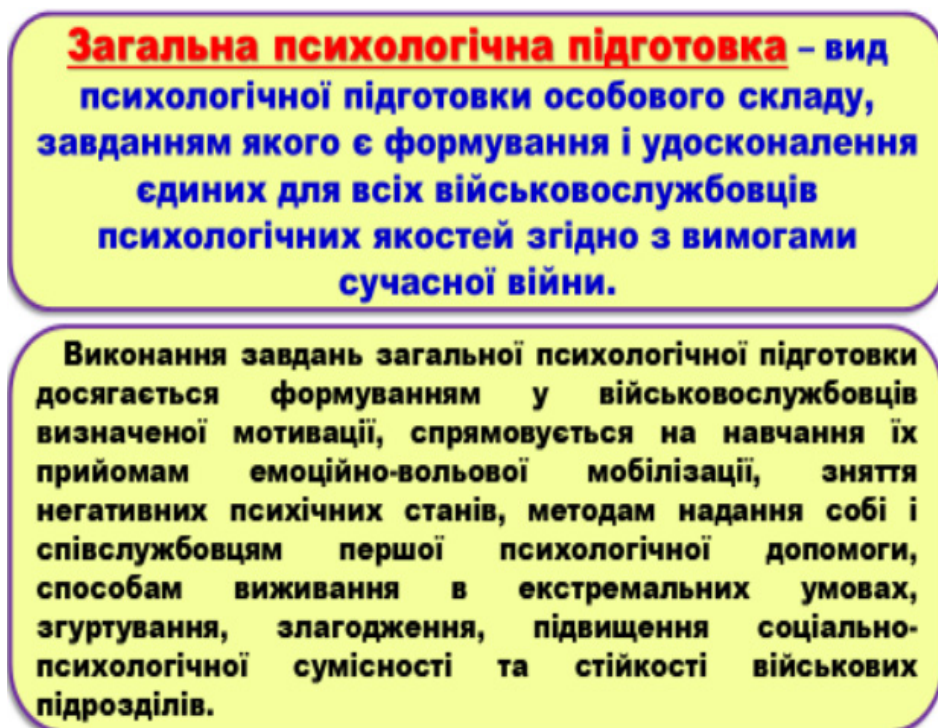

Рис. 34. Загальна психологічна підготовка

Значну частину завдань спеціальної психологічної підготовки вирішують у процесі практичного виконання завдань за штатним призначенням, стрільб, проведення тренувань та навчань в умовах, максимально наближених до бойових із метою розвитку у військово-службовців сприяння професійної уваги, професійної пам'яті, здатності протистояти стресорам, характерним для конкретного роду військ.

❖ **корекція психологічної готовності до виконання конкретного завдання в районі застосування підрозділу;**

❖ **комплекс теоретичних і практичних занять за визначеною тематикою з військовослужбовцями по категоріях з метою розповсюдження набутого досвіду, а також корегування заходів щодо психологічного супроводу виконання бойових завдань.**

Рис. 35. Спеціальна психологічна підготовка

Цільова психологічна підготовка – вид психологічної підготовки особового складу, завданням якого є адаптація психіки воїна до умов виконання бойового завдання, формування бойового психічного стану, напрацювання чіткої внутрішньої установки на підготовку до конкретного бою.

Вона проводиться в комплексі з тактичною підготовкою особового складу та може бути розподілена на ряд етапів:

1-й етап (перед виконанням бойового завдання) – відбувається мобілізація особового складу на виконання завдання;

2-й етап (безпосередньо в ході виконання бойового завдання) – підтримання бойової готовності, бажання до прояву ініціативи, попередження негативних психічних станів;

3-й етап (після виконання бойового завдання) – зняття психічної напруженості, відновлення бойової готовності, підтримання пильності, попередження благодушності і розслабленості, мобілізація особового складу на виконання нових бойових завдань.

Рис. 36. Цільова психологічна підготовка

Технологія психологічної підготовки особового складу – це навчальна система найбільш раціональних методів, способів, прийомів і форм досягнення її цілей, налаштування психіки військовослужбовців до стійкої індивідуальної практичної діяльності та у складі підрозділу на полі бою в умовах сучасної війни, що вимагає найбільш раціональних та ефективних методик формування їхньої психологічної готовності та стійкості до впливу стрес-чинників бою (екстремальної обстановки).

Завдання психологічної підготовки вирішують, використовуючи спеціальні засоби та способи. Основою їхнього пошуку й розробки є ідея максимального наближення навчань та занять до умов сучасного бою, вирішення не умовних, а близьких до реальних бойових завдань. Засобами психологічної підготовки є:

- загальний процес бойової підготовки військ та його основні складові (вогнева, технічна, фізична, спеціальна, медична підготовка тощо);
- заняття на тренажерах у спеціально обладнаних класах, смугах, центрах психологічної підготовки.

Способи психологічної підготовки залежать від конкретної мети та матеріальної бази, специфічних вимог до підготовки особового складу конкретного виду та роду ЗС, специфіки виконання завдань. Деякими з них є:

- уміла імітація вогню супротивника, створення реальної картини бою;
- створення в обстановці навчань та польових занять елементів небезпеки та раптовості;
- створення умов, коли необхідно вирішувати завдання в обмежений термін, за нестачі часу;
- виконання вправ неповним підрозділом, недостатньо озброєними та дієздатними військовослужбовцями.

Способи психологічної підготовки знаходять своє відображення в основних методах, які поділяють на вербальні та практичні (рис. 37).

Психологічну підготовку особового складу реалізують через формування у військовослужбовців відповідних знань, умінь, навичок, якостей і досвіду, згуртованості підрозділів, які забезпечують їхню психологічну готовність до організованих, ініціативних та активних

дій у бою, стійкість до бойових стресових і негативних психологічних чинників.

Психологічна реабілітація – це система заходів, які організовує командування військової частини для поновлення в особового складу втрачених або порушених функцій і здатності до нормальної діяльності, проведення психологічної та психофізіологічної експертизи військовослужбовців, а також раціонального розподілу (перерозподілу) військовослужбовців із урахуванням їхнього функціонального стану.

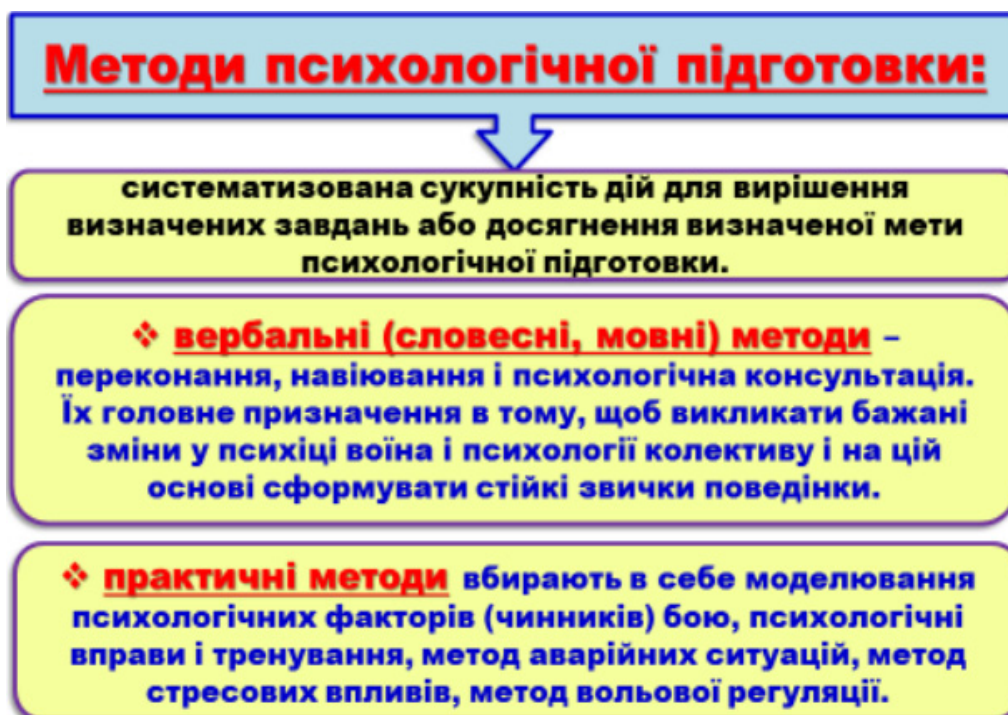

Рис. 37. Методи психологічної підготовки

Процес функціонування психологічної підсистеми пронизує всі сторони життєдіяльності ЗС України, ДССТ та передбачає виконання таких заходів:

- урахування психологічних закономірностей під час розроблення законодавчих та основоположних документів;
- підготовку командування до урахування закономірностей під час здійснення безпосереднього керівництва об'єктами психологічного забезпечення;
- підбір, підготовку відповідних кадрів; проведення ретельного професійно-психологічного відбору особового складу на військову службу, а також для виконання конкретних завдань відповідно до

вимог, які пред'являє майбутня військова діяльність до їхніх психологічних якостей;

- загальну психологічну підготовку об'єктів МПЗ;
- розгортання та організацію функціонування системи психологічної реабілітації і соціально-психологічної реадaptaції з урахуванням прогнозованих обсягів психотравмування особового складу та потреби в психологічній корекції.

Задача зниження психогенних утрат серед особового складу й ослаблення їхніх наслідків є надзвичайно важливою, і її недооцінювання може призвести до втрати боєздатності військових підрозділів і частин. Сучасні реалії розвитку ЗС України та ДССТ, підготовки й застосування їх, посилення МПЗ життєдіяльності вимагають уточнення поглядів на функціонування її підсистеми – психологічного забезпечення та шляхів його удосконалення.

Отже, ефективності психологічного забезпечення досягають єдністю дій та узгодженістю заходів, які вживають командири (начальники), штаби, органи МПЗ, медична служба, інші посадові особи та служби.

Інформаційно-пропагандистське забезпечення. Практичний досвід свідчить, що ефективність сучасної збройної боротьби визначають не стільки вогневою міццю, скільки ефективністю інформаційно-психологічного протиборства [13, 14].

Психологічну війну люди ведуть із давніх часів, однак ніколи її не афішують. Залякування, дезінформація, підбурювання, міфотворчість – далеко не повний перелік засобів, які застосовують під час війн і збройних конфліктів. Однак лише у XX столітті процес накопичення, опрацювання і надання дозованої та у відповідний спосіб систематизованої інформації став керованим і спрямованим на досягнення конкретної мети [30]. Потужний розвиток засобів масової інформації, їхнє проникнення в суспільне життя спричинив неминучість використання їх у військовій сфері. Якщо в Першій світовій війні чинником досягнення перемоги в бою була вогнева перевага над противником, у Другій світовій – завоювання переваги в повітрі, то за підсумками локальних війн і збройних конфліктів кінця XX – початку XXI ст. головним атрибутом перемоги вважають завоювання переваги в інформаційній сфері (рис. 38).

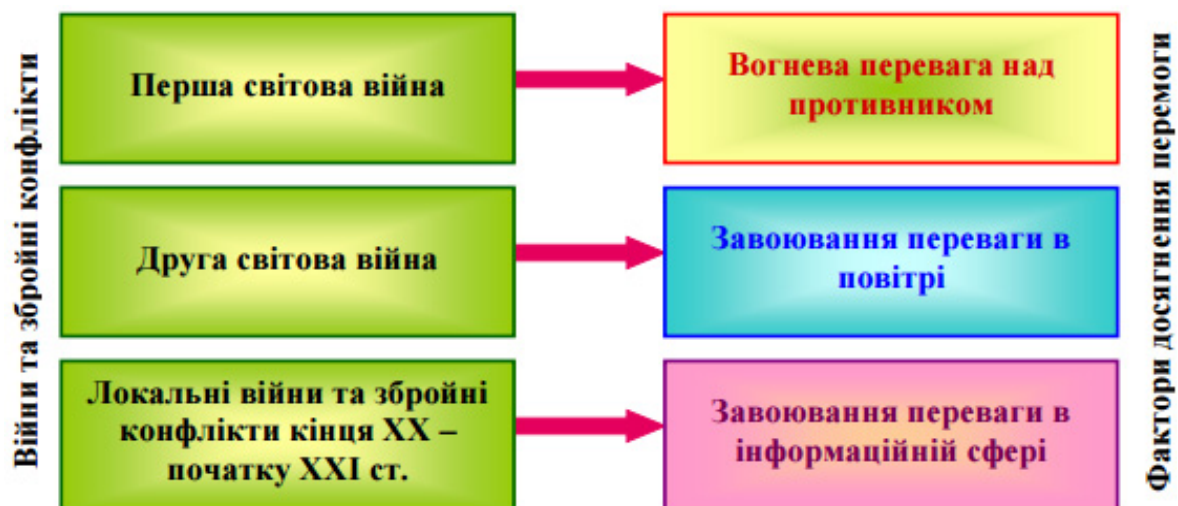

Рис. 38. Чинники перемоги

На початку ХХІ століття енергійно розвивають і нарощують технології спеціально організованого впливу на головного носія й виконавця збройних функцій – людину, її свідомість, поведінку, почуття та волю для досягнення поставлених цілей. Досвід у різних регіонах світу свідчить, що ефективність їхнього застосування значною мірою залежить не лише від рівня економічної могутності країни, МПС підрозділів, моральних та психічних якостей військовослужбовців, які беруть участь в операціях, але й інформаційно-пропагандистської діяльності органів державного та військового управління. Досвід локальних війн і збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ ст. свідчить, що ІПВ здійснюватимуть і надалі, оскільки це дає змогу впливати на найслабшу ланку на полі бою – індивідуальне мислення солдата.

Зростатиме роль глобального інформаційного простору, оскільки висвітлення подій наближається до масштабів реального часу, що суттєво впливає на прийняття воєнних рішень [33]. Саме тому зупинимося на ролі ІПВ у сучасній війні, збройному конфлікті.

ІПЗ є важливим складником МПЗ життєдіяльності особового складу, його застосування в бойових діях.

Термін «інформація» походить від латинського слова «informatio», що означає «роз’яснення, виклад, відомості незалежно від форми їхнього подання», що має різні значення залежно від контексту.

Інформація – це документовані або привселюдно оголошені будь-які відомості (наприклад, про події та явища, які відбуваються в сус-

пільстві, державі й навколишньому природному середовищі), що є об'єктом зберігання, передачі та перетворення.

Інформаційна система – будь яка система, у якій виробляють, передають, обробляють, зберігають або використовують інформацію.

Пропаганда – (від лат. *pro* – «поширюю») форма комунікації, спрямована на поширення в суспільстві світоглядів, теорій, тверджень, фактів, аргументів, чуток та інших відомостей для впливу на суспільну думку на користь певної спільної справи чи громадської позиції.

Згідно з Інструкцією з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України маємо таке визначення:

Інформаційно-пропагандистське забезпечення полягає у здійсненні органами військового управління, військовими навчальними закладами, військовими частинами, установами та організаціями Збройних Сил України (далі – військові частини) заходів щодо впровадження гуманітарної політики держави через систему інформації та військово-патріотичного виховання особового складу.

ІПЗ являє собою систему цілеспрямованих заходів органів військового управління, командувачів, командирів (начальників), посадових осіб структурних підрозділів МПЗ щодо формування в особового складу підрозділів стійкого й керованого МПС на підставі формування й поширення ідейних переконань, національних цінностей, стійкої мотивації та готовності до збройного захисту державного суверенітету, територіальної цілісності України, оперативного інформування військовослужбовців про зміст воєнно-політичної, оперативної і морально-психологічної обстановки в районах бойових дій та в конкретних зонах відповідальності; про завдання, що покладені на підрозділи та умови й особливості їхнього виконання.

У широкому розумінні ІПЗ – це спеціально організований професійний вплив на свідомість, поведінку, почуття і волю військовослужбовців, спрямований на формування належного МПС для виконання завдань за призначенням (рис. 39).

Рис. 39. Інформаційно-пропагандистське забезпечення

Метою інформаційно-пропагандистської роботи з особовим складом є цілеспрямований вплив на свідомість військовослужбовців для підвищення рівня їхньої обізнаності в різних сферах суспільного життя та військової служби; формування і розвиток у військовослужбовців необхідних переконань і прагнення до свідомого виконання вимог Конституції України, законів України, статутів ЗС України, наказів командирів (начальників), вірності присязі, почуття патріотизму, державного світогляду, високої духовної культури; засвоєння морально-етичних норм поведінки, підтримання належного рівня військової дисципліни та правопорядку, згуртування військових колективів.

Змістом ІПЗ є запровадження системи інформаційної політики держави у військах, здійснення цілеспрямованого впливу на свідомість та поведінку військовослужбовців із метою формування в них високого МПС, вірності військовій присязі та військовому обов'язку. Знання основних питань змісту й особливостей організації ІПЗ є завданням кожного офіцера. Відповідальність офіцерів МПЗ за виконання службових обов'язків виявляється через результати впливу

системи інформації і військово-патріотичного виховання, систематичне роз'яснення внутрішньої та зовнішньої політики України, розвінчування міфів ворожої пропаганди про МПС особового складу, морально-психологічну готовність військових до виконання завдань за призначенням.

Головні зусилля діяльності структур МПЗ з питань інформаційно-пропагандистського забезпечення ЗС України та ДССТ зосереджені на таких видах діяльності:

- національно-патріотичній роботі з військовослужбовцями;
- формуванні здорової, довірливої, товариської обстановки у військових колективах, зміцненні морально-етичних основ військової служби;
- упровадженні національних військових традицій;
- відновленні та створенні елементів наочності на території військових частин – кімнат традицій і музейних утворень з оперттям на національну воєнно-історичну спадщину, що відповідає вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону їхньої символіки» [25].

Принципи ІПЗ – це керовані положення, що відображають закономірності інформаційно-пропагандистського забезпечення і визначають вимоги до змісту його організації та методики.

Принципи ІПЗ конкретизують загальні принципи національного та військового виховання, їх використовують у специфічних умовах застосування ЗС України й ДССТ; вони мають такі ознаки:

- наявність певної мети, яка становить зміст принципу;
- нормативно-правове закріплення цієї ідеї;
- безпосередній зв'язок із процесом інформаційно-пропагандистського забезпечення підготовки до війни та ведення бойових дій;
- усезагальність щодо всього процесу інформаційно-пропагандистського забезпечення в ЗС України та ДССТ.

Принципи ІПЗ поділяють на:

- 1) загальні (до яких належать народність, гуманність, демократизм);
- 2) особливі (серед яких – суспільна спрямованість ІПЗ, використання позитивного в інформації, активність, системність, конкретність впливу;

3) часткові:

- державницька й патріотична спрямованість;
- взаємозалежність змісту, форм і методів;
- повага до особистості, конституційних прав і свобод військово-службовців, орієнтування на ідеали демократії і гуманізму, загально-людські моральні цінності; безперервність і спадкоємність;
- органічне поєднання національних, історичних та культурних традицій із почуттям нового [20];
- конкретність та узгодженість змісту, форм і методів.

Основні завдання ІПЗ:

- організація (мотивація) військовослужбовців на безумовне виконання поставлених завдань;
- організація інформаційно-роз'яснювальної роботи в районах (зонах) дій військ, зокрема через ЗМІ, соціальні мережі тощо з питань практичної реалізації соціальних гарантій військовослужбовців та членів їхніх сімей;
- налагодження та підтримання внутрішньої та зовнішньої комунікації з питань соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей із метою підтримання зворотного зв'язку вищого керівництва ЗС України, ДССТ з особовим складом військ щодо оперативного вирішення проблемних питань соціального забезпечення органами державної влади та місцевого самоврядування;
- оперативне роз'яснення особовому складу причин, характеру й мети війни (збройного конфлікту, бойових дій), стану світового політичного процесу навколо держави та внутрішньо-політичної обстановки всередині країни, завдань щодо її захисту;
- організація і керівництво НПП особового складу військ;
- цільове доведення наказів командирів, організація бойового інформування особового складу про перебіг підготовки та ведення бойових дій;
- забезпечення культурологічних потреб військовослужбовців, організація відпочинку й дозвілля особового складу військ;
- сприяння в організації забезпечення духовних потреб військовослужбовців (душпастирська опіка);
- участь у заходах щодо прогнозування, запобігання та нейтралізації наслідків негативного ППВ противника;

– організація співпраці з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, ЗМІ, громадських, волонтерських та релігійних організацій тощо.

Закономірності ІПЗ конкретизують загальні закономірності: соціальні; педагогічні; психологічні; закономірності військового виховання.

До основних складників ІПЗ належать:

- воєнно-ідеологічна підготовка;
- інформаційна робота;
- зв'язки з громадськістю та засобами масової інформації.

Воєнно-ідеологічна підготовка є навчальним предметом індивідуальної підготовки військовослужбовців у загальній системі підготовки військ, однією з основних форм ідеологічної роботи та виховання особового складу у ЗС України та ДССТ. Вона ґрунтується на положеннях Конституції України, законах України, Воєнній доктрині України, Указах Президента України – Верховного Головнокомандувача ЗС України, Постановах Кабінету Міністрів України.

Воєнно-ідеологічну підготовку в ЗС України проводять згідно з розробленими й затвердженими тематичними планами на навчальний рік. На основі тематичних планів у військовій частині розробляють (із урахуванням особливостей та специфіки завдань, які покладені на військову частину) навчальний план воєнно-ідеологічної підготовки. Порядок проведення занять визначають у наказі командира військової частини щодо організації бойової підготовки на навчальний рік, де зазначають: кількість, склад груп та їхніх керівників; місце проведення занять; організацію підготовки керівників; порядок методичного, технічного забезпечення та систему контролю.

Інформування особового складу підрозділів ЗС України та ДССТ щодо дотримання правил кібербезпеки (кіберзахисту) у повсякденній життєдіяльності проводити протягом року. Правове інформування проводять у відповідні дні та години згідно з розкладом (окремо – з офіцерським, сержантським, старшинським і рядовим складом військової служби за контрактом; із сержантським і рядовим складом строкової військової служби; із працівниками).

Командирське інформування проводять у відповідній кількості та в зазначені дні: з офіцерським, сержантським, старшинським та рядовим складом військової служби за контрактом – три рази на місяць (у день ознайомлення з керівними документами); із сержантським та рядовим складом строкової служби – щотижня; із працівниками – щомісячно, згідно з розкладом.

Метою зв'язків із громадськістю та засобами масової інформації є встановлення двостороннього спілкування для виявлення спільних інтересів і досягнення взаєморозуміння, що ґрунтується на достовірній інформованості [18].

Напрями діяльності у сфері зв'язків із громадськістю та засобами масової інформації такі:

- взаємодія з представниками органів державної влади та місцевого самоврядування, релігійних організацій та громадськістю;
- взаємодія та співпраця із представниками засобів масової інформації;
- залучення громадськості до участі у процесі обговорення та прийняття рішень.

Завдання у сфері зв'язків із громадськістю та засобами масової інформації у ЗС України охоплюють:

- інформування суспільства щодо напрямів реформування та розвитку ЗС України, ДССТ;
- формування, підтримку (відновлення) позитивного ставлення суспільства до ЗС України та ДССТ, їхньої діяльності;
- налагодження зв'язків та організацію скоординованої, узгодженої співпраці з представниками засобів масової інформації;
- пропагування та рекламування військової служби;
- сприяння організації захисту особового складу від негативного ІПВ;
- налагодження взаємодії військових частин з органами державної влади та місцевого самоврядування з метою інформування громадськості про діяльність ЗС України, ДССТ.

Організація ІПЗ зумовлена характером військової та інформаційної політики держави, а також особливостями суспільно-політичної обстановки в районах дислокації та завдань, які покладені на військову частину. ІПЗ організовують у загальній системі підготовки та застосування ДССТ з урахуванням специфіки завдань, які виконують військові частини (підрозділи).

Основним видами інформаційної роботи (рис. 40) є такі:

- правове інформування;
- командирське інформування;
- військово-технічне інформування, бойове інформування.

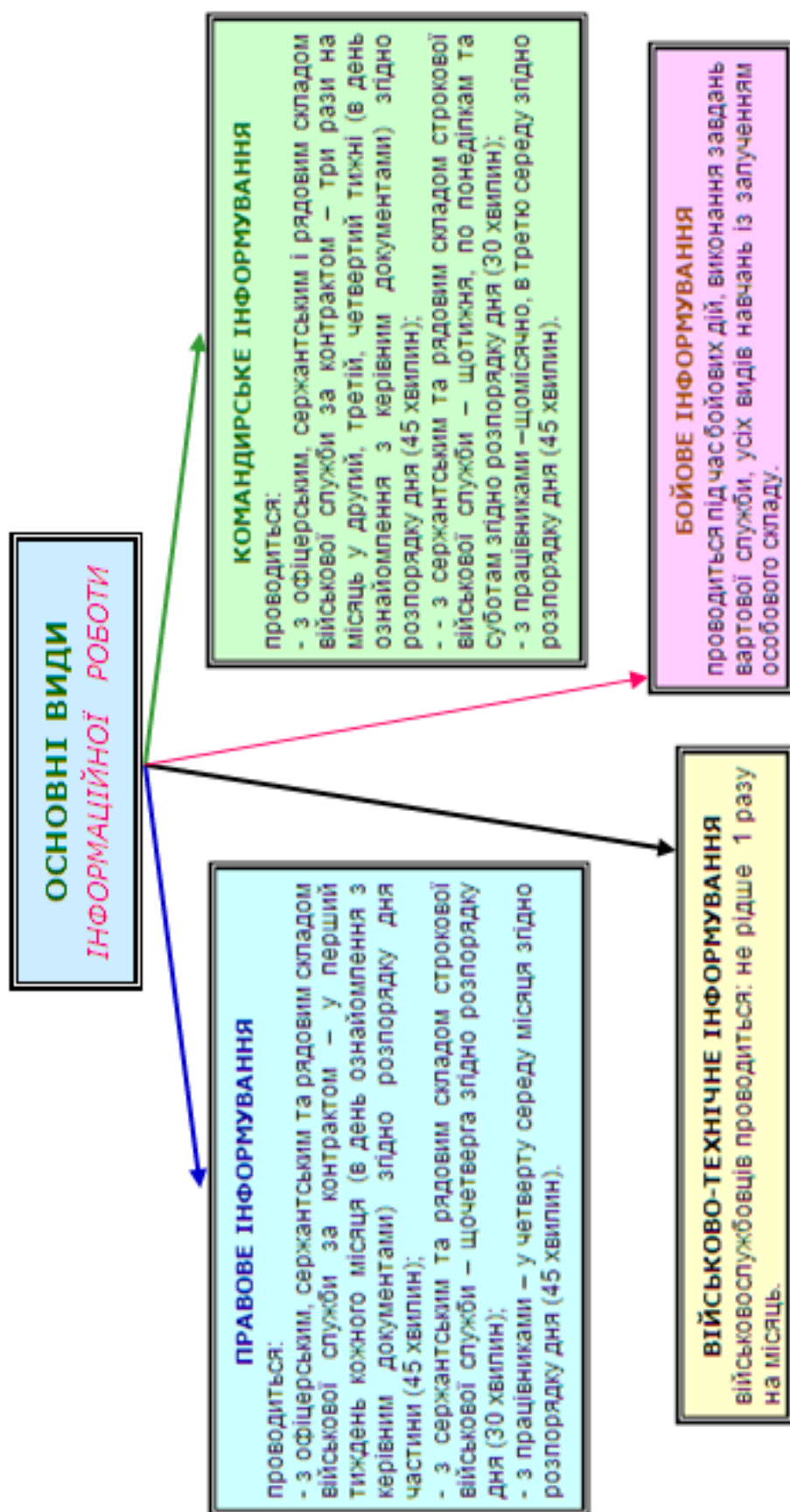

Рис. 40. Основні види інформаційної роботи

Основними напрямками ІІЗ є [9]:

- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань військової політики держави: доведення та оперативне роз'яснення особовому складу законів України, інших нормативно-правових актів, що стосуються проходження військової служби, соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей, міжнародних зобов'язань України у військовій сфері;
- виховання у військовослужбовців відданості українському народові, Військовій присязі та Бойовому прапору військової частини, готовності до свідомого виконання положень Конституції України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та наказів командирів (начальників);
- формування позитивного іміджу ЗС України, ДССТ, образу військовослужбовця – захисника Вітчизни, підвищення престижу військової служби;
- роз'яснення внутрішньої і зовнішньої політики України у сфері оборони, функціонального призначення ЗС України та ДССТ в мирний час і в особливий період;
- здійснення моніторингу засобів масової інформації та СПО в районах дислокації військ;
- організація та здійснення заходів щодо захисту особового складу від негативного ІІВ;
- доведення до особового складу воєнно-політичної обстановки у світі та суспільно-політичної обстановки в районах виконання завдань у частині;
- пропагування військово-технічних знань, виховання у військовослужбовців прагнення до вдосконалення свого професійного вишколу, утримання в готовності до застосування озброєння та військової техніки;
- підтримання і розвиток військових традицій ЗС України, ДССТ, військової частини;
- інформування особового складу про суспільно-політичний, соціально-економічний, культурний та духовний розвиток України;
- організація і проведення заходів із метою ознайомлення громадськості з діяльністю ЗС України, ДССТ, формування громадської думки в інтересах підтримки військової політики України, налагодження зв'язків щодо цих питань з органами державної влади, місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян;

- використання технічних засобів виховання і наочної агітації під час проведення інформаційно-пропагандистських заходів.

До *основних форм* інформаційної роботи належать:

- планове та оперативне інформування (суспільно-політичне, правове, воєнно-технічне, бойове тощо);
- випуск інформаційних бюлетенів, інших друкованих матеріалів, вечори запитань і відповідей;
- день інформування;
- день відкритих дверей (до державних та військово-професійних свят);
- екскурсії, відвідування музеїв (кімнат традицій) військових частин, історичних місць та пам'яток;
- зустрічі з представниками органів державної влади та громадських організацій;
- проведення виступів військовослужбовців у навчальних закладах;
- використання засобів наочної агітації;
- перегляд та прослуховування інформаційних і тематичних теле- і радіопередач, новин, художніх, документальних та навчальних кіно-, відеофільмів та аудіоматеріалів.

Процес формування системи ІПЗ продовжується під впливом вагомих чинників [17]:

- теоретичних і нормативних положень державної гуманітарної політики, ідеології українського державотворення;
- міждисциплінарного наукового підходу, який акумулює знання і вміння у сфері філософії, історії, політології, соціальної психології, теорії масової комунікації, журналістики і зв'язків із громадськістю, методології соціологічних досліджень тощо;
- намагання акумулювати кращі зразки пропагандистської діяльності в конкретно-історичній ретроспективі з історії України та її збройних формувань, особливо прикладів мужності й героїзму українських воїнів – учасників АТО (ООС);
- подальшій трансформації ІПЗ в контексті процесу розвитку ЗС України, ДССТ, наближення до стандартів НАТО;
- гібридної агресії РФ проти України, досвід ІПЗ під час проведення бойових дій війни на сході України.

Роль і значення інформаційно-пропагандистської роботи в системі МПЗ визначають такими чинниками:

- по-перше, саме інформаційно-пропагандистська робота формує стан бойового духу військовослужбовців;

- по-друге, з допомогою інформаційно-пропагандистської роботи створюють потрібний морально-психологічний стан військовослужбовців, що дає змогу успішно виконувати поставлені перед ними завдання;

- по-третє, у наш час інформаційно-пропагандистська робота стає потужним чинником забезпечення бойової готовності військ, підвищення морально-психологічної стійкості особового складу.

Захист військ від ІПВ противника, забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особового складу є найважливішим завданням МПЗ бойових дій, прямим обов'язком командирів, штабів усіх рівнів.

Зростатиме роль глобального інформаційного простору, оскільки висвітлення подій наближається до масштабів реального часу, що суттєво впливає на прийняття воєнних рішень [27].

У широкому розумінні інформаційно-пропагандистське забезпечення – це спеціально організований професійний вплив на свідомість, поведінку, почуття і волю військовослужбовців, спрямований на формування належного морально-психологічного стану для виконання завдань за призначенням. Саме тому зупинимося на ролі ІПВ у сучасній війні, збройному конфлікті.

Інформаційно-психологічний вплив – це комплекс спеціально спланованих та підготовлених дій, акцій, операцій (заходів, форм і методів) впливу на цивільну та військову інформаційну інфраструктури, МПС особового складу військ та населення для досягнення воєнних, політичних, економічних та психологічних цілей (рис. 41).

Він складається з прогнозування, профілактики, зриву і ліквідації наслідків ІПВ противника на особовий склад частин і підрозділів.

У воєнний час завдання інформаційно-пропагандистської роботи набувають більш конкретного характеру, у них посилюється політичний складник, зростає роль мобілізації на самовіддане професійне виконання бойових завдань. Зростає значення і морально-психологічних аспектів, пов'язаних із мобілізацією особового складу на розгром ворога.

Форми і методи ІПВ залежать від політичної мети та масштабів воєнної кампанії, воєнно-політичної обстановки у світі, суспільно-політичної обстановки у відповідній країні, певному регіоні, МПС військ і населення, а також економічних можливостей її проведення.

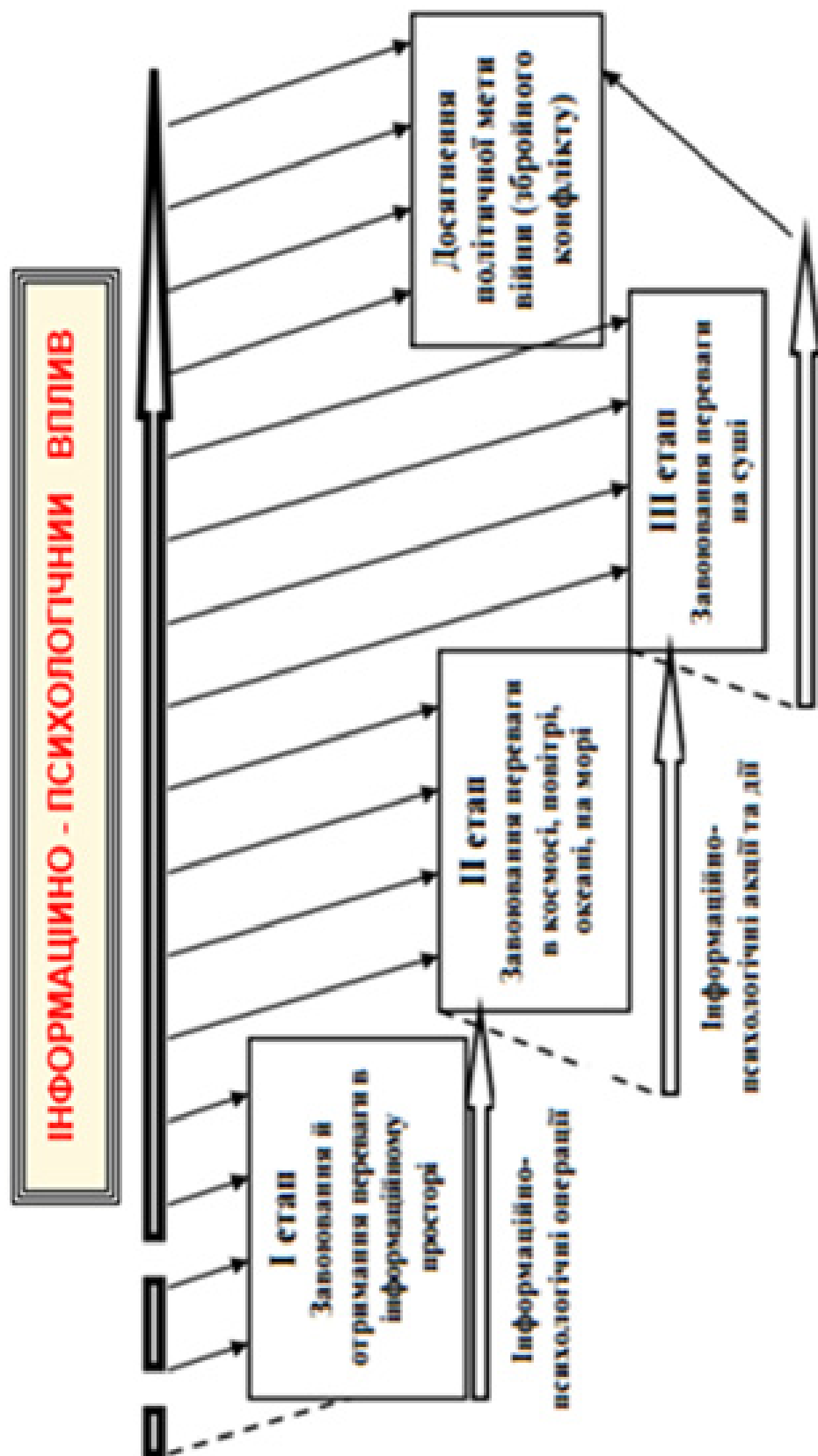

Рис. 41. Принципова концепція ІПВ

Метою ІПВ є формування, підтримання у свідомості військовослужбовців та населення визначених соціальних ідей, поглядів, уявлень, переконань; запобігання негативним емоціям і почуттям, мотивам недовіри та незадоволення діями свого політичного і військового керівництва; усвідомлення свого складного, несприятливого стану, загрози благополуччю і життю; запобігання введення їх в оману та схилення до співробітництва противником; планомірна трансформація їхньої свідомості та поведінки для сприяння реалізації цілей і завдань військової акції.

Ефективність ІПЗ досягають:

- 1) безперервним налагодженням комунікаційного процесу;
- 2) цілеспрямованим і систематичним доведенням до особового складу військ військово-політичної та бойової обстановки, суспільно-політичних умов виконання бойового завдання;
- 3) оперативною пропагандою рішучих, умілих, сміливих дій особового складу;
- 4) організацією внутрішніх комунікацій командирів (начальників) з особовим складом військових частин (підрозділів);
- 5) своєчасним забезпеченням методичними матеріалами та періодикою;
- 6) сприянням в організації забезпечення духовних потреб військовослужбовців (душпастирська опіка), організацією співпраці з представниками органів місцевої влади, ЗМІ, громадських, волонтерських та релігійних організацій.

ІПЗ повинно не тільки залишатися одним із головних складників МПЗ підготовки й участі особового складу та персоналу у бойових діях, а його роль (враховуючи значне зростання в операціях гуманітарних, морально-етичних, етнопсихологічних чинників) суттєво підвищується. Воно має здійснюватися у тісній взаємодії з іншими видами забезпечення підрозділів.

Знання основних питань змісту й особливостей організації ІПЗ є завданням кожного офіцера. Відповідальність офіцерів МПЗ за виконання службових обов'язків виявляється через вплив системи інформації і військово-патріотичного виховання, систематичне роз'яснення внутрішньої та зовнішньої політики України, розвінчування міфів ворожої пропаганди про МПС особового складу, його морально-психологічну готовність до виконання завдань за призначенням.

На підставі наведеного можна стверджувати, що в підрозділах ЗС України та ДССТ має бути чітка система МПЗ щодо формування в особового складу високих морально-психологічних якостей, його психологічної готовності до вирішення завдань за призначенням.

2.4. Планування та організація МПЗ у частинах (підрозділах) ЗС України та Держспецтрансслужби

Підрозділ МПЗ здійснює планування, управління, організацію і контроль за проведенням заходів МПЗ [23].

Планування – це заздалегідь цілеспрямований процес визначення порядку дій, які потрібні для досягнення поставленої мети, оптимальний розподіл ресурсів для досягнення визначеного результату.

Планування МПЗ – це процес визначення послідовності організації, термінів та заходів МПЗ під час виконання військами (силами) оперативних (бойових) завдань, розподілу сил і засобів МПЗ для їхнього здійснення, порядку організації управління та взаємодії в інтересах МПЗ, а також розроблення відповідних оперативних (бойових) документів із МПЗ [19].

Планування є етапом, який передуює безпосередній організації МПЗ, спрямовує його на досягнення визначених цілей і завдань.

Порядок організації планування МПЗ здійснюють відповідно до вимог Тимчасової доктрини «Об'єднане планування». Вимоги до підготовки документів наведено на рис. 42.

Із метою досягнення результативності та дієвості МПЗ, забезпечення єдності навчально-виховного процесу необхідно здійснювати перспективне та поточне планування заходів МПЗ [15].

Порядок роботи структурного підрозділу МПЗ пункту управління органу військового управління, зразки документів МПЗ, які опрацьовують під час планування, викладено в Настанові з МПЗ, затвердженій наказом ГШ ЗС України [15, 27].

Основою планування є його принципи – керівні, науково обґрунтовані положення, що визначають методику організації МПЗ з операціями на вимоги керівних документів, завдання, поставлені перед

підрозділами, досвід проведення МПЗ в АТО (ООС) та повсякденну діяльність підрозділів.

Принципи планування:

- науковий підхід;
- системність;
- усеосяжність (універсальність);
- конкретність і цілеспрямованість планів;
- комплексність плану;
- реальність запланованих заходів плану;
- чіткість у визначенні відповідальних за виконання запланованих заходів.

Рис. 42. Вимоги до підготовки документів

Принцип наукового підходу до планування дає змогу спиратися на такі чинники:

- знання законів та закономірностей філософії, педагогіки, психології, соціології, акмеології та інших наук про людину, а також воєнних наук;
- наукові теорії в організації управління соціально-психологічними процесами у військових колективах;
- світовий досвід та досвід організації повсякденної діяльності особового складу, участі ЗС України та ДССТ в АТО (ООС).

Принцип системності виражає необхідність об'єднання на основі загальної мети всіх видів і компонентів управлінської діяльності в єдине ціле. Цілісність, узгодженість, єдність управлінських дій у підрозділі додають їм нової якості – системності, яка перевершує можливості й зусилля окремо взятих посадових осіб. Принцип сис-

темності націлює на всебічне вивчення і вирішення проблем управління МПЗ, виявлення їхнього взаємозв'язку з іншими сферами життєдіяльності підрозділів. Принцип потребує використання на практиці МПЗ комплексу різних форм, методів, прийомів і засобів, які системно впливають на виховання особового складу.

Принцип усеосяжності (універсальності) полягає у прагненні до охоплення й упорядкування процесів та явищ у військовому колективі за допомогою класифікації, систематизації, таксономії.

Принцип конкретності й цілеспрямованості планування передбачає ретельну аналітичну роботу щодо знання стану справ у підрозділі, аналіз ефективності МПЗ в минулому (місяці, півріччі, році), знання завдань, які стоять перед підрозділом, порядку їхнього виконання.

Принцип комплексного підходу до планування МПЗ передбачає врахування заходів, які забезпечують вирішення всіх завдань, що стоять перед військовим колективом, або важливішого завдання, яке потрібно тісно пов'язати із заходами бойової підготовки, вказівками командирів (начальників), вищих структур МПЗ. Комплексний підхід до планування має відображати єдність усіх складових МПЗ.

Принцип реальності плану передбачає насамперед урахування рівня підготовки виконавців, їхньої методичної грамотності, наявності відведеного згідно з наказами та директивами часу для проведення морально-психологічної роботи; уміння посадових осіб управляти, організовувати та проводити заходи МПЗ у відведений час та в процесі занять із бойової підготовки, реалій повсякденної діяльності, сучасних умов, у яких перебувають ЗС України та ДССТ, передового досвіду МПЗ в АТО (ООС), можливостей забезпечення (фінансового, матеріального, технічного тощо) виконання запланованих заходів.

Принцип особистої відповідальності виконавців кожного заходу потребує від посадової особи, що планує заходи, ретельно підбирати, розставляти й готувати виконавців. Принцип передбачає персональну відповідальність за доручену справу, цільову спрямованість управлінського процесу, закріплення за виконавцями певних завдань, субординацію у взаєминах, пріоритет суспільних (групових) цілей перед особистими, шляхи самовдосконалення організаторів МПЗ. Реалізація на практиці вимог цього принципу веде до підвищення цілеспрямованості МПЗ, протистойть невизначеності в стосунках начальників і підлеглих, зменшує ризик зловживань наданою

посадовим особам владою, підвищує авторитет заступника командира з МПЗ, вимагає відповідної фахової та методичної підготовки виконавців.

Зміст процесу планування полягає у визначенні:

- сил та засобів;
- форм і методів роботи, що дають змогу вирішити наявні завдання в організації МПЗ та досягти поставлених цілей.

Планування є первісною функцією серед решти основних адміністративних функцій управління, оскільки полягає у підготовці рішень, які визначають діяльність підрозділу, частини в майбутньому для досягнення поставлених цілей. До підфункцій планування належать:

- цілевстановлення;
- прогнозування;
- моделювання;
- програмування (проектування).

Мета планування полягає у створенні системи планових документів, де визначено зміст та певний порядок дій, які необхідно здійснити для забезпечення довготривалого існування підрозділу, частини; у координації зусиль, взаємодії всіх службових осіб щодо МПЗ підрозділу; максимального використання виховного потенціалу заходів, що проводять в інтересах формування та підтримання оптимального МПС особового складу, потрібного для виконання поставлених завдань за призначенням. Планування МПЗ у підрозділі здійснюють на основі глибокого знання керівних документів (наказів, директив, концепцій, вказівок, настанов, статутів тощо) у загальній системі планування бою (дій) під загальним керівництвом заступника командира з МПЗ за трьома послідовними та взаємопов'язаними етапами (рис. 43):

1. Організація планування МПЗ.
2. Вироблення замислу МПЗ операції (бойових дій).
3. Розроблення плану МПЗ бойових дій.

План МПЗ застосування є важливим документом. Він призначений для організації цього виду діяльності підрозділів, військових частин, з'єднань, а також для управління МПЗ під час виконання завдань за штатним призначенням.

У процесі його розробки необхідно передбачити варіанти дій і можливість виконання отриманих завдань у різних умовах обстановки, зокрема під час неочікуваних і різких змін.

У плані визначають:

- загальні заходи, що характерні для всіх видів МПЗ;
- заходи щодо підготовки та для виконання завдань, їхню послідовність;
- залучені сили та засоби, алгоритм їхнього використання;
- порядок роботи з надання допомоги й здійснення контролю за організацією й проведенням заходів МПЗ у військах;
- заходи зі взаємодії;
- порядок і строки подання інформації про суспільно-політичну обстановку й економічні умови виконання завдань, стан особового складу;
- порядок управління МПЗ.

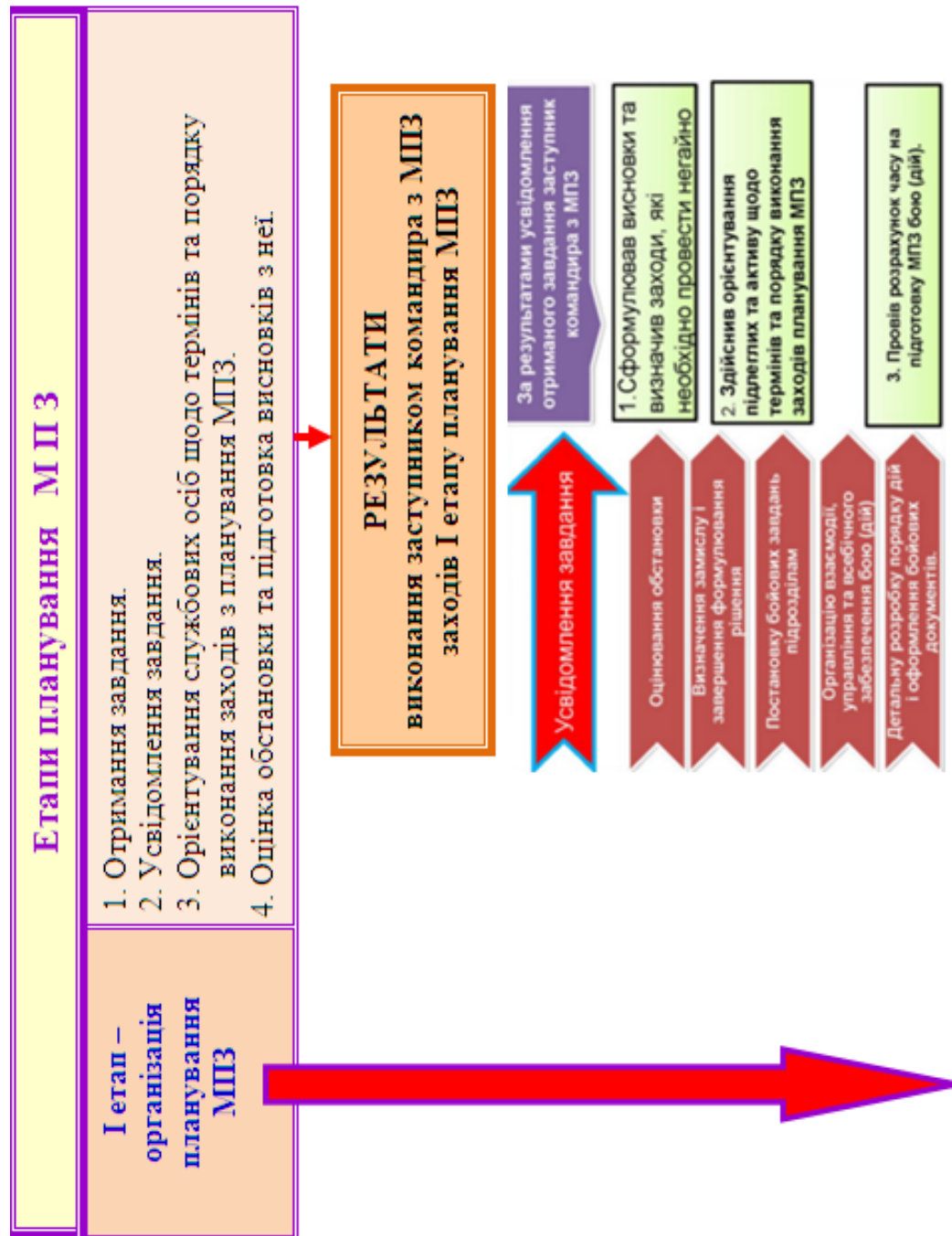
План МПЗ підписує заступник командира частини з МПЗ, затверджує командир військової частини.

Заходи плану доводять до виконавців, фахівці відділення МПЗ організують контроль за виконанням заходів плану. Заступник командира з МПЗ бере особисту участь у підготовці та проведенні найбільш важливих заходів у підрозділах, де зосереджено основні зусилля МПЗ.

З метою організації та оперативного і якісного управління МПЗ виконання завдань за штатним призначенням офіцерами відділення (групи) МПЗ розробляють графік та розрахунок часу на його організацію. У графіку та розрахунку часу, як правило, вказують:

- термін визначення основних напрямків МПЗ виконання завдань;
- попередні розпорядження підлеглим структурам МПЗ;
- чергу й термін розробки основних документів, їхні доповіді та затвердження;
- строки доведення розпоряджень;
- організацію взаємодії в підпорядкованих підрозділах, а також інші дані, необхідні для організації роботи.

Графік і розрахунок часу укладають на підставі відповідних даних, розроблених штабом, його підписує заступник командира з МПЗ і затверджує командир з'єднання (частини).

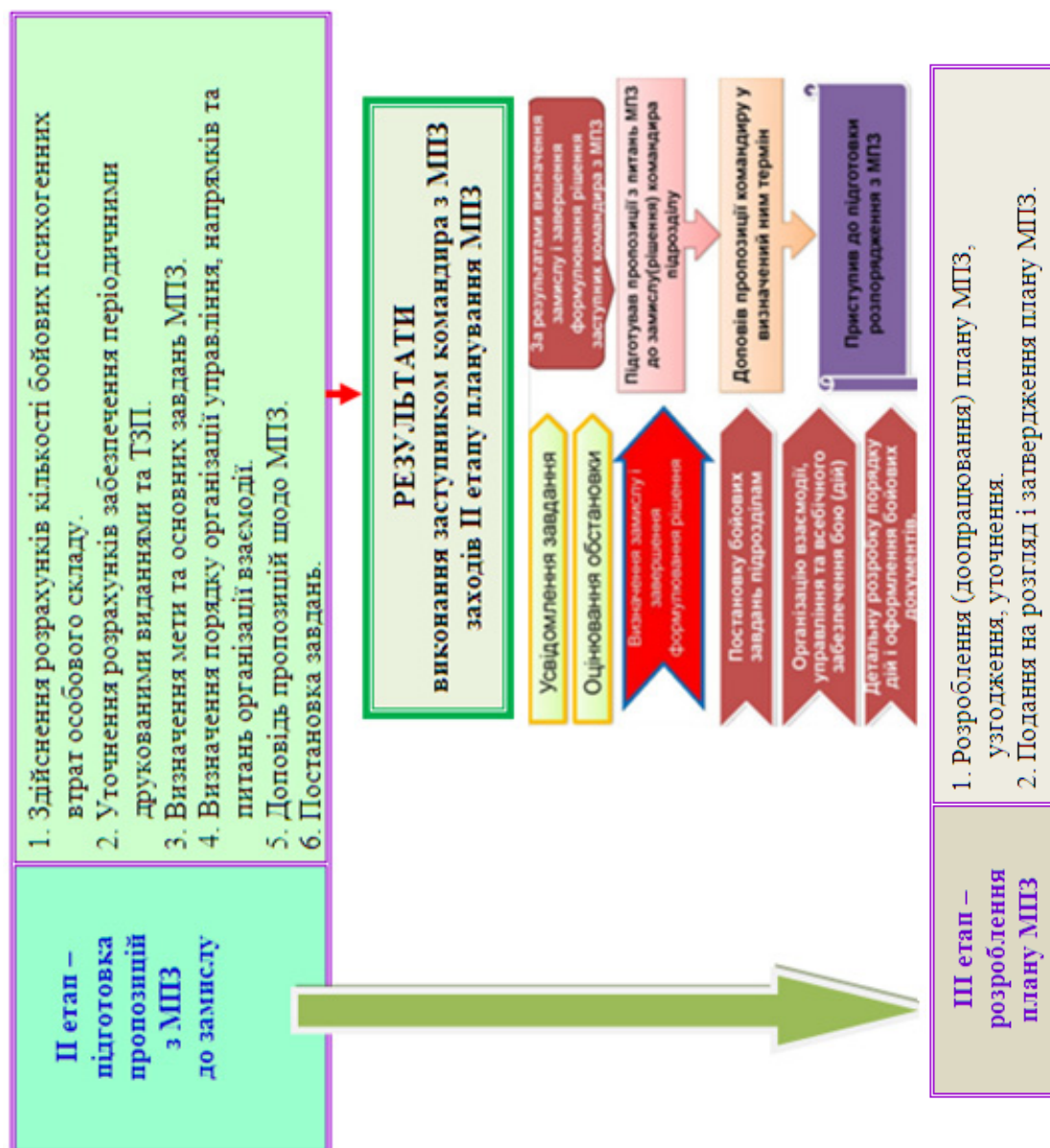

Рис. 43. Етапи планування МПЗ

В управлінні МПЗ Адміністрації ДССТ створюють у друкованому вигляді План МПЗ на рік та місяць за розділами.

У частинах формують Плани МПЗ на місяць у друкованому вигляді за розділами.

У ротах укладають Плани МПЗ на місяць у друкованому вигляді з конкретними заходами за розділами

Командири рот, де штатом не передбачено посаду заступника командира з МПЗ, і командири окремих взводів у плані роботи на місяць окремим розділом оформлюють заходи щодо підтримання військової дисципліни та профілактики правопорушень.

План МПЗ підрозділу – продумана, цільова, послідовна, логічна система заходів для досягнення визначених цілей МПЗ з метою формування морально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням. Плануванню підлягають:

- система МПЗ;
- технологія діяльності суб'єкта МПЗ;
- шляхи формування необхідного рівня МПС особового складу [23].

План МПЗ в підрозділі – це комплекс заходів: організаційних, інформаційних, психологічних, виховних, педагогічних, культурологічних, соціально-правових, методичних тощо, які взаємоузгоджені між собою заходами бойової підготовки, планами старшого начальника, розпорядком дня військової частини, підрозділу.

Плануючи морально-психологічну роботу, заступник командира з МПЗ повинен залучати виконавців із найбільшим досвідом теоретичної, практичної та спеціальної підготовки. Визначаючи кожному обсяг роботи, він враховує здібності, рівень підготовки, бажання і вміння працювати з особовим складом.

План морально-психологічної роботи, який складає заступник командира з МПЗ, подають на затвердження командирі підрозділу. Затверджений план стає законом для всіх, керівництвом до дій, своєрідним пусковим механізмом. Основні заходи плану включають до розкладу занять підрозділу, що затверджує старший начальник.

План МПЗ роти (батальйону) необхідно своєчасно довести до командирів взводів і виконавців. Крім того, заступник командира з МПЗ інструктує виконавців із питань методики проведення того чи іншого заходу, нагадує про його значення, відповідальність за якість підготовки та проведення, а за необхідності надає допомогу в органі-

зації їхнього проведення, контролює якість виконання та проводить у разі необхідності корегування [24].

Таким чином, план – найважливіша основа ефективної управлінської та організаторської діяльності щодо запровадження в життя політики держави у ДССТ, виховання особового складу, МПЗ високої якості бойової підготовки, профілактики правопорушень та зміцнення військової дисципліни, підтримання на відповідному рівні бойової готовності підрозділу та морально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за призначенням.

Згідно з нормативними актами, директивними нормами та практикою МПЗ у підрозділах склалася певна методика планування МПЗ.

До основних видів планування належать:

- перспективне;
- поточне;
- цільове.

Перспективне планування здійснюють на основі вимог керівних документів; воно визначає заходи на тривалий період (період навчання, навчальний рік, а інколи й довший строк) із найважливіших проблем за напрямками діяльності. Перспективне планування має бути розроблено так, щоб не тільки залишатися цілісним упродовж тривалого часу, а й бути гнучким, щоб у разі потреби можна було модифікувати й уточнити відповідно до нових завдань та обстановки. Перспективне планування у підрозділах зазвичай не практикують.

Поточне планування здійснюють на підставі раніше визначених заходів та завдань, висновків із корегування роботи за минулий період, воно передбачає заходи на нетривалий період часу (зазвичай місяць), що спрямовані на вирішення конкретного комплексу завдань, які витікають із наказів і вказівок командирів (начальників), планів бойової та НПП, повсякденної діяльності підрозділів.

Під час опрацювання поточного планування:

- враховують типові заходи МПЗ; МПС та стан військової дисципліни особового складу;
- оцінюють ступінь виконання попередніх заходів, їхню оптимальність, ефективність впливу на вирішення завдань підрозділом та морально-психологічну готовність військовослужбовців до виконання завдань за призначенням.

Цільове планування проводять, щоб організувати МПЗ важливих, відповідальних та конкретних завдань (наприклад, підготовки та

проведення бойових стрільб, тактичних навчань тощо). Для організації та проведення окремих заходів МПЗ (святкування державних свят, визначних подій у державі, ушанування кращих тощо) за рішенням відповідних командирів (начальників) можуть відпрацьовувати плани проведення таких заходів.

Методика планування охоплює такі етапи:

- вивчення керівних документів та усвідомлення вихідних даних для планування;
- ознайомлення з важливими подіями та визначними датами в житті держави, ЗС України, ДССТ, військової частини, підрозділу;
- ознайомлення з особливостями регіону та місця дислокації військової частини, підрозділу;
- усвідомлення стану виконання завдань бойової готовності, бойової підготовки за минулий період;
- оцінювання МПС особового складу та стану військової дисципліни [7];
- визначення ефективності системи МПЗ у підрозділі за минулий період;
- ознайомлення зі станом індивідуально-цільової роботи з різними категоріями військовослужбовців;
- з'ясування рівня задоволення духовних та соціальних потреб військовослужбовців;
- усвідомлення вимог керівних документів щодо організації бойової підготовки та МПЗ;
- аналіз завдання підрозділу на наступний місяць;
- усвідомлення вказівок старших командирів (начальників) та керівництва структур МПЗ;
- ознайомлення із заходами, які проводять старші начальники, побажаннями підлеглих командирів (начальників) тощо.

Основою для початку планування є визначення:

- загальної мети та пріоритетних напрямів у організації МПЗ підрозділу на місяць, форм та методів роботи;
- заходів, які доцільно провести для формування морально-психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань за штатним призначенням, підтримання військової дисципліни та профілактика правопорушень;
- ефективного впливу на вирішення завдань бойової готовності, бойової підготовки, згуртування військових колективів;
- завдань, яких необхідно досягти та вирішити.

Крім того, обов'язково потрібно врахувати заходи інформаційно-пропагандистського, психологічного, соціально-правового забезпечення, КЗ, дозвілля військовослужбовців; військово-патріотичного виховання; індивідуально-цільової роботи, задоволення релігійних потреб.

Важливий етап – це узгодження запланованих заходів та термінів їхнього проведення з керівниками структурних підрозділів МПЗ органів військового управління; визначення порядку, послідовності, термінів, виконавців, засобів, методів проведення МПЗ підрозділу.

Надалі увагу зосереджують на розробленні заходів плану, а після його затвердження командиром – на підготовці виконання цих заходів. Головний виконавець та організатор – заступник командира з МПЗ підрозділу, який організовує взаємодію із виконавцями та структурами МПЗ задля виконання плану МПЗ підрозділу на місяць.

Наступний етап – обов'язкове доведення до виконавців завдань МПЗ і обов'язків щодо проведення запланованих заходів та методична допомога виконавцям у їхній підготовці та проведенні. Для того, щоб мати неформальний, здатний до роботи актив у підрозділі, потрібна постійна увага до запитів, інтересів та підготовки активу (виконавців плану) до проведення запланованих заходів. Навчений актив підрозділу допоможе усунути формалізм, поінформує про недоліки, допоможе творчою ініціативою.

Під час планування заходів МПЗ заступник командира підрозділу з МПЗ повинен передбачити навчання командирів (начальників) форм і методів роботи з особовим складом, інформаційного та соціального супроводження навчальної діяльності, соціально-психологічного вивчення військовослужбовців, надання психологічної допомоги, індивідуально-цільової роботи тощо.

Складання плану передбачає творче і комплексне застосування форм, методів та засобів виховання і МПЗ.

Згідно з останніми вимогами Головного управління МПЗ ЗС України у ротах відпрацьовують Плани морально-психологічної роботи на місяць у довільній формі з конкретними заходами за такими розділами: підтримання військової дисципліни та профілактика правопорушень; інформаційна робота; психологічна робота; соціально-правова робота.

У ротах та їм рівнях, де штатом не передбачено посаду заступника командира з МПЗ, командир роти у плані роботи на місяць окремим

розділом вказує заходи з підтримання військової дисципліни і профілактики правопорушень. У всіх ротах планування з інформування особового складу, психологічної підготовки та заходів культурологічної роботи здійснюють відповідно до вимог керівних документів з урахуванням завдань за призначенням.

Заходи, які не впливають на якісні результати підготовки особового складу та не забезпечені коштами й матеріально-технічними засобами, не планують.

Важливе значення в плануванні МПЗ та організації виконання запланованих заходів має контроль за виконанням плану та своєчасне корегування, що охоплює:

- внесення запланованих заходів до розкладу занять;
- нагадування виконавцям про заходи, які вони проводять, надання методичної допомоги та контроль за підготовкою і проведенням;
- своєчасний аналіз виконання плану і внесення змін та доповнень.

Також важливим елементом під час планування є формулювання заходів МПЗ, які мають бути короткими, чіткими та суттєвими за змістом і відповідати на запитання: кому, що і в який термін потрібно зробити. Заходи планують у такій послідовності:

1) загальні (у яких бере участь увесь особовий склад – загальні збори військовослужбовців, урочисті зібрання тощо);

2) за категоріями особового складу (зібрання, наради, семінари, групові бесіди, тематичні вечори, ранки);

3) методичні (проведення інструктивно-методичних занять, виступи з передовим досвідом, обмін досвідом роботи, показові форми роботи тощо);

4) організаційні (вивчення вимог керівних документів, прийом за ліків, проведення анкетування тощо);

5) аналітичні (вивчення суспільної думки, проведення дослідження з вивчення стану справ у взводах, відділеннях за різними питаннями;

6) індивідуальна робота.

У разі потреби послідовність може бути змінена.

Отже, планування та проведення МПЗ – важливий етап його організації та управління, який потребує від заступника командира з МПЗ високої професійної підготовки, знання організації бойової підготов-

ки, служби військ, усіх видів забезпечення життєдіяльності особового складу, типових заходів МПЗ, методики їхньої підготовки і проведення з різними категоріями особового складу.

Завдання для самоконтролю

1. Що таке МПЗ у ЗС України та ДССТ?
2. Назвіть види всебічного забезпечення діяльності ЗС України та ДССТ, укажіть місце й роль МПЗ серед них.
3. На яких принципах ґрунтується МПЗ у діяльності ЗС України та ДССТ?
4. Чим досягають мету МПЗ?
5. Визначте основні завдання МПЗ.
6. Дайте характеристику основних сил і засобів МПЗ.
7. Назвіть склад МПЗ і напрямки його діяльності.
8. Опишіть загальні та спеціальні функції МПЗ.
9. Розкрийте складові системи МПЗ на особовий склад.
10. Як розраховують ефективність МПЗ за умови кількісного підходу?
11. У чому полягає мета ПЗ?
12. Визначте основні завдання ПЗ.
13. Проаналізуйте структуру ПЗ.
14. Схарактеризуйте об'єктів і суб'єктів психологічної підготовки.
15. Які види й методи психологічної підготовки ви засвоїли?
16. Назвіть основні складові ПЗ.
17. Опишіть суть етапів планування МПЗ.

Особливості морально-психологічного забезпечення в різних умовах застосування підрозділів

ДССТ відведено одне з важливих місць у системі суб'єктів забезпечення національної безпеки – вона є спеціалізованим військовим формуванням, що входить до системи Міністерства оборони України, призначеним для забезпечення стабільного функціонування транспорту в мирний час та в особливий період. Тому цілком природно, що місце ДССТ в досягненні пріоритетів національної безпеки значною мірою визначене характером її використання, яке вимагає реалізації виключно у встановленому законом порядку.

Правові основи процедури застосування зброї і техніки з'єднаннями, військовими частинами й підрозділами під час виконання ними завдань у мирний час та в особливий період чітко визначені в положеннях Конституції України, законі України «Про державну спеціальну службу транспорту».

Очевидно, що характер сучасного бою і нова зброя ускладнюють бойову діяльність, висувають підвищені вимоги до моральної та психологічної готовності особового складу [23, 26].

За оцінкою зарубіжних спеціалістів, у сучасних конфліктах із застосуванням звичайних видів зброї бойові психологічні травми становитимуть в середньому 20 %. У загальній структурі санітарних утрат розлади психіатричного профілю можуть дорівнювати 10–14 %, або 0,3–0,5 % від кількості особового складу, який бере участь в активних бойових діях. Одночасно більшість із них – це особи з короткочасними і незначними проявами порушень, тобто з психіатричними стресовими і короткочасними невротичними реакціями [28].

Не викликає сумніву, що участь у бойових діях здійснює більш сильний вплив на психіку людини, ніж просте перебування в районі

бойових дій. Тому зусилля командирів у процесі підготовки особового складу до діяльності в екстремальних умовах насамперед повинні бути спрямовані на формування у військовослужбовців психологічної готовності виконати свої обов'язки в умовах бою.

3.1. Особливості МПЗ переміщення (маршу)

Досвід застосування частин, підрозділів ЗС України та ДССТ в зоні АТО (ООС) свідчить про підвищення ролі маршу, вимог до нього. Це зумовлено певними факторами:

- по-перше, під час здійснення маршу підрозділи повинні бути завжди готовими до ведення активних бойових дій;
- по-друге, війська здійснюють марш виключно технікою, вони спроможні пересуватись швидко і на велику відстань;
- по-третє, під час пересування проти військ противник активно використовує мінно-вибухові загородження, артилерію (авіацію) і високоточну зброю. Пересування підрозділів знаходиться під безперервним контролем розвідки противника, дій ДРГ;
- по-четверте, маршрути пересування частин і підрозділів можуть пролягати через райони криміногенної небезпеки, напруженої соціально-політичної обстановки, у регіонах збудженого МПС населення, національних меншин, проходити через райони інтенсивного ІПВ противника, блокуватись місцевим населенням.

Добовий перехід колон залежить від середньої швидкості руху колон, фізичних і морально-психологічних можливостей особового складу, рівня професійної підготовленості водіїв, технічної готовності машин до маршу.

МПЗ маршу визначають із урахуванням:

- поставлених завдань;
- рішення командира;
- боєздатності військ;
- географічних і кліматичних умов, у яких здійснюють перегрупування;
- конкретних умов морально-психологічної, соціально-політичної обстановки в регіоні, через який пересуваються війська;
- морально-психологічного стану особового складу;

- характеру вогневого впливу противника;
- характеру місцевості та терміну часу.

МПЗ маршу спрямоване на такі задачі:

- своєчасне прибуття в зазначений район, готовність до успішного виконання завдань;
- роз'яснення особовому складу характеру маршрутів, особливостей морально-психологічної, соціально-політичної, релігійної і криміногенної обстановки в районах, через які пересуваються війська, роз'яснення заходів безпеки, захисту від впливу авіації противника, його високоточної зброї, ДРГ;
- роз'яснення завдань маршу, мобілізацію військовослужбовців, особливо водіїв, на якісну підготовку техніки та озброєння до маршу;
- чітке виконання дисципліни маршу й організованості, заходів маскування, сигналів управління;
- підтримання постійної високої бойової готовності до можливого нападу противника й відбиття його ударів, до сміливих та рішучих дій щодо знищення противника в зустрічному бою;
- прийняття необхідних заходів для своєчасного харчування і відпочинку особового складу під час маршу, збереження його моральних і фізичних сил;
- надання особливої уваги проведення заходів МПЗ з особовим складом підрозділів протиповітряної оборони, розвідки, загону забезпечення руху, комендантської служби, підготовці механіків-водіїв до нічного маршу.

Головним завданням МПЗ маршу (переміщення) вважати:

- формування та підтримку високих морально-бойових якостей особового складу;
- виховання у водіїв колісної техніки відповідальності за ретельну підготовку техніки до пересування своїм ходом (маршем), до дій уночі та в інших умовах обмеженої видимості;
- суворе дотримання дисципліни маршу, правил маскування і заходів безпеки, установленого порядку руху, пильності;
- забезпечення своєчасного прибуття підрозділів, частин у призначені райони в готовності до розгортання і виконання поставлених завдань.

Під час розташування військ у районах відпочинку й зосередження особливу увагу приділяють підтримці в особового складу високої організованості й пильності, готовності до виконання завдань в умо-

вах ведення бойових дій, відбиттю ударів повітряного супротивника чи нападів ДРГ, швидкій і організованій зміні районів розташування, їхньому маскуванню та догляду за інженерним обладнанням.

Сили і засоби МПЗ під час перегруповування військ своїм ходом пересуваються в складі колони тилу частини. Організацію захисту, охорони, оборони та маскуванню на марші, у місцях відпочинку сил і засобів МПЗ здійснюють у загальній системі бойового забезпечення колон частини (підрозділу).

Для управління силами й засобами МПЗ під час перегруповування використовують канали мережі зв'язку ЗС, державної мережі зв'язку, польові радіорелейні та дротяні засоби зв'язку, а також рухливі засоби.

Для забезпечення безперервності МПВ на особовий склад, постачання військ газетами й журналами на маршрутах прямування на залізничних станціях, у тимчасових перевантажувальних районах органи МПЗ спільно з установами військових сполучень розгортають інформаційні пункти.

Сили й засоби МПЗ, які перевозять залізничним транспортом, забезпечують військовими запасами всіх видів матеріальних засобів, дорожніми (на увесь період перевезення) і вивантажувальними (на період після вивантаження до прикріплення на забезпечення) запасами продовольства й додатковими запасами пального для здійснення маршу від станцій вивантаження до кінцевих районів зосередження. Управління МПЗ під час перевезень військ залізничним транспортом здійснює заступник командира з МПЗ через представників структур МПЗ частини, які висилають у райони вантаження і вивантаження військ, на найважливіші рубежі та у вузлові пункти; а також через інформаційні пункти на маршрутах пересування і керівників органів МПЗ, на території яких здійснюють перевезення. Для управління МПЗ використовують канали територіальної системи зв'язку ЗС України в регіонах і мереж зв'язку управлінь залізниць України.

Результатом МПЗ маршу в бойовій обстановці, до якого зобов'язаний прагнути командир підрозділу, є своєчасне прибуття підрозділу у визначений район у повній морально-психологічній готовності до активного виконання завдань за штатним призначенням в умовах бойових дій.

На підставі отриманої задачі, наказу командира та його вказівок, заступник командира з МПЗ повинен:

- усвідомити мету й завдання МПЗ;
- всебічно оцінити морально-психологічну обстановку та умови виконання завдань маршу;
- розробити й доповісти командирю свої пропозиції з питань МПЗ маршу;
- визначити заходи, які потрібно провести з офіцерами, сержантами, активом, з водіями машин, іншими спеціалістами;
- розподілити офіцерів органів МПЗ за елементами похідного порядку;
- провести інструктаж із ними;
- безпосередньо взяти участь у проведенні заходів підготовки до маршу в підрозділах.

Планування та організацію МПЗ маршу військ здійснюють, виходячи з мети маршу; складу військ, які здійснюють марш; способів, напрямку й термінів маршу; маршрутів прямування; характеру взаємодії та управління.

План МПЗ маршу військ створюють за завданнями на увесь період маршу на основі рішення командира частини (підрозділу) і вказівок вищого органу управління структур МПЗ. Його виконують структури МПЗ органів управління частини (підрозділу), що здійснює марш, спільно зі структурами МПЗ управління тієї інстанції, за планом якої проводять марш. У частині (підрозділі) розробляють план МПЗ (карта з пояснювальною запискою) маршу військ, основу якого складає його графічна частина. За необхідності додатково укладають інші інформаційні й довідкові матеріали.

Планом необхідно передбачити заходи, що мають на меті:

- роз'яснення особовому складу обстановки в районі виконання завдань, рішень керівництва країни, наказів командування і поставлених завдань;
- надання допомоги командирам, структурам МПЗ в організації їхньої діяльності у військах;
- установа тисної взаємодії з органами місцевого самоврядування в місцях завантаження і на маршрутах руху; забезпечення військ необхідними інформаційно-довідковими матеріалами, газетами, журналами;
- своєчасне вирішення завдань надання психологічної допомоги, матеріально-побутового забезпечення та медичної допомоги;

- вивчення, узагальнення і поширення передового досвіду, накопиченого під час маршів; вивчення МПС особового складу, особливо призваного із запасу, та інші заходи.

На графічній частині плану МПЗ позначають:

- необхідні дані про супротивника й завдання своїх військ;
- маршрути перегруповування, а також морально-психологічну й інформаційну обстановку на них;
- характеристики радіотелевізійної, культурно-дозвільної і поліграфічної бази на маршрутах перегруповування;
- інформаційні пункти на маршрутах перегруповування;
- розміщення сил і засобів МПЗ своєї частини (підрозділу) до початку перегруповування, а також вищого командування, розгорнутих в інтересах забезпечення перегруповування;
- похідну побудову й організацію пересування сил і засобів МПЗ своїм ходом (організацію перевезення відповідним видом транспорту) або комбінованим способом;
- побудову сил і засобів МПЗ в районі зосередження;
- організацію взаємодії зі структурами МПЗ органів управління частин, на території яких здійснюють перегруповування;
- заходи щодо захисту, охорони й маскування сил і засобів МПЗ та управління ними.

МПЗ маршу проводять в три етапи: у період підготовки маршу, під час маршу і після нього.

У період підготовки до маршу:

- визначають мету й завдання МПЗ маршу та зустрічного бою, проводять інструктаж офіцерів і посадових осіб із питань реалізації МПЗ маршу;
- організовують інформування особового складу, офіцерів штабу, служб, до проведення якого залучають керівний склад;
- планують і організовують психологічну підготовку всіх категорій особового складу до маршу, звертають увагу на спеціальну та цільову психологічну підготовку водіїв, фахівців підрозділів ППО, розвідки, бойової охорони;
- сумісно з технічною службою планують і проводять інструктажі, обмін досвідом із метою запобігання аварій і катастроф із технікою та озброєнням;
- заходи МПЗ спрямовують на глибоке усвідомлення кожним військовослужбовцем справедливого характеру дій;

- здійснюють військово-патріотичне виховання з метою формування вірності воєнній присязі, обов'язку, військовому товариству, бойовим традиціям ЗС України, бойовим і трудовим традиціям ДССТ, народу;

- доводять до особового складу соціально-правові гарантії держави в разі поранення чи загибелі військовослужбовця;

- організовують протидію інформаційному впливу противника, своєчасне його виявлення і роз'яснення особовому складу цілей, форм та методів цього впливу.

Перед початком маршу увагу військовослужбовців звертають на необхідність швидкого виходу на намічені рубежі, заняття вигідних позицій, організації бойової охорони, розвідки району, дотримання ретельного маскування, виявлення і розчищення мінованих ділянок дороги та місцевості, пошуку джерел води, визначення її придатності до вживання й організації постійної охорони.

При інструктажі офіцерів, молодших командирів, старших машин їхню увагу звертають на допомогу військовослужбовцям, що вперше беруть участь у бою, на утримання зброї в готовності до негайного відкриття вогню, надання психологічної підтримки водіям при подоланні водних перешкод, завалів, труднопрохідних ділянок місцевості, під час ремонту техніки в умовах сучасного бою.

У період підготовки до маршу в частині й підрозділах проводять наради з офіцерами та сержантами. З ними вивчають вимоги наказу щодо питань якісної організації маршу, ретельно обговорюють особливості маршрутів, найбільш складні ділянки місцевості, варіанти їх подолання, надають вказівки щодо якісної підготовки особового складу та машин до маршу. Також вивчають вимоги керівних документів МО України, ГА ДССТ, відповідні положення статутів і настанов. Заступники командирів з МПЗ ретельно уточнюють зміст МПЗ маршу, визначають його форми й методи, проводять інструктажі особового складу структур МПЗ. Ці та інші заходи, як правило, позитивно впливають на МПС військовослужбовців.

Під час інструктажів заступники командирів з МПЗ роз'яснюють завдання і можливості проведення індивідуально-виховної роботи, надання психологічної допомоги військовослужбовцям в екіпажах, бойових розрахунках та інших малих групах, зміст доручень, заходи протидії інформаційно-психологічному впливу противника, способи

поводження під час пересування через райони з напруженою соціально-політичною, релігійною, криміногенною обстановкою.

Зважаючи на обстановку в підготовчий період, проводять такі заходи МПЗ, як мітинги, збори, зібрання, групові та індивідуальні бесіди. Особливу увагу звертають на військовослужбовців, які будуть виконувати завдання в підрозділах розвідки, передових загонах, охороні, ППО.

Особовому складу роз'яснюють важливість виконання графіка маршу і своєчасного висування до рубежів, взаємодії з інженерними підрозділами, способи пересування на техніці, порядок дій під час зупинок, відпочинку, в умовах раптового впливу противника. Загроза застосування противником ЗМУ гостро ставить проблему захисту особового складу в період висування, забезпечення прихованого переходу. Тому необхідно роз'яснювати військовослужбовцям важливість підтримання відповідної відстані між машинами, недопущення скупчення людей і техніки; доводити сигнали загрози застосування противником ЗМУ і способи дій у цих умовах; перевіряти наявність у військовослужбовців засобів захисту та вміння їх застосовувати.

Крім того, в умовах пересування комбінованим способом приділяють підвищену увагу підбору та інструктуванню посадових осіб добового наряду.

МПЗ маршу здійснюють безпосередньо під час пересування та організації відпочинку. Це зумовлює деякі його специфічні форми та методи. Вирішальне значення має особистий приклад командирів, заступників командирів із МПЗ, активу, їхній вплив на військовослужбовців у кожному екіпажі, обслузі, відділенні.

Під час маршу:

- оперативно доводять до військовослужбовців зміни в обстановці;
- нарощують роботу щодо пропаганди бойового досвіду;
- вивчають противника, його сильні та слабкі сторони;
- здійснюють контроль системи інформаційного забезпечення особового складу;
- контролюють порядок харчування особового складу під час маршу й відпочинку водіїв, механіків-водіїв;
- забезпечують проведення заходів МПЗ за допомогою рухомих штатно-табельних і приданих до використання технічних засобів (наприклад, автоклубів).

Місце заступника командира з МПЗ у період маршу залежить від конкретних умов. Важливими є постійні знання обстановки, можливість реального впливу й допомоги активу, зв'язок із командиром та вищою структурою з МПЗ. Під час відпочинку командири, заступники з МПЗ роз'яснюють військовослужбовцям зміст наказів командування, зміну обстановки, пропагують кращих водіїв, звертають увагу на недоліки. За наявності часу, керуючись конкретними потребами та умовами, можна проводити короткі наради, збори, суспільно-політичне, технічне інформування. Хід маршу відображають у листівках.

В ускладнених умовах маршу МПЗ переважно здійснюють в екіпажах машин, бойових розрахунках, відділеннях і в інших малих групах. Важливим аспектом МПВ є компетентність командирів усіх рівнів, їхня витримка, самовладання, твердість у керівництві частинами та підрозділами в складних умовах маршу, швидкість реагування на різноманітні екстремальні ситуації, сміливість та рішучість, вміння підтримувати порядок, дисципліну й добрий настрій серед підлеглих. Важливо, щоб командири, заступники з МПЗ намагалися досягти дотримання суворої дисципліни маршу від усього особового складу. Вони спостерігають за початком руху колон, проходженням вихідного пункту, потім – пунктів регулювання в точно встановлений час, за правильним розташуванням і поведінкою військовослужбовців, своєчасно реагують на ті чи ті порушення порядку. Це безумовно дисциплінує усіх.

У сучасних умовах, враховуючи наявність у військах різноманітної техніки, значне ускладнення маршрутної обстановки, необхідно постійно вести роботу зі складом механіків-водіїв. Це, звичайно, не означає, що є необхідність збирати водіїв на бесіди. Під час маршу недоцільно відволікати їх від управління автомобілем і виконання своїх обов'язків.

На привалах, коли здійснюють контроль технічного стану, заступник із МПЗ, особовий склад структур МПЗ можуть поспілкуватися з тим чи тим водієм, з'ясувати його настрій, ступінь розуміння ним своїх конкретних обов'язків, відповідно вплинути на нього.

Особливу турботу про водіїв виявляють під час маршу в нічний час, а також в умовах обмеженої видимості. Командири й заступники з МПЗ, особовий склад структур МПЗ ведуть роз'яснювальну роботу про особливості водіння машин у таких умовах. Вони підтримують постійний зв'язок з особовим складом підрозділів, розвідки, підроз-

ділів забезпечення руху, комендантської служби. Це дає їм змогу знати обстановку, оперативно реагувати на її зміни, уживати заходів щодо переборення труднощів і усунення недоліків.

Після маршу необхідно виконати такі завдання:

- провести нараду керівного складу підрозділу, на якій:
 - підвести підсумки маршу;
 - поставити завдання щодо відновлення МПС особового складу та його готовності до виконання подальших завдань;
- зібрати, узагальнити та через засоби наочної агітації поширити
- передовий досвід кращих військовослужбовців;
- заохотити військовослужбовців, які відзначилися під час маршу.

Найбільш оперативними, дієвими формами МПЗ маршу, зважаючи на досвід бойових дій, є такі:

- короткі наради з вивчення вимог наказу на марш з офіцерами й сержантами;
- висвітлення різними табельними й приданими засобами досвіду здійснення маршу;
- організація виступу перед особовим складом досвідчених фахівців, водіїв високого класу, учасників бойових дій;
- системне та своєчасне оперативне інструктування усіх категорій особового складу;
- розподіл та розміщення в кожній колоні техніки досвідчених фахівців із транспортної техніки;
- участь у комплексній перевірці готовності до маршу;
- проведення індивідуальних та колективних бесід з особовим складом щодо цілей, завдань і особливостей маршу, можливого вогневого та ІПВ противника;
- вивчення пам'яток водіями, механіками-водіями тощо;
- проведення занять щодо вивчення особливостей водіння вночі, навчання водіїв, механіків-водіїв методів аутотренінгу, саморегуляції, вольової мобілізації;
- за можливості – проведення мітингів, зустрічей із місцевим населенням, зборів особового складу;
- проведення заходів душпастирської роботи;
- надання психологічної допомоги окремим воїнам, проведення заходів психодіагностики і психокорекції.

Заходи проводять із урахуванням категорій військовослужбовців і їхнього військового фаху (із офіцерами, водіями, іншими категоріями військовослужбовців).

Результатом МПЗ маршу в бойовій обстановці, до якого повинен прагнути командир підрозділу, повинно бути своєчасне прибуття підрозділу у визначений район у повній морально-психологічній готовності до виконання завдань за штатним призначенням в умовах активних бойових дій.

Досягнення цього результату багато в чому залежить від заходів МПЗ, що проводять усі офіцери насамперед із активом, водіями машин як у період підготовки, так і під час маршу. Підвищенню ефективності морально-психологічного забезпечення маршу сприяють оперативність і цілеспрямованість кожного заходу, підбір і розстановка активу, уміле керівництво ним.

3.2. Особливості МПЗ ведення оборонного бою

Метою оборони є відбиття наступу сил противника, нанесення йому значних (максимальних) утрат, утримання важливих районів, рубежів, об'єктів місцевості, створення сприятливих умов для переходу до рішучого наступу.

Збройне протиборство – це зіткнення не тільки фізичних, а й моральних сил ворогуючих сторін. Той, хто має морально-психологічну перевагу, може більшою мірою за однакових обставин розраховувати на перемогу. Сила оборони полягає у високій морально-психологічній, бойовій стійкості особового складу підрозділів, що ведуть оборону, у мистецтві командирів з організації системи вогню, умілого використання місцевості, інженерного обладнання, у маневрі вогнем та підрозділами.

Головні зусилля МПЗ зосереджують на формуванні та підтримці морально-психологічної готовності, здатності особового складу військових частин і підрозділів відбити вторгнення агресора, перехопленні та утриманні морально-психологічної переваги над ним, створенні умов для поразки його угруповань.

МПЗ під час оборони – це комплекс заходів із формування, підтримання й поновлення оптимального МПС особового складу, бойо-

вих та психологічних якостей, забезпечення інформаційно-психологічної та моральної безпеки військовослужбовців.

Основними цілями МПЗ в оборонному бою є такі:

- досягнення високої бойової активності особового складу підрозділів і частин, їх спроможності витримувати нервово-психічні та фізичні перевантаження, зберігати боєздатність в умовах дій стресчинників сучасного бою;
- мобілізація військовослужбовців на виконання конкретних бойових завдань, формування свідомого ставлення до них, прогнозування динаміки МПС особового складу підрозділів і частин, збереження його стійкості та керованості;
- зрив психологічних операцій противника, прогнозування і профілактика його негативного ІПВ;
- організація комплексного захисту духовних, моральних, психічних, психофізіологічних, фізичних якостей військовослужбовців, своєчасної психологічної допомоги їм, їхньої реабілітації та корекції;
- пропаганду героїчних подвигів і бойового досвіду кращих воїнів і підрозділів.

Особливу увагу приділяють роботі з особовим складом підрозділів, які обороняють найбільш важливі позиції.

Основними завданнями МПЗ оборонного бою є нижчезазначені:

- досягнення морально-психологічної переваги над противником;
- приведення змісту, форм та методів (технологій) МПЗ у відповідність до вимог бойової обстановки, що склалася;
- підтримання правопорядку й військової дисципліни у військах під час підготовки та проведення оборонної операції, забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права;
- забезпечення психологічної стійкості особового складу, формування його прагнення до рішучих ініціативних дій;
- надійний захист військ і населення країни від ІПВ противника;
- створення позитивних соціально-політичних умов бойового застосування військ.

МПЗ в обороні спрямоване на забезпечення таких задач:

- підтримку високої пильності й боєготовності особового складу;
- роз'яснення особовому складу важливості й необхідності виконання завдань оборони;

- підтримку високого морального духу військ, їхньої готовності до відбиття можливого раптового нападу противника та здатності протистояти його наступу;
- забезпечення високої активності, самовідданості, завзятості особового складу під час ведення оборони;
- виявлення найбільш небезпечних психотравмуючих чинників, проведення заходів щодо нейтралізації їх і збереження психологічної стійкості особового складу в будь-яких умовах обстановки;
- надійний захист військ від масованої інформаційно-психологічної дії противника, попередження випадків деморалізації і дезорганізації військ;
- формування морально-психологічної готовності військ до дій в умовах застосування противником нових способів і засобів озброєної боротьби, проведення контрударів і переходу в рішучий контр-наступ;
- надання психологічної допомоги та реабілітації.

Основні способи виконання завдань МПЗ в обороні охоплюють:

- проведення національно-патріотичної підготовки з усіма категоріями військовослужбовців у формі інформаційної години, методом «від позиції до позиції», бесід для популяризації прикладів мужності й героїзму, передового досвіду ведення бойових дій, для дискредитації замислу і дій противника;
- щоденне інформування, періодичне правове інформування, прослуховування інформаційних радіо- і телепередач, радіоконцертів за заявками воїнів, доведення до особового складу повідомлень періодичної преси, інших інформаційних матеріалів;
- навчання особового складу найпростіших прийомів психологічної саморегуляції, надання психологічної допомоги військовослужбовцям;
- наочно-художнє оформлення місць розміщення особового складу;
- інші заходи.

З метою підвищення дієвості МПЗ в батальйоні (роті) розгортають позаштатні інформаційні пункти.

Морально-психологічні заходи в обороні мають забезпечити:

- мобілізацію особового складу частин і підрозділів на відбиття нападу противника;

- підтримання високої морально-психологічної стійкості особового складу в умовах застосування противником ЗМУ та інших сучасних видів зброї;
- мобілізацію зусиль особового складу на створення в стислі строки надійної оборони, ефективної системи вогню і загороджень, інженерне обладнання району оборони, проведення заходів маскування;
- роз'яснення військовослужбовцям завдань щодо нанесення поразки противнику на різних етапах ведення оборонних бойових дій;
- підтримання в особового складу мужності, завзятості та міцної дисципліни;
- свідоме виконання завдань оборонного бою у будь-яких умовах бойової обстановки;
- підсилення МПВ на особовий склад частин і підрозділів, які діють на найбільш важливих напрямках оборони;
- вивчення сильних і слабких сторін противника та роз'яснення їх особовому складу;
- проведення цілеспрямованої роботи з військовослужбовцями, які створюють другий ешелон і резерв, з підготовки їх до рішучих дій щодо знищення угруповань противника, що вклинились або прорвались в оборону наших військ;
- створення високого наступального настрою у військовослужбовців, які беруть участь у контратаках, відновленні позицій на найважливіших напрямках тощо.

Відмінні риси МПЗ оборони зображено на рис. 44.

Рис. 44. Відмінні риси МПЗ оборони

Основними напрямками МПЗ оборони, зважаючи на сукупність чинників і особливостей оборонного бою, можуть бути такі:

- формування і підтримання постійної морально-психічної стійкості та готовності військовослужбовців до виконання завдань оборонного бою;
- нарощування морально-психологічного потенціалу особового складу;
- перехоплення та утримання морально-психічної ініціативи в першому ешелоні військ на напрямку головного удару;
- забезпечення психологічної готовності щодо утримання рубежу оборони, рішучих дій під час проведення контратак та вирішення інших завдань.

Особливості МПЗ військ під час оборони:

- організація бойового інформування особового складу з роз'ясненнями завдань військових частин (підрозділів) щодо відбиття наступу противника;
- щоденний моніторинг і аналіз МПС своїх військ з урахуванням змін СПО в районах виконання військами завдань;
- підтримання в особового складу психологічної стійкості в умовах використання противником високоточної зброї, танків, самохідних артилерійських систем та виконання завдань щодо стійкого утримання займаних позицій;
- підтримання (відновлення) в особового складу необхідного рівня психологічної готовності до безперервного виконання завдань в умовах ведення противником снайперської війни, виявлення ознак і характеру дестабілізації МПС;
- щоденний прогноз можливих психогенних утрат;
- надання первинної психологічної допомоги у взаємодії з медичними підрозділами та організація психологічної реабілітації (реадаптації) військовослужбовців, які отримали бойові психогенні травми (психічні розлади) та в яких виявлені ознаки девіантної поведінки;
- організація психологічної роботи з легкопораненими та психотравмованими, забезпечення їхнього повернення у свої підрозділи.

Під час організації МПЗ оборонного бою відмічають наявність негативних особливостей, до яких належать:

- дії проти противника, особливо з усвідомленням його переваги, хоч би й тимчасової;

- гранична напруга зусиль, виснажуюче очікування наполегливих боїв і можливих бойових втрат;
- можливість появи розділеності воїнів на малі групи внаслідок бойових і психологічних утрат і просування противника вглиб оборонних порядків, порушення зв'язку й управління;
- боязнь оточення (полонобоязнь), відірваності від своїх частин і підрозділів;
- відхід або залишення займаного рубежа (району, позиції), якщо їх здійснюють під тиском противника та інші.

У зв'язку з викладеним вище характером оборонних дій МПЗ спрямоване на розвиток та стабільну підтримку психічної готовності особового складу військових частин і підрозділів активно протистояти ворогові, демонструвати переконливу перевагу над ним як у військовому, так і в моральному плані.

МПЗ проводять упродовж усього періоду бойових дій і будують, спираючись на поставлені завдання, МПС особового складу і ступінь напруги інформаційно-психологічного протиборства [24, 33]. МПЗ оборони має свої особливості, які впливають із її мети та основного завдання.

Основними складовими (напрямами) МПЗ оборонного бою є:

- інформаційно-пропагандистське забезпечення;
- психологічне забезпечення;
- соціально-правове забезпечення;
- захист від НППВ противника.

Основними завданнями ППЗ в обороні є:

- збирання, аналіз, та оцінювання суспільно-політичної обстановки в районі дій і підготовка висновків щодо неї;
- організація внутрішніх комунікацій командирів з особовим складом;
- роз'яснення особовому складу причин, характеру й мети бойових дій, зовнішньополітичної та внутрішньополітичної обстановки, завдань ЗС України і ДССТ;
- командирське (цільове), бойове інформування особового складу про хід підготовки й виконання завдань за штатним призначенням в умовах ведення бойових дій;
- поширення бойового досвіду, прикладів мужності, пропаганда героїзму, взаємодопомоги, традицій бойового братерства;
- забезпечення культурологічних потреб військовослужбовців;

- організація інформаційно-роз'яснювальної роботи з питань практичної реалізації соціальних гарантій військовослужбовців та членів їхніх сімей;

- сприяння в організації забезпечення духовних потреб військовослужбовців (душпастирська опіка) та дій волонтерських організацій.

Основні зусилля інформаційно-пропагандистського забезпечення з особовим складом під час підготовки до оборонного бою (бойових дій) спрямовують на своєчасне доведення до особового складу: інформації про військово-політичну обстановку у світі, країні, регіоні, а також про тактичну, морально-психологічну й інформаційну обстановку в районі майбутнього оборонного бою (бойових дій); наказів і директив командування, успіхів своїх військ; прикладів мужності та героїзму воїнів.

Основною формою роботи з інформаційно-пропагандистського забезпечення з особовим складом є щоденне командирське та бойове інформування усіх категорій особового складу.

Інформаційно-пропагандистське забезпечення необхідно проводити з дотриманням вимог тактичного маскуванню, пильності й неприпустимості передчасного розкриття характеру майбутніх бойових дій. Цю роботу здійснюють за єдиним задумом, комплексно, усіма силами й засобами. До неї також залучають відповідні ресурси старшого начальника.

У період підготовки до оборонного бою (бойових дій) офіцери структур із МПЗ і активісти готують необхідні документи, які формують у теки. Серед них можуть бути: довідка про бойовий шлях частини, бланки бойових листків, листків-блискавок, пам'ятки, брошури, матеріали для бесід, інформувань, занять за системою національно-патріотичної підготовки, виписки з посадових обов'язків з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення з особовим складом, канцелярське приладдя тощо.

За можливості під час підготовки до бойових дій і в процесі їх у частині створюють пункти інформування, мета яких – забезпечення необхідних умов для ведення інформаційно-пропагандистської (зокрема, довідково-інформаційної) роботи й культурного дозвілля військовослужбовців.

Для функціонування пункту інформування виділяють палатку, у якій можуть знаходитися: технічні засоби, ноутбук, книги (брошу-

ри), газети, журнали, теки з довідковими матеріалами, настільні ігри, музичні інструменти.

На знімних щитах оформляють наочну інформацію: бойовий шлях частини, символіку держави, матеріали про відповідальність військовослужбовців за військові злочини, політичну карту світу, карту України тощо. Один з офіцерів зі структур МПЗ (начальник клубу) постійно знаходиться на цьому пункті й організовує на ньому роботу. Систематично на пункті оновлюють матеріали.

У роті та у взводі для проведення інформаційної роботи зазвичай є переносний комплект наочної інформації, який може включати планшети: «Державні символи України», «Україна на шляху реформ», «ЗС України», «Державна спеціальна служба транспорту входить до системи МО України», «Нам заповідали великі предки», «Сини Вітчизни», «Бойовий шлях частини», «Пільги військовослужбовців і членів їхніх сімей», «Воїне! Дотримуйся вимог безпеки» та інші, а також теку з довідковими матеріалами, бойові листки тощо.

Для інформаційно-пропагандистського забезпечення з особовим складом у бойових умовах у частині і підрозділах створюють ротну бібліотеку – 50–60 книг і брошур.

Із метою своєчасного доведення інформації вживають заходів щодо збільшення забезпечення командирів, штабів, структур з МПЗ, особового складу газетами, журналами, листівками, пам'ятками, інформаційно-довідковими матеріалами й іншими виданнями про дії воїнів під час виконання завдань за штатним призначенням в умовах бойових дій.

В обороні створюють умови для підвищення ефективності психологічних диверсій проти супротивника (звуко- і радіомовлення тощо), поширення панічних чуток і настроїв. Це особливо характерно для тих випадків, коли оборону організовують вимушено, поспішно, в умовах сильного вогневого впливу і психологічного тиску супротивника, під час ведення бою в ізоляції від своїх військ.

Психологічне забезпечення у процесі підготовки до ведення оборони спрямовують на виховання в особового складу психологічної стійкості й готовності до виконання поставлених завдань.

Основними завданнями психологічного забезпечення є такі:

- виявлення психологічних особливостей майбутніх дій, їхній вплив на психіку військовослужбовців, визначення вимог до мораль-

них, інтелектуальних і вольових якостей воїнів, згуртованості військових колективів;

- психофізіологічне обстеження і соціально-психологічне вивчення поповнення, що прибуває, надання допомоги органам управління в його раціональному розподілі;

- виявлення осіб з нервово-психічною нестійкістю і здійснення реабілітаційних заходів; психологічна підготовка особового складу до майбутньої оборони.

Особливу увагу слід приділяти таким найважливішим завданням морально-психологічної підготовки, як подолання страху й паніки. Вклинення супротивника, розділення тих, що обороняються, на групи веде до втрати зв'язку з підрозділами, зростанню ізольованості окремих груп воїнів, до появи осіб із «синдромом оточеного».

Як показує досвід бойових дій в зоні проведення АТО (ООС) – частині території України з особливим правовим режимом унаслідок бойових дій війни на сході України, запобігання страху й паніці досягають:

- цілеспрямованим і оперативним доведенням до особового складу військово-політичної і тактичної обстановки;

- пропагандою умілих і рішучих дій під час виконання завдань за штатним призначенням в екстремальних умовах бойової обстановки;

- безперервним і твердим керівництвом особовим складом, чіткими командами і вказівками;

- енергійними діями офіцерів, їхнім особистим прикладом самовладання, хоробрості, витримки; виявленням каналів проникнення панічних настроїв і перекриттям їх;

- виявленням осіб, схильних до паніки, проведенням з ними індивідуальної роботи, навчанням військовослужбовців способам збереження самовладання.

Однією з форм психологічної підготовки військовослужбовців у процесі підготовки до ведення бою може стати проведення тренування з відпрацювання дій в окремих бойових епізодах подумки (ідеомоторне тренування), із подальшим розбором помилок і уявним повторенням алгоритму правильних способів вирішення бойових ситуацій.

Під час підготовки бойових дій психологічне забезпечення проводять у формі психологічної підтримки і допомоги (психологічного

супроводу) із метою збереження психологічної стійкості військ, зниження психогенних утрат.

За наявності сил і засобів створюють мобільні групи психологічної допомоги, які діють відповідно до рішення командира. Особливе місце у веденні психологічного забезпечення відводять пунктам психологічної допомоги і реабілітації усієї частини.

Практика показує, що важливим засобом створення морально-бойового настрою військ напередодні бойових дій є вирішення соціальних проблем військовослужбовців, здійснення заходів із дотримання соціальних гарантій і прав військовослужбовців і членів їхніх сімей, установлених на воєнний час.

Під час підготовки військ до ведення бойових дій органи з МПЗ організовують і проводять заходи соціально-правової роботи задля створення необхідних соціальних умов для успішної діяльності військ.

Основними завданнями соціально-правової роботи є:

- роз'яснення законів воєнного часу і міжнародних правових норм ведення бойових дій, гуманного поводження з військовополоненими і цивільним населенням, прав і обов'язків військовослужбовців в умовах ведення війни, їхньої відповідальності за виконання свого військового обов'язку;

- аналіз і прогнозування соціальної обстановки у військах та її впливу на успішне виконання поставлених завдань.

Основні зусилля соціально-правової роботи у підготовці до оборонного бою (бойових дій) зосереджують на вирішенні виникаючих соціальних проблем у зв'язку з пораненнями, захворюваннями, загибеллю і полонем військовослужбовців, у випадку оголошення їх безвісти зниклими. Можна також вирішувати найбільш гострі, що не терплять зволікання, скарги й заяви військовослужбовців. В умовах підготовки до бойових дій з метою надання релігійної підтримки окремим військовослужбовцям, а також для проведення душпастирської роботи серед особового складу залучають капеланів (капелан – священнослужитель у ЗС незалежно від того, до якої церкви належить; він має отримати на свою діяльність благословення церковного керівництва). Вони проводять сповіді, обряди хрещення, проповіді для підняття бойового духу особового складу, освячення зброї та техніки.

Основні зусилля соціально-правової роботи в період ведення оборонного бою (бойових дій) зосереджують на реалізації соціальних і правових гарантій військовослужбовців, особливо тих, хто отримав поранення, каліцтва, контузії тощо, наданні їм усебічної соціально-правової допомоги й підтримки.

Заходи соціально-правової роботи гуманітарного характеру спільно з органами місцевого самоврядування проводять також серед біженців, місцевого населення і військовополонених.

Соціально-правову роботу з військовослужбовцями та членами їхніх сімей планують і проводять із метою роз'яснення законодавчих актів воєнного часу, зміцнення єдиначальності, піклування про задоволення потреб і запитів особового складу, реалізацію прав і пільг військовослужбовців під час поранення чи загибелі.

Офіцери структур з МПЗ встановлюють контакти і налагоджують сумісну роботу з місцевими державними органами влади, суспільними, культурно-освітніми організаціями з питань вивчення та аналізу морально-психологічних процесів серед населення у смузі оборони, соціально-політичної обстановки та умов виконання бойових задач, спільного використання ЗМІ, культурно-освітніх закладів для підвищення рівня МПЗ своїх військ.

Захист військ від НІПВ супротивника проводять із метою нейтралізації психологічної обробки супротивника, недопущення деморалізації і морально-психологічного пригнічення військ, зміни на свою користь відношення морально-психологічної стійкості військ протиборчих сторін і підтримки її на рівні, необхідному для ведення оборонного бою (бойових дій).

Ураховуючи значний ІПВ противника на свідомість та почуття військовослужбовців, структури МПЗ вживають заходів щодо нейтралізації та попередження ворожої пропаганди. Широко роз'яснюють заходи, які вживає Україна щодо усунення причин війни чи конфлікту в ООН, європейських міжнародних організаціях, роз'яснюють справедливий характер дій із нашого боку; разом з органами безпеки та військової контррозвідки припиняють розповсюдження брехливих чуток або вчинків, спрямованих на деморалізацію особового складу.

Основними завданнями захисту військ від ІПВ супротивника є:

- аналіз інформаційної обстановки в районі дислокації частини (підрозділів);

- аналіз характеру психологічних операцій, які проводить супротивник, ступеня їхнього впливу на особовий склад і населення;
- проведення заходів, спрямованих на протидію і ліквідацію негативного ППВ супротивника.

З метою захисту особового складу від інформаційно-психологічного тиску з боку супротивника командир роз'яснює підлеглим особливості цього впливу:

- правдоподібність інформації;
- багатократність повторення відомостей;
- емоційність;
- протиставлення солдатів офіцерам;
- дискредитація авторитету командування;
- навіювання поразеньських настроїв;
- збочене тлумачення подій;
- розповсюдження свідомо помилкової інформації.

У такій ситуації важливо переконувати військовослужбовців у тому, що в супротивника немає шансів на успіх, що подібні спроби його дії – свідомо його духовної слабкості.

Організація МПЗ в обороні починається з отримання бойового наказу й розпорядження з МПЗ.

На основі з'ясування бойового завдання, оцінки морально-психологічної та інформаційної обстановки, МПС особового складу, а також відповідно до вказівок командира й вищих структур управління МПЗ заступник командира частини з МПЗ приймає рішення з МПЗ оборонного бою (бойових дій), яке доводить до апарату МПЗ частини.

Зважаючи на прийняте рішення, проводять таку роботу:

- визначають заходи, які необхідно провести негайно;
- ставлять завдання підлеглим підрозділам;
- здійснюють планування і проведення заходів МПЗ військ;
- розгортають сили і засоби МПЗ, проводять їхню всебічну підготовку;
- поповнюють запаси технічних засобів пропаганди й матеріально-технічних засобів до встановлених норм, проводять заходи з підготовки їх до застосування;
- приймають сили і засоби МПЗ, що поступають у частину (підрозділ), організовують їхній захист, охорону, оборону й маскування,

а також проводять контроль готовності до виконання поставлених завдань;

- контролюють готовність військ щодо морально-психологічного стану виконувати завдання за штатним призначенням у бойових умовах;

- за необхідності проводять інші заходи.

Як невід’ємна складова частина підготовки та ведення бойових дій в обороні, МПЗ сприяє успішному виконанню бойових завдань, що стоять перед військами, мобілізації особового складу на активні та рішучі дії.

Під час планування заходів МПЗ у процесі підготовки до ведення оборонного бою спільно зі штабом і службами частини уточнюють і узгоджують такі питання: зміст, терміни й послідовність завдань, які вирішують в інтересах інформаційного протиборства; завдання, покладені на ЗМІ, порядок і послідовність розміщення в ЗМІ матеріалів, що готують штаби й інші органи управління; об’єкти інформаційного і психологічного впливу супротивника та можливість їхнього вогневого ураження і радіоелектронного пригнічення; порядок обміну інформацією про склад сил і засобів психологічних операцій супротивника та їхню тактику дій, зміст підривної пропаганди для наших військ і населення та заходи її послаблення; порядок роботи з місцевим населенням; райони активного інформаційно-психологічного впливу й активного інформаційно-психологічного захисту; склад залучених сил і засобів, порядок виконання спільних завдань із захисту військ і населення від інформаційно-психологічного впливу супротивника.

Під час організації МПЗ оборони як найважливішого виду бою потрібно чітко враховувати особливості МПС, які можуть впливати на свідомість військовослужбовців, їхню поведінку та дії.

МПЗ в обороні слід проводити в нерозривному зв’язку з бойовою підготовкою.

Успішне вирішення завдань в обороні неможливе без добре продуманої, цілеспрямованої, ретельно спланованої системи заходів МПЗ, основи якої необхідно закладати ще в процесі вирішення завдань підготовки військ в умовах мирного часу.

Система МПЗ підготовки і ведення оборонного бою охоплює:

- сили, що взаємодіють між собою;
- засоби;

– місцеві, військові та інші органи, об'єднання й організації, що несуть у межах своєї компетентності відповідальність за МПС особового складу.

Охорону, оборону й маскування сил і засобів МПЗ частини (підрозділу) організовують і здійснюють із метою максимального послаблення впливу на них противника, збереження їхньої боєздатності й забезпечення безпеки виконання поставлених їм завдань. Інженерне обладнання районів розміщення сил і засобів МПЗ, як правило, здійснюють самостійно.

Під час роботи у військах основні зусилля представників структур із МПЗ зосереджують на морально-психологічній підготовці особового складу до оборонного бою, мобілізації органів військового управління, посадових осіб структурних підрозділів МПЗ на чітке виконання функціональних обов'язків.

У процесі роботи з офіцерським складом основні зусилля зосереджують на ознайомленні з морально-психологічною обстановкою, що склалася в районі, можливих тактичних змінах під час бою, оперативному інформуванні про сильні та слабкі сторони противника, можливому застосуванні ним нових тактичних прийомів ведення бойових дій, нових видів зброї та військової техніки.

У роботі з кадрами структур з МПЗ особливу увагу приділяють навчанню їх практичним питанням організації МПЗ в різних умовах оборонного бою. Основними формами й методами роботи з кадрами структур з МПЗ є такі:

- інструктаж;
- заслуховування керівного складу;
- надання допомоги оперативними групами або окремими посадовими особами вищих структур із МПЗ в організації МПЗ на місцях;
- забезпечення необхідним інформаційно-довідковим матеріалом.

У процесі організації взаємодії головну увагу приділяють узгодженню питань оповіщення, управління та організації зв'язку, наданню взаємної допомоги у виконанні поставлених завдань МПЗ під час різких змін обстановки, а також заходам зі швидкого відновлення боєздатності військ, сил і засобів МПЗ.

Взаємодію зі структурами МПЗ сусідніх частин (підрозділів) організовують передусім із таких питань:

- спільного розміщення, переміщення і застосування їхніх сил і засобів МПЗ;

- використання виробничих потужностей місцевої поліграфічної, культурно-дозвільної бази, структур друку й радіотелевізійних засобів;
- взаємного забезпечення матеріально-технічними засобами;
- евакуації і ремонту технічних засобів пропаганди;
- надання взаємної допомоги в захисті, охороні й обороні сил і засобів МПЗ.

Для управління МПЗ у підготовці до ведення оборонного бою (бойових дій) використовують підготовлені пункти управління МПЗ, що організаційно входять до складу командних, запасних командних і тилових пунктів управління частини.

Під час відбиття наступу супротивника основні зусилля МПЗ зосереджують у підрозділах частин, що ведуть бій за головну ділянку оборони, на забезпеченні стійкості й надійності оборони та відбитті масованих атак супротивника.

Під час постановки завдань із МПЗ частини (підрозділу) у процесі *оборони водної перешкоди* заступник командира частини з МПЗ додатково вказує:

- порядок взаємодії в інтересах МПЗ військ у підготовці та проведенні оборонного бою;
- способи й послідовність роботи засобів МПЗ;
- місця розташування і порядок роботи пункту психологічної допомоги й реабілітації.

Постановка завдань із МПЗ під час *оборони морського узбережжя і островів* додатково передбачає:

- особливості проведення МПЗ протягом оборони;
- деталі заходів МПЗ за місцем, часом, залученими силами й засобами, порядок взаємодії з органами МПЗ берегових частин і кораблів флоту;
- порядок підготовки й використання технічних засобів пропаганди;
- порядок надання психологічної допомоги та реабілітації постраждалим військовослужбовцям.

Під час постановки завдань із МПЗ підрозділів, що діють *в обороні укріпленого району*, заступник командира частини з МПЗ додатково вказує:

- порядок дій сил і засобів МПЗ;

- порядок взаємодії з МПЗ по елементах побудови укріпленого району, в обороні на приморському напрямі; крім того, узгоджують дії з МПЗ з береговими частинами й кораблями флоту.

У постановці завдань з МПЗ під час *оборони в горах* у розпорядженні з МПЗ додатково вказують:

- особливості організації і проведення МПЗ частини (підрозділів);
- порядок взаємодії з МПЗ під час підготовки та ведення бою в горах;
- порядок роботи технічних засобів пропаганди (похідні автоклуби тощо);
- порядок роботи пункту психологічної допомоги й реабілітації;
- перерозподіл офіцерів із МПЗ на найбільш важливі райони.

У розпорядженні з МПЗ частини (підрозділів) під час *оборони в лісі* додатково вказують:

- особливості МПЗ підрозділів, що зайняли ротні й взводні опорні пункти;
- загони, призначені для проведення заходів інженерного забезпечення;
- гасіння лісових пожеж;
- порядок дій сил і засобів МПЗ.

Особливу увагу приділяють роботі з особовим складом підрозділів, виділених у вогневі засідки та для патрулювання; посилюють роботу в інженерних підрозділах і підрозділах розвідки.

У постановці завдань з МПЗ *оборони в пустелі* у розпорядженні з МПЗ додатково вказують:

- особливості проведення МПЗ в умовах пустелі;
- конкретні заходи МПЗ підрозділів, що діють у відриві від головних сил і населених пунктів, що забезпечують утримання вузлів доріг, оазисів, джерел води;
- порядок підготовки та дій штатних підрозділів технічних засобів пропаганди, створення запасів води, боєприпасів, пального й інших матеріальних засобів;
- порядок надання психологічної допомоги й реабілітації;
- порядок організації інформаційної та роз'яснювальної роботи і своєчасного та строгого проведення санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів.

В умовах тактичних дій у пустелі пункт психологічної допомоги й реабілітації розташовують ближче до джерел води, визначають порядок евакуації військовослужбовців, що отримали важкі бойові психічні травми.

У розпорядженні з МПЗ *оборони в північних районах і взимку* додатково вказують:

- порядок морально-психологічної підготовки в північних районах і взимку;
- особливості МПЗ підрозділів, що обороняють вузли доріг і населені пункти, а також порядок підготовки й використання технічних засобів пропаганди;
- порядок проведення психологічної допомоги й реабілітації.

У розпорядженні з МПЗ *оборони вночі* додатково вказують:

- порядок морально-психологічної підготовки в нічних умовах: особливості заходів МПЗ підрозділів, що обороняють першу позицію, знаходяться у бойовій і безпосередній охороні;
- порядок підготовки й використання технічних засобів пропаганди; порядок проведення психологічної допомоги та реабілітації.

Особливу увагу приділяють мобілізації військовослужбовців на підготовку всіх видів вогневих засобів до бою, підвищення пильності й бойової настороженості.

Під час *оборони міст, населених пунктів і промислових районів* враховують завдання військ, що діють на зовнішніх і внутрішніх оборонних рубежах (позиціях, у вузлах оборони й опорних пунктах), а також можливості ширшого, ніж зазвичай, використання місцевої поліграфічної, культурно-дозвільної бази, радіотелевізійних засобів. Основні угруповання сил і засобів МПЗ розгортають, як правило, за межами міст, що обороняються, і промислових районів. Лише в крайньому разі, якщо війська ведуть бойові дії безпосередньо у великих містах (промислових районах), у них можна розгортати частину сил і засобів МПЗ.

Під час ведення військами *бойових дій в оточенні* основні зусилля МПЗ зосереджують на:

- формуванні й підтримці в особового складу високого бойового духу та психологічної стійкості з максимальним використанням для цього трофеїв і місцевих матеріальних ресурсів;
- жорсткому режимі економії матеріально-технічних засобів;
- нарощуванні зусиль психологічної допомоги й реабілітації;

– маневрі наявними силами та засобами МПЗ, а за необхідності – посиленні їх за рахунок вищих структур управління МПЗ.

Для МПЗ тих військ, що вийшли з оточення, у районі їхнього зосередження розпорядженням заступника командира з'єднання (частини) із МПЗ готують запаси матеріальних засобів, технічних засобів пропаганди, сил і засобів надання психологічної допомоги й реабілітації, висувають і, за необхідності, розгортають ремонтні й інші підрозділи МПЗ. Одночасно, за потреби, вживають заходів із доукомплектування структур з МПЗ, виведених з оточення.

Під час *відходу (відступу)* військ МПЗ організовують і здійснюють з урахуванням:

- поставлених завдань, термінів підготовки та проведення відходу (відступу);
- визначення проміжних і кінцевих рубежів оборони (відходу);
- прийнятого бойового порядку частини (підрозділів);
- завдань частин (підрозділів);
- організації оборони на проміжних рубежах, термінів їх зайняття та утримання;
- порядку зайняття кінцевого рубежу і завдань військ після здійснення відходу;
- наявності та стану сил і засобів МПЗ, транспортних комунікацій та інших умов обстановки.

Отже, успішне ведення оборони значною мірою залежить від умілої організації МПЗ, тому всі командири й начальники повинні володіти методикою його здійснення.

Проведення заходів МПЗ підвищує бойову активність особового складу в обороні, що дає безпосередньо бойовий ефект, а також зберігає бойовий настрій військ, зміцнює їхній моральний і психологічний стан, дисципліну й порядок, упевненість у перемозі над ворогом.

3.3. Особливості МПЗ наступального бою

Досвід свідчить про те, що найкращим рішенням завдань оборонного бою є організація та здійснення наступу на противника.

Перевагу віддають наступу тому, що тут більшою мірою можна використовувати психологічний ефект раптовості, що є, за деякими

даними, причиною перемоги в 65 % боїв. Одночасно з цим, під час наступу істотно знижується психологічна «вага» бойових втрат. Результати досліджень військових фахівців показують, що в середньому атакуючі війська припиняють наступ лише тоді, коли їхні втрати вдвічі перевищують утрати тих, що обороняються, тоді як останні зазнають поразки, якщо їхні втрати складають лише 25 % від втрат тих, що наступають.

У наступі виявляється психологічна закономірність емоційних проявів, що відображає динаміку психічних станів воїнів, викликаючи бойове збудження, азарт, душевний підйом. Це пригнічує в людині страх, вагання, загострені реакції на пригноблюючі чинники бойової обстановки, мобілізує всі можливості воїнів, їхню волю, підсилює відчуття ненависті до ворога.

Перехід до наступу супроводжується помітним посиленням і активізацією соціально-психологічних зв'язків між військовослужбовцями, об'єднанням військових підрозділів, підвищенням їхньої «керованості», дисципліни. Почуття колективізму, взаємодопомоги, взаємовиручки психологічно наче «втягують» воїнів до прийняття рішення щодо складних і небезпечних задач, з меншими психологічними витратами, створюючи для цього додаткову мотивацію.

МПЗ наступу сприяє успішному виконанню бойових завдань, що стоять перед військами, мобілізації особового складу на активні та рішучі дії.

Основними цілями МПЗ в наступальному бою є:

- досягнення високої бойової активності особового складу підрозділів, його спроможності витримувати нервово-психічні й фізичні перевантаження, зберігати боєздатність в умовах дій стрес-чинників сучасного бою;
- мобілізація військовослужбовців на виконання конкретних бойових завдань, формування свідомого ставлення до них, прогнозування динаміки МПС особового складу підрозділів, збереження його стійкості та керованості;
- організація комплексного захисту духовних, моральних, психічних, психофізіологічних, фізичних якостей військовослужбовців, своєчасної психологічної допомоги їм, реабілітації та корекції.

Головним методом роботи офіцерів структур МПЗ під час його організації щодо наступу є безпосередня робота в підрозділах, інст-

руктаж усіх категорій офіцерів, допомога в організації та проведенні заходів.

Екстремальний характер наступального бою також зумовлений небезпекою для здоров'я і життя військовослужбовців, чинником раптовості, високою динамікою та інтенсивністю подій, дефіцитом часу й ресурсів, порушенням режиму сну, діями особового складу в нічний час, у погану погоду, за нестачі інформації тощо.

У таких умовах на особовий склад підрозділів впливає система несприятливих чинників, які перешкоджають досягненню поставлених цілей. Вони часто викликають у військовослужбовців відчуття тривоги і неспокою, невпевненості й боязні, а деколи відчаю та приреченості. Крім того, особовий склад нерідко випробовує стан психічної напруженості, втоми, різних страхів.

Перераховані особливості бойових дій під час наступу дають змогу зробити висновок про те, що тут є сприятливі передумови для формування у воїнів бойових настанов, високого наступального пориву.

Разом із тим, із психологічної точки зору бойові дії в наступу характеризуються рядом психологічних складнощів.

По-перше, унаслідок того, що наступ ведуть на території, яка зайнята супротивником, чимале значення має чинник невідомості.

По-друге, беручи участь у наступальному бою, кожен військовослужбовець повинен однозначно зробити вибір йти назустріч ризику, небезпеці. Практика показує, що це вкрай складно.

У дослідженнях іноземних (американських, німецьких, французьких) військових фахівців указують на те, що в бою лише 20–25 % воїнів проявляють необхідну активність (ведуть прицільний вогонь, доцільно переміщаються на полі бою тощо), інші поводять себе активно, лише знаходячись на очах у командира. За його відсутності вони ховаються в безпечне місце, імітують вихід з бою техніки, зброї, психічну або фізичну травму, «супроводжують» у тил поранених товаришів по службі. У цих умовах велике психологічне навантаження лягає на командирів підрозділів: вони покликані не тільки ухвалити рішення про те, щоб послати людей назустріч небезпеці й усіма способами спонукати їх до активних дій у бою, але й самі демонструвати приклад безстрашності.

Досвід бойових дій, зокрема в зоні проведення АТО (ООС) – частині території України з особливим правовим режимом унаслідок бойових дій війни на сході України, показав, що залученню воїнів до

рішення бойової задачі сприяє розділення підрозділів на «трійки», «п'ятірки» на чолі з досвідченим, вольовим військовослужбовцем, здатним психічно підтримати й мобілізувати товаришів по службі. У такому разі кожен воїн знаходиться на очах у товаришів і жорстко пов'язаний із ними відносинами функціональної залежності.

По-третє, науково встановлено, що практично всі військовослужбовці під час атаки перебувають у стані сильного стресу. Стресовий стан досягає піку в той момент, коли воїн ухвалює рішення піднятися в атаку, покинути укриття. У цей період він потребує додаткових спонукань. І тут велике значення мають не тільки емоційно й етично забарвлений заклик, бойовий клич, приклад товаришів по службі, але й уміння воїна виконати прийоми екстреної вольової мобілізації, психічної саморегуляції.

Вивчаючи психічні особливості воїна у момент атаки, військові психологи встановили, що її здійснюють в особливому нервовому стані, який можна назвати «*шоком*». Водночас шок – це не повне виключення свідомості, утрата чутливості й загальмованість нервової системи, які спостерігають під час важких поранень і психічних травмах, а також деякі відчуття, схожі на сп'яніння, які цілком поглинають людину. Це відчуття швидкоплинне. Військовослужбовці беруть участь у спільній бойовій діяльності без чіткого контролю свідомості, автоматично, і практично некеровані. Їхнє орієнтування в бойовій обстановці може бути неадекватним, що викликає посилення внутрішніх труднощів, зростання числа помилок у діях.

З наближенням до супротивника небезпека зростає, вплив бою з часом збільшується, воїн все більше перетворюється на суб'єкта групових, масових дій, поступово знижується його свідомість, підвищується навіюваність, людина «перетворюється на автомат». За оцінками фахівців, коли на відстані приблизно 200 кроків до супротивника бійці кидаються бігом, у них розвивається сила, яка рухає вперед, долаючи будь-які перешкоди; вони вже не відступлять. Моральна сила тих, що наступають, настільки велика, що протистояти атакуючій хвилі неможливо. Після атаки, як правило, настає сильна амнезія.

Для того щоб робота з формування заданого рівня МПС особового складу була цілеспрямованою та ефективною, необхідно врахування цілої сукупності принципів установок, що регламентують цю діяльність. Початковим, визначаючим моментом будь-якого реально-

го процесу є *цільова настанова*, тобто обґрунтоване формулювання його мети, кінцевого результату. Мета – ідеальне, уявне передбачення результату діяльності. Зважаючи на це, можна сказати, що МПЗ наступального бою проводять із метою формування і підтримання МПС та психологічної готовності особового складу військ на рівні, необхідному для успішного ведення наступальних (контрнаступальних) дій, розгрому противника на ударному напрямку та своєчасного оволодіння районами (рубежами), що сприяють веденню подальших дій.

МПЗ дій підрозділу в процесі наступу проводять з урахуванням обстановки, що склалася, в основному під час заняття вихідних районів і позицій, вичікувальних районів, позицій, вогневих позицій, місць розташування.

У зв'язку з цим основними завданнями МПЗ наступального бою є такі:

- нарощування моральних і духовних сил особового складу, підтримка в нього наступального пориву впродовж усього бою, розвиток у військовослужбовців прагнення за будь-яку ціну виконати бойовий наказ командування і добитися повного розгрому супротивника;
- забезпечення безперервної ППВ на особовий склад у будь-яких умовах обстановки.

Під час підготовки до наступу та у період ведення наступу основні зусилля МПЗ зосереджують на таких напрямках роботи:

- бойове інформування особового складу військ щодо бойових задач та оперативне доведення обстановки, яка склалася, особливостей дій військ, необхідності збереження в таємниці заходів із підготовки до наступу, суворого виконання правил маскування і радіодисципліни;
- бойове інформування особового складу про противника, який протистоїть, його сильні та слабкі сторони, особливості його оборони, озброєння і техніки; формування ненависті до ворога і впевненості в його розгромі;
- формування та підтримання високої морально-психологічної готовності на рівні, необхідному для виконання завдань наступу особовим складом військ, його бойової активності, створення високого наступального пориву особового складу;
- організація спеціальної і цільової психологічної підготовки особового складу до ведення рейдових дій, формування необхідного рів-

ня його психологічної стійкості та готовності до дій у відриві від основних сил, організація заходів відбору та психологічне гартування особового складу тактичних (мобільних, маневрових) груп, які здатні діяти самостійно та ізольовано від основних сил;

- організація заходів щодо формування впевненості у правоті своїх дій, поширення прикладів мужності й героїзму, сміливості та нестандартності дій у бойовій обстановці, ініціативи, самовідданості та рішучості в досягненні перемоги над противником;

- збір, узагальнення і поширення передового досвіду бойових дій, участь в аналізі проведених операцій;

- формування в особового складу мотивації до наступальних та переможних дій;

- участь у заходах щодо вогневого й іншого придушення джерел ППВ супротивника.

Зважаючи на ці основні напрямки МПЗ наступального бою, формують завдання на бій:

- організація оперативного бойового інформування;

- роз'яснення звернень командування до особового складу, бойових завдань на наступальний бій;

- планування і проведення спеціальної та цільової психологічної підготовки, особливо молодих солдатів, залучення для цього військовослужбовців, які мають бойовий досвід;

- організація пропагування бойового досвіду військовослужбовців і підрозділів, що відзначились у боях;

- проведення заходів із вивчення дій противника, бойових можливостей і слабких боків його техніки та озброєння;

- організація та проведення заходів правової роботи, спрямованих на укріплення єдиначальності, безумовне виконання наказів командирів;

- організація взаємодії з органами МПЗ підрозділів підсилення, сусідів, планування та проведення з ними спільних заходів з урахуванням їхнього бойового досвіду;

- проведення роботи з протидії впливу пропагандистських матеріалів противника, викриття і показу їхнього дійсного підривного змісту й смислу;

- забезпечення об'єктивної оцінки МПС особового складу перед боєм, урахування його під час планування і ведення, безперервний аналіз морально-психологічної обстановки;

- забезпечення всіма формами культурологічної роботи, відпочинку особового складу перед наступом, зняття та послаблення напруги, підвищення морально-психологічної переваги над ворогом;
- організація та проведення певної роботи з метою навчання військовослужбовців навичкам зняття стресового стану, саморегуляції та вольової мобілізації;
- підтримка настанови на безумовне виконання бойового завдання, підвищення настрою;
- проведення заходів щодо прогнозування можливих психічних втрат;
- підсилення контролю за станом втоми особового складу в бою;
- проведення напередодні бою мітингів і зборів особового складу, зустрічей із учасниками бойових дій.

У наступі основними завданнями МПЗ є підтримання високого бойового духу та морально-психологічного стану, мобілізування особового складу на виконання поставлених завдань, ведення активних і стрімких бойових дій, утримання ініціативи, нанесення противнику рішучої поразки.

Усіма формами МПЗ командир підрозділу (заступник з МПЗ) виконує такі дії:

- роз'яснює особовому складу характер і особливості майбутнього бою, доводить бойові завдання, виховує у воїнів рішучість виконати бойовий наказ і поставлені завдання в будь-яких умовах обстановки;
- доводить до особового складу відомості про противника, його моральний стан, сильні та слабкі сторони, виховує у воїнів тверду впевненість у розгромі ворога;
- спрямовує особовий склад на підвищення пильності, збереження в таємниці заходів, які проводять, виконання всіх заходів маскування і радіодисципліни;
- проводить виховні заходи щодо забезпечення чіткої взаємодії між взводами, розрахунками, роз'яснює особовому складу встановлені сигнали і порядок дій по них, особливо вночі, значення взаємодопомоги;
- своєчасно роз'яснює особовому складу завдання, які виникають під час виконання бойового завдання, популяризує успіхи відділень, розрахунків, обслуги, героїчні вчинки воїнів;

– зосереджує зусилля особового складу на повному використанні можливостей бойової техніки й озброєння.

Під час підготовки до бою командир підрозділу проводить морально-психологічну роботу з кожною категорією військовослужбовців. Особливу увагу необхідно приділяти роботі з бойовим активом підрозділу щодо роз'яснення майбутніх бойових завдань і способів їхнього найбільш ефективного виконання. У цей період найпоширенішими формами МПЗ в підрозділі є нижчезазначені:

- короткі колективні й індивідуальні бесіди з особовим складом;
- своєчасне інформування;
- індивідуальні доручення;
- постійна турбота про людей.

Головними методами роботи командира (заступника з МПЗ) під час організації МПЗ наступу є такі:

- безпосередня робота в підрозділах;
- інструктування всіх офіцерів, молодших командирів, активу;
- допомога щодо організації і проведення заходів.

Практика бойової підготовки й досвід бойових дій демонструють, що основними способами виконання завдань МПЗ під час наступу повинні бути такі:

– оперативне доведення до особового складу змін у тактичній обстановці;

- роз'яснення військовослужбовцям нових бойових завдань;
- пропаганда прикладів мужності й героїзму;
- розповсюдження передового досвіду бойових дій;
- організація прослуховування інформаційних радіопередач;
- вогневе та інше придушення джерел ІПВ супротивника.

У процесі ведення наступу заступник командира з МПЗ основну увагу приділяє таким завданням:

- своєчасному застосуванню сил і засобів МПЗ до військовослужбовців із метою найбільш ефективного використання їх;
- безперервному збору даних про тактичну, морально-психологічну й інформаційну обстановку, МПС і психогенні втрати свого особового складу;
- проведенню необхідних заходів щодо забезпечення надійної роботи технічних засобів пропаганди;
- проведенню підготовчих заходів щодо завчасної морально-психологічної підготовки особового складу до бойових дій;

- контролю за станом технічних засобів пропаганди та своєчасним виконанням завдань МПЗ.

МПЗ наступу проводять у районах зосередження зазвичай у повному обсязі з використанням усіх сил і засобів.

Основну увагу зосереджують на підрозділах першого ешелону, що діють на напрямі головного удару.

Особливості МПЗ наступу:

- позитивно впливає на морально-психічний настрій воїнів;
- викликає в них емоційно-вольове збудження і бойову активність;
- стримує у бійців жах, почуття страху, вагання та загострені реакції на психологічні фактори бойової обстановки;
- мобілізує бойові можливості, волю, мужність та інші позитивні риси;
- збуджує творчий потенціал особового складу, його активність, ініціативу, бажання опанувати бойову майстерність;
- наступальний бій активізує навіть слабких духом, породжує хоробрість, сприяє масовому героїзму.

Особливості МПЗ ведення наступу:

- моніторинг та аналіз МПС особового складу військ, оцінки СПО в районах виконання військами завдань за призначенням;
- підтримання високого наступального пориву, досягнення морально-психологічної переваги над противником, підтримання МПС особового складу військ, формування у військовослужбовців ініціативи, самовідданості та твердої рішучості в досягненні перемоги над ворогом, забезпечення безперервності МПВ на особовий склад підрозділів (частин), які діють на напрямку головного удару й виконують найбільш важливі завдання;
- підтримання особового складу частин (підрозділів) другого ешелону (резерву) у постійній готовності до введення у бій; організація бойового інформування, забезпечення високої бойової активності військовослужбовців, які діють у розвідці, передовому загоні (авангарді);
- вживання заходів оперативного психологічного відбору особового складу для формування, доукомплектування, поповнення військових частин.

Зміст МПЗ під час наступу охоплює інформаційно-пропагандистське та психологічне забезпечення.

Інформаційно-пропагандистське забезпечення займає важливе місце в системі МПЗ наступального бою [13]. Це пов'язано з тим, що такий період відрізняється граничною гостротою поставлених цілей і вирішуваних завдань. Він припускає інтенсивне використання зброї і бойової техніки, поразку живої сили, захоплення території, руйнування об'єктів оборонного й цивільного секторів, активний опір супротивника, що викликає величезні моральні й фізичні навантаження особового складу.

Як духовні запити особового складу, інформаційні потреби є об'єктивно зумовленим бажанням людини до сприйняття повідомлень певного змісту й форми, які потрібні для орієнтації в навколишній дійсності, для вибору лінії поведінки та вирішення проблемних ситуацій, досягнення внутрішньої рівноваги й узгодженості з соціальним середовищем.

МПЗ під час наступу спрямоване на виховання в особового складу високого наступального пориву, забезпечення стійкої морально-психологічної готовності до ведення активних, рішучих і високоманеврових дій із розгрому супротивника.

Ефективність МПЗ у процесі підготовки й ведення наступального бою визначають багатьма чинниками, але насамперед – світоглядними настановами особового складу, сформованими як ще в мирний час, так і під час підготовки до наступу. У зв'язку з цим усім суб'єктам МПЗ доведеться вирішувати одне з головних завдань – *переведення свідомості особового складу з оборонного на наступальний лад*. За такої умови вони можуть зіткнутися, як показує практика, з низкою суперечностей. До них належать, по-перше, розмитий образ ворога в початковий період війни та необхідність виховання особового складу в дусі ненависті до супротивника, по-друге, можливість невіддалого на якомусь етапі для наступаючого особового складу перебігу бою й формування у воїнів віри в перемогу.

У зв'язку з цим завданнями МПЗ під час підготовки й ведення наступального бою є такі:

- роз'яснення особовому складу мети наступу, обстановки й особливостей бою;
- вивчення і доведення до особового складу національно-психологічних особливостей, сильних і слабких сторін особового складу, техніки й озброєння супротивника;

- виховання впевненості в особового складу в перевагах власних засобів ведення бойових дій, формування відчуття моральної переваги над ворогом;
- роз'яснення умов і особливостей майбутніх бойових дій, способів досягнення поставлених цілей, можливих труднощів і перешкод;
- забезпечення всією необхідною соціально-політичною і бойовою інформацією структур управління, бойових колективів і окремих військовослужбовців.

Основні зусилля ІПЗ у процесі наступального бою зосереджують у підрозділах, що діють на напрямках головного удару й виконують завдання із розгрому найбільш сильних угруповань супротивника, у поєднанні з активним інформаційно-пропагандистським забезпеченням в інших ударних підрозділах, а також у підрозділах, призначених для прикриття (оборони) окремих напрямів.

Вирішення завдань ІПЗ досягають:

- безперервним аналізом, своєчасним прогнозуванням, цілеспрямованим і систематичним доведенням до особового складу військово-політичної та соціально-психологічної обстановки;
- пропагандою рішучих, умілих, зухвалих дій воїнів у екстремальних умовах бойової обстановки.

Основними формами інформаційно-пропагандистського забезпечення під час наступу є такі: безперервне інформування особового складу підрозділу про воєнно-політичну, бойову обстановку, що склалася; пропаганда успіхів підрозділів, прикладів героїзму й мужності особового складу, а також роз'яснення причин труднощів і невдач свого особового складу; оперативне роз'яснення наказів командирів (начальників) і мобілізація військовослужбовців на виконання їх, підвищення пильності, скритності управління, дотримання режиму й дисципліни радіо- та телефонного зв'язку.

Досвід, накопичений у зоні проведення АТО (ООС), показує, що найбільш поширеними формами командирського й бойового інформування під час підготовки наступального бою і в хвилини тактичних пауз можуть бути інформації, короткі групові та індивідуальні бесіди, повідомлення змісту звернень військових рад і інформаційних бюлетенів, передача важливої інформації за допомогою портативних радіостанцій та інші.

Бойові дії є насамперед запеклим протиборством людей цілеспрямованих, мислячих, спонукуваних особистими переконаннями, таких,

що володіють знаннями, навичками й уміннями, волею і надіями. І від того, у якій з протиборчих сторін духовні сили й можливості виявляться краще сформованими, мобілізованими, збереженими і такими, що більшою мірою відповідають потребам наступального бою, у визначальному ступені залежить перемога або поразка.

Усе це робить актуальною і практично значущою діяльність із формування в особового складу всебічної психологічної стійкості, готовності до активних наступальних дій за будь-яких умов обстановки. Основна роль у цьому процесі належить такому виду морально-психологічного забезпечення, як психологічне забезпечення.

Особливості ПЗ під час наступу полягають у зосередженні основних зусиль на формуванні й підтримці психологічної готовності особового складу до активних і рішучих наступальних дій. Особливу увагу приділяють організації психологічного забезпечення у військах, що діють на напрямку головного удару й виконують завдання з розгрому найбільш сильних угруповань супротивника, прориву його укріплених рубежів і позицій, захоплення важливих районів, форсування крупних водних перешкод, оволодіння містами й промисловими районами, відбиття контрударів, оточення та знищення супротивника.

Зміст ПЗ повинен бути спрямований на виконання таких заходів:

- формування уявлень особового складу про характер впливу наступальних дій на психіку;
- підтримання у воїнів, що виконали завдання оборони, психологічних настанов на ведення активних бойових дій, прояв ініціативи, готовності йти назустріч небезпеці за недостатньої укомплектованості, нестачі часу на підготовку, відсутності повної інформації про супротивника;
- формування у військовослужбовців ініціативи й наполегливості, стану впевненості у своїх силах, здатності прорвати оборону супротивника, зломити його опір, успішно завершити бій.

Основними формами ПЗ в наступі є *психологічна допомога військовослужбовцям*. Психологічну допомогу військовослужбовцям у подоланні психотравмуючих чинників бойової обстановки спрямовують на виконання таких завдань:

- припинення або зниження інтенсивності впливу психотравмуючих чинників бойової обстановки, шляхом виведення постраждалих у медичні пункти для надання психологічної допомоги й реабілітації;

- діагностику й корекцію психічного стану особового складу, відновлення його боєздатності;
- психологічну підтримку, створення додаткових стимулів підвищення бойової активності військовослужбовців;
- евакуацію військовослужбовців з важкими бойовими психічними травмами до медичних установ для надання лікарської і спеціалізованої допомоги;
- локалізацію та ізоляцію військовослужбовців і підрозділів, що піддалися деморалізації, з метою виключення масових негативних психологічних впливів на особовий склад.

Отже, закінчуючи розгляд навчального питання, ми бачимо, що успішне вирішення завдань наступальних бойових дій неможливе без добре продуманої, цілеспрямованої, ретельно спланованої системи заходів МПЗ, основи якої необхідно закладати ще в мирний час у процесі вирішення завдань підготовки військ.

Сили й засоби МПЗ до початку наступу повинні забезпечити виконання всіх завдань інформаційно-пропагандистської, психологічної, соціально-правової, культурологічної роботи, що стоять перед ними.

У разі невдалого результату контрудару вживають заходів щодо відновлення високого рівня МПС особового складу, евакуації пошкоджених технічних засобів із районів, які можуть бути захоплені супротивником, проводять психологічну допомогу й реабілітацію військовослужбовців.

Основні зусилля МПЗ зосереджують на узгодженні дій сил і засобів МПЗ, які забезпечують підрозділи, що безпосередньо оволодівають населеним пунктом (промисловим районом), а також сил і засобів МПЗ, що забезпечують дії обхідних угруповань особового складу.

У зустрічному бою МПЗ спрямовують на виховання постійної готовності військовослужбовців до стрімких і маневрових дій із розгрому супротивника, випередження його в розгортанні, відкритті вогню, нанесення йому раптових ударів у фланг і тил, розділення підрозділів супротивника і знищення його по частинах. Водночас особливу увагу приділяють роботі з особовим складом, що діє в розвідувальних органах, передових загонах (авангардах). Засоби МПЗ розташовуються спільно з підрозділами технічного забезпечення і тилу частини й зупиняються упродовж доріг (на маршрутах руху),

а з розгортанням головних сил для зустрічного бою виходять у призначені їм райони та здійснюють забезпечення підрозділів.

Під час наступу на супротивника, що відходить, основні зусилля МПЗ зосереджують у підрозділах першого ешелону, призначених для паралельного переслідування супротивника, а також на психологічній підготовці особового складу, який веде бойові дії на шляхах відходу супротивника.

У холодну пору року МПЗ дій особового складу організовують і здійснюють з урахуванням труднощів пересування сил і засобів МПЗ, холодних умов, нестачі пального, а також інших специфічних умов. Під час МПЗ наступу підрозділів у холодний період і взимку додатково звертають увагу на заходи з мобілізації особового складу на боротьбу проти обморожень, забезпечення роботи техніки й озброєння в умовах низьких температур, запобігання випадкам отруєнь відпрацьованими газами; систему підготовки та використання технічних засобів пропаганди; порядок проведення психологічної допомоги й реабілітації.

Завдання для самоконтролю

1. На які питання спрямовують основні зусилля МПЗ в обороні?
2. Назвіть основні завдання МПЗ оборонного бою.
3. Назвіть напрями, форми та методи роботи командирів, заступників командирів підрозділів з МПЗ підготовки та ведення оборонного бою (бойових дій).
4. У чому полягають особливості МПЗ ведення оборонного бою?
5. Сформулюйте основні завдання МПЗ наступального бою.
6. На яких напрямках роботи зосереджують основні зусилля МПЗ під час підготовки й ведення наступу?
7. Які особливості МПЗ ведення наступу?
8. Назвіть основні способи виконання завдань МПЗ в наступі.
9. Які основні форми інформаційно-пропагандистського забезпечення в наступі?
10. Що є головним методом роботи командира (заступника з МПЗ) під час організації МПЗ наступу?
11. Назвіть основні цілі МПЗ в наступальному бою.

Система морально-психологічного впливу в арміях провідних країн

Військово-політичне керівництво провідних країн світу вважає проблему підтримки високого МПС ЗС однією з пріоритетних у сфері забезпечення національної безпеки. Військове командування, науковці розвинених країн світу, насамперед членів НАТО, розглядають МПС особового складу як важливий чинник боєздатності армії, як базу для досягнення перемоги над противником.

Як показує практика, позитивно впливають на МПС більшості військовослужбовців країн НАТО такі чинники:

- високий рівень особистої професійної підготовки та постійне прагнення до його підвищення;
- переконаність у винятковості державного ладу своєї країни;
- гордість за належність до своєї країни та її ЗС;
- відданість традиціям військової частини і ЗС загалом;
- упевненість у якості своєї зброї;
- висока психологічна готовність до початку військових дій.

Основні напрями морально-психологічного виховання в арміях країн НАТО:

- 1) формування та розвиток високих військово-професійних якостей;
- 2) виховання почуття патріотизму, відданості національним цінностям;
- 3) формування позитивної мотивації до військової служби;
- 4) виховання «полоностійкості» та готовності до ведення тривалих бойових дій в екстремальних умовах;
- 5) релігійний вплив на особовий склад;
- 6) спеціальна фізична підготовка.

Разом із тим в армії кожної окремої держави інформаційно-виховна робота має свою специфіку. Військове керівництво країн-членів

НАТО приділяє серйозну увагу проблемам найбільш ефективного використання людського чинника в сучасній війні, питанням морально-психологічного, соціального забезпечення та духовного розвитку особистості військовослужбовця як під час виконання бойових завдань, так і в повсякденній діяльності військ. Так, у ЗС європейських країн, що входять у НАТО, інформаційно-виховна робота спрямована насамперед на виховання у особового складу почуття так званої «атлантичної солідарності», а у США має яскраво виражену спрямованість на «американізацію свідомості та світогляду» військовослужбовців.

Система роботи з особовим складом в арміях провідних країн НАТО охоплює:

- ідейно-виховний вплив;
- морально-психологічну підготовку;
- соціальну роботу;
- захист особового складу від негативного ППВ противника;
- вплив на противника силами психологічних операцій.

Ознайомлення з іноземними науковими працями на військово-воєнну тематику й літературою з проблем забезпечення національної безпеки дає змогу зробити висновок, що військово-політичне керівництво провідних країн світу вважає підтримання високого МПЗ ЗС одним із пріоритетних напрямків своєї діяльності. Її результатом має стати висока моральна і психологічна стійкість як окремого військовослужбовця, так і підрозділів, частин, ЗС загалом.

Отже, у сучасних умовах необхідним є вивчення та узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду організації виховної роботи у військових формуваннях для його творчого використання під час реформування ЗС України. Це дасть змогу досягти таких результатів:

- отримати актуальну та всебічну інформацію з цієї проблеми;
- співставити мету, зміст систем і механізмів МПЗ в арміях провідних країн світу, порівняти з ними чинну систему й механізм МПЗ у ЗС України;
- узяти все краще й гідне уваги з урахуванням вітчизняних умов;
- виробити концептуальні підходи до організації МПЗ;
- створити оптимальну систему МПЗ діяльності військ.

4.1. Система морально-психологічного впливу в армії США

Значний досвід організації МПВ на особовий склад в різних видах діяльності військ у сучасних умовах накопичено в армії США.

Керівництво МО США вважає, що МПС американських ЗС ХХІ століття буде визначене якістю підготовки рядового та сержантського складу. На його думку, підвищена увага на довгострокову перспективу до людського чинника як одного з основних, які впливають на рівень бойової готовності збройних сил, зумовлює необхідність подальшого розвитку організаційних структур, а також форм і методів їхньої діяльності, що забезпечують позитивний вплив командирів та інших органів управління різного рівня на поведінкові норми військовослужбовців.

Теоретичною основою концепції МПЗ є прагматизм (засновник – американський науковець В. Джеймс). Практичну основу процесу МПЗ складають наукові ідеї про рефлексивну природу психіки, про свідомість, як найважливішу форму відображення психічного, а також концепція американського психолога А. Маслоу, в основу якої покладений принцип ієрархії потреб особистості (рис. 45).

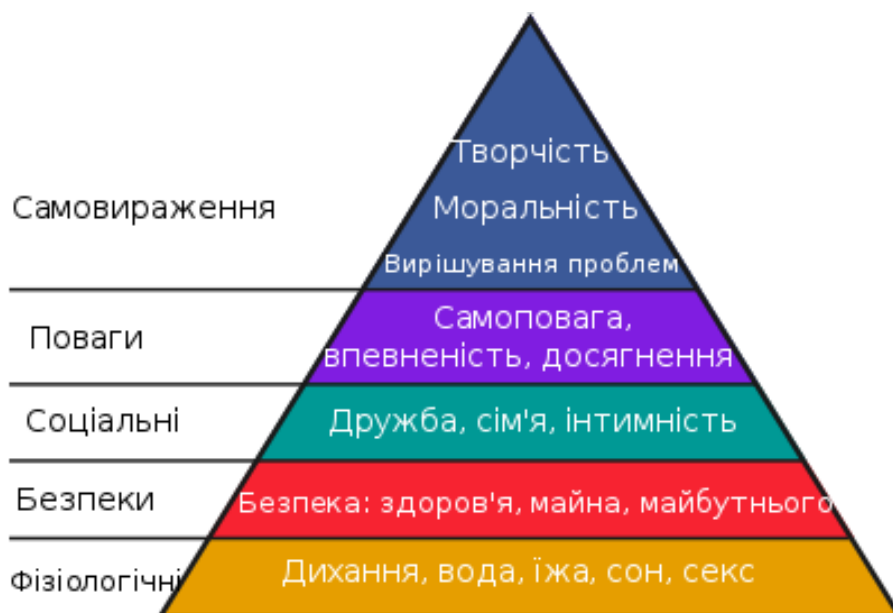

Рис. 45. Піраміда потреб Абрагама Маслоу (теорія мотивації)

Ця концепція встановлює наступну ієрархію потреб: фізіологічні, а також – у безпеці та благополуччі, коханні, самоствердженні. Як вважають американські військові фахівці, потреби кожного нового ступеня стають актуальними лише після того, як будуть задоволені попередні потреби.

У ЗС США вирішення цього питання піднесене до рангу державної політики. Так, в основу роботи з особовим складом покладено:

- ідеї американського способу життя;
- відданості національному прапору й президенту країни;
- дотримання традицій ЗС, їхніх видів, родів військ і служб, об'єднань, з'єднань, частин і різних громадських рухів і організацій.

У свідомість військовослужбовців упроваджують ідеї про те, що вони виступають гарантами й захисниками свободи, демократії, миру, релігії, найпрогресивнішого способу життя та передової культури.

Система МПЗ бойової діяльності ЗС зарубіжних країн є діалектичною єдністю наступних її структурних елементів: головної мети забезпечення, суб'єкта й об'єкта МПЗ, основних напрямків, форм, методів і засобів МПЗ.

У комплексі заходів із підтримання необхідного рівня бойової готовності та боєздатності збройних сил, які проводять державне та військове керівництво США, важлива роль належить морально-психологічній підготовці особового складу. Завдання морально-психологічної підготовки узгоджують із завданнями збройних сил та спрямовують на формування необхідних якостей у всіх категорій військовослужбовців. Кінцевим результатом цього процесу є висока моральна та психологічна стійкість військовослужбовців, підрозділу, військової частини, ЗС США загалом [29, 36].

Структурно моральна та психологічна стійкість, за поглядами американських військових спеціалістів, охоплює такі елементи:

- військову дисципліну;
- бойовий дух;
- волю до перемоги;
- уміння володіти собою;
- почуття особистої гідності;
- чесність;
- вірність військовому обов'язку;
- почуття солдатської та офіцерської честі й гідності.

Організаційно до складу апарату, який працює з особовим складом ЗС США із питань морально-психологічної підготовки військовослужбовців до дій у бойових умовах, належать:

- **служба зв'язків із громадськістю** (близько 6 тис. осіб), яка включає три управління – організаційно-адміністративне, інформації та цензури. Основна функція служби зв'язків із громадськістю полягає в тісній взаємодії з громадськими організаціями, приватним бізнесом, молоддю для створення позитивного ставлення до ЗС і служби в них. Службу зв'язків із громадськістю очолює помічник міністра оборони США, що безпосередньо керує засобами масової інформації збройних сил, йому підпорядковано спеціальне управління в апараті Міністерства Оборони;

- **служба роботи з особовим складом і тилу** (понад 5 тис. осіб), до складу якої входять два управління за програмою «Розвиток можливостей» (з особовим складом і керівництвом). Її завданням є ідеологічне виховання особового складу під час спеціальних занять;

- **військово-юридична служба**, яка відповідає за дотримання прав і гарантій військовослужбовців, їхнього соціально-правового статусу як обов'язкової умови служби у ЗС США;

- **служба військових священників** (3,5 тис. священників та їхніх помічників) серед спеціально підготовлених солдат та сержантів.

При штабі армійського корпусу діє відділ громадських відносин (20 штатних одиниць), відділ роботи з особовим складом (25 штатних одиниць), відділ капеланів (30 штатних одиниць). Такі структури існують до штабу батальйону включно. У кожному виді ЗС США розгорнуті психологічні служби, у яких задіяні як військові, так і цивільні спеціалісти (психологи та соціологи). Також у кожній дивізії у складі медичної роти є психіатр, психолог і соціолог, а також шість–вісім їхніх помічників із сержантів. Загалом в інтересах армії США станом на 2010 рік було задіяно приблизно 8 тис. психологів.

У статуті AR 600-5 «Стандарти поведінки» наведено комплекс традицій, які визначають морально-етичні та психологічні аспекти поведінки військовослужбовців і виконання ними поставлених завдань:

- служба суспільству (військовослужбовець є «службою суспільства» у мирний час, постійно готується до захисту держави, а під час війни безпосередньо бере участь у бойових діях);

- виконання поставлених завдань (першочергова вимога до військовослужбовця);
- управління (командування) (офіцери повинні вміти планувати, ставити завдання, етично будувати взаємини з підлеглими, бути стабілізуючою частиною військового колективу);
- вірність (лояльність) (відданість військовослужбовців – від президента і командира до новобранця);
- дисциплінованість (основана на принципі єдиної дисципліни для всіх категорій військовослужбовців незалежно від військового звання та посади);
- готовність (відображає постійну наявність у військовослужбовців однієї з найвищих рис – бути завжди готовим до виконання бойових завдань, а також різкої зміни обстановки, обов'язків і завдань);
- взаємодія і взаємодопомога (мистецтво спільної роботи (діяльності) військовослужбовців, необхідне для досягнення загальної мети);
- постійне підтримання іміджу порядної людини (дотримання коректності, ввічливості під час спілкування, недопущення вульгарності та грубості);
- політичне невтручання (ЗС США виконують військове забезпечення національної політики незалежно від перебування при владі певної політичної партії, особистих поглядів та інтересів).

Ці традиції систематично й масово закріплюють у свідомості військовослужбовців через службу роботи з особовим складом, зв'язків із громадськістю, військово-юридичну службу та військових священників.

Важливе місце в системі морально-психологічного виховання у ЗС США відведено соціальній роботі. Керівництво соціальною роботою в американській армії покладено на органи суспільних (соціальних) відносин та інформації, що вказує на пріоритетність соціальної роботи порівняно з іншими видами діяльності, які належать до комплексу заходів моральної та психологічної підготовки.

Провідне місце в системі організації соціальної роботи в армії США належить «корпусу головних сержантів», які виконують одну з найскладніших функцій соціальної роботи – соціально захищають інтереси солдатів і сержантів, відстоюють на всіх рівнях їхні права, одночасно проводячи виховну роботу з формування ревного ставлення до виконання службових обов'язків. Позитивної мотивації військовослужбовців ЗС США до військової служби досягають переважно

умінням застосовувати матеріальні стимули, наданням військовослужбовцям та членам їхніх сімей різноманітних пільг (безкоштовного медичного обслуговування, можливості отримати вищу освіту за рахунок військового відомства тощо).

У США важливим інструментом забезпечення реалізації соціально-економічних прав військовослужбовців є розроблені МО спеціальні програми. Основними цілями цих програм є:

- підтримання високого МПС військовослужбовців і членів їхніх сімей, забезпечення високої ефективності їхньої діяльності, підвищення привабливості та престижу військової служби;
- підтримання на відповідному рівні соціального статусу військовослужбовців та членів їхніх сімей, їхнього фізичного та інтелектуального розвитку;
- забезпечення зайнятості та підвищення загальноосвітнього рівня членів сімей військовослужбовців;
- створення відповідних умов для раціонального використання позаслужбового часу військовослужбовцями та членами їхніх сімей;
- підтримання сприятливих умов життя військовослужбовців та формування впевненості в завтрашньому дні.

Ці програми доповнюють інформаційними програмами, покликаними формувати більш широку систему цінностей в рамках «соціально-політичної підготовки» особового складу ЗС США.

Досвід організації соціальної роботи у ЗС США свідчить, що соціальне самопочуття військовослужбовців і членів їхніх сімей вважають не менш важливим компонентом боєздатності військових колективів, ніж нову військову техніку й навчання особового складу.

Значну увагу в системі МПВ ЗС США приділяють психологічному забезпеченню, моральній та психологічній підготовці військовослужбовців до бойових дій. Згідно з досвідом армії США під час інтенсивних боїв у перші 30 діб один випадок нервового зриву припадає на кожен із чотирьох випадків бойових утрат; після 30-денних високо інтенсивних бойових дій бойові психічні втрати можуть перевищити санітарні; після 60-денних не виключена втрата боєздатності більшої частини особового складу.

Традиційно психологічна підготовка в ЗС США має забезпечувати психологічну стійкість особового складу до зовнішніх подразників. Її проводять комплексно, інтенсивно та безперервно в умовах повсякденної діяльності, на навчаннях і під час ведення бойових дій (рис. 46).

Рис. 46. Робота психолога з військовослужбовцем

Оснoву психологічної підготовки складають програми реалістичної підготовки, що є не тільки жорсткими, а й небезпечними та пов'язані з ризиком для життя військовослужбовців. Вважаючи принцип реалізму в навчанні військ найбільш перспективним з погляду підвищення емоційно-вольової стійкості особового складу та запобігання психогенним утратам під час бойових дій, військове командування ЗС США посилено готує військовослужбовців до дій у реальній бойовій обстановці.

Аналіз друкованих джерел дає змогу виділити основні напрями та способи психологічної підготовки особового складу ЗС США, до яких належать такі:

- моделювання реалістичного образу, тактики дій, бойових можливостей імовірного противника;
- підготовка в умовах, наближених до природно-географічних та кліматичних умов регіону майбутніх бойових дій;
- моделювання реалістичної багатовимірної картини сучасного бою;
- створення у процесі бойової підготовки фізичних і психологічних навантажень, характерних для сучасного бою;
- згуртування військових колективів, формування у них відносин взаємовиручки та взаємодопомоги;
- розширення внутрішніх можливостей військовослужбовців щодо подолання бойових стрес-чинників через засвоєння прийомів психотехніки;
- психологічна допомога та реабілітація.

Важливим аспектом забезпечення в особового складу ЗС США необхідного МПС є культурологічне обслуговування військовослужбовців, культурно-виховна та просвітницька робота.

Культурно-виховна робота у ЗС США пов'язана з культурним життям країни. В армії успішно функціонують спеціальні служби, що забезпечують зв'язки із громадськими цивільними організаціями, які ведуть релігійну пропаганду й навчання, організовують шефську допомогу, забезпечують дозвілля особового складу.

У своєму складі МО має більше 200 радіо- і близько 100 телевізійних наземних станцій, на військових кораблях функціонує до 70 теле- і радіостанцій; використання трьох супутників зв'язку дає змогу вести цілодобові передачі з охопленням практично всіх американських військовослужбовців як на континентальній частині країни, так і за кордоном.

Для підтримки заданого МПС військово-політичне керівництво країни як засіб позитивного впливу на військовослужбовців використовує продукцію ЗМІ. Для активізації просвітницької роботи командування США збільшує тиражі окремих видань. Вважають, що на противагу радіо і телебаченню преса є засобом більш тривалого впливу на розум та серця людей. Найбільш розповсюдженою є газета «Stars and strips», яку видають два американських командування: у Європейській зоні та в зоні Тихого океану. Крім того, газети видають у з'єднаннях, частинах і гарнізонах.

Відповідний апарат у збройних силах відповідає за публікацію матеріалів. У країні видають більше 2 500 газет, загальний тираж яких досягає 102 млн екземплярів. Безпосередньо МО США випускає понад 20 журналів, а міністерства видів ЗС – близько 80 найменувань.

На думку фахівців засобів масової інформації, короткий відеосюжет впливає на свідомість військовослужбовців набагато ефективніше, ніж довга стаття або виступ. У зв'язку з цим у ЗС створюють спеціальні підрозділи для підготовки військових радіо- і відеоматеріалів. Актуальними в сучасних умовах у ЗС США є ІПВ та інформаційно-психологічна боротьба в інтересах досягнення морально-психологічної переваги над противником, що є вирішальною передумовою досягнення загальної переваги над ним.

У США ще в 1995 році офіційно було ухвалено статутний бойовий документ FM 100-5 «Ведення операцій», що регламентує організацію

та проведення інформаційних операцій, після попередньої директиви міністра оборони США «Інформаційна війна» (1992 р.).

Основним концептуальним документом щодо організації психологічних операцій практично в усіх країнах НАТО є польовий статут армії США FM 33-1 «Психологічні операції». ПІВ на противника чинять формування психологічних операцій зі складу збройних сил. Отже, деморалізуючий вплив на противника та його населення чинять, одночасно забезпечуючи інформаційно-психологічну безпеку своїх військ. Інформаційно-психологічний захист своїх військ являє собою систему взаємопов'язаних за цілями, завданнями, об'єктами, місцем і часом інформаційно-психологічних та оперативно-профілактичних акцій, заходів, які проводять командири, штаби, органи роботи з особовим складом за єдиним задумом для нейтралізації (послаблення наслідків) психологічних операцій противника, захисту моральної стійкості населення, морально-бойового духу військ і створення необхідних умов для вирішення поставлених завдань.

За оцінками американських експертів, однією з основних складових системи МПІВ у ЗС США є релігійна підтримка, спрямована на духовну, етичну та моральну підтримку військовослужбовців і працівників збройних сил. Релігійну підтримку здійснюють через розвинену систему військових священників, так званий «Корпус (Службу) капеланів» («Chaplain Corps»/«Chaplain Service»). Це пояснюють великою кількістю наявних релігійних общин та церковних течій (за даними «Щоденника американських та канадських церков», у США їх понад 220).

Історія корпусу військових священників у ЗС США починається з моменту виникнення держави. На сьогодні на 700 осіб особового складу припадає один штатний капелан. Така посада передбачена в усіх з'єднаннях та військових частинах, аж до окремого батальйону. Діяльністю служби військових капеланів керує рада капеланів (6 осіб) при помічниках міністра оборони з особового складу і тилу. До ради входять три головних капелани видів збройних сил у званнях генерал-майор та контр-адмірал, які по чергово (протягом одного року) виконують обов'язки голови ради капеланів (рис. 47).

Апарат військових капеланів організовує проведення релігійних обрядів, занять у недільних церковних школах та гуртках, забезпечення особового складу релігійною літературою, організацією виступів на теми релігії та моралі. Обов'язками військових капеланів

є консультування командного складу з питань релігії, участь у плануванні та проведенні заходів з релігійної пропаганди у військах.

Капелани традиційно відіграють провідну роль у системі моральної та психологічної підготовки військовослужбовців. Не випадково один із відомих генералів США Д. Ейзенхауер заявляв, що добрий військовий священник коштує більше, ніж його особиста вага в золоті.

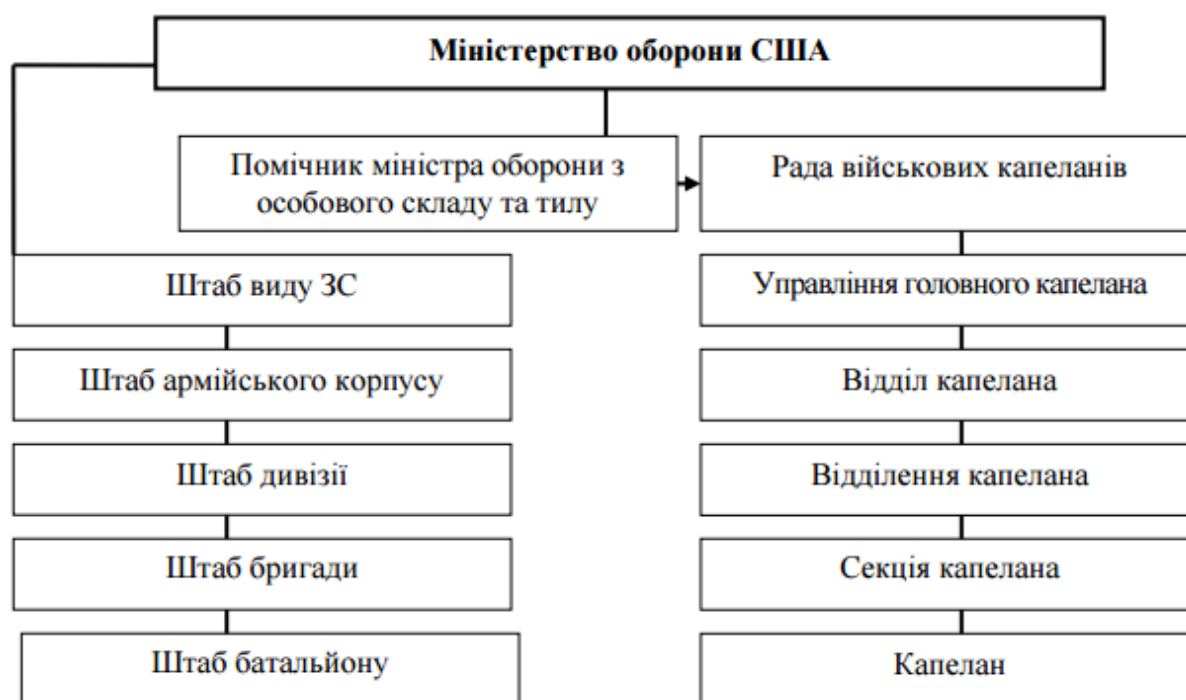

Рис. 47. Структура релігійних органів у ЗС США

Зарахування до лав ЗС США розпочинають із вручення новобранцю капеланом в урочистій обстановці кишенькової Біблії та спеціального молитовника для військовослужбовців із написом: «Люби Бога і службу у збройних силах».

Під час бойових дій військових капеланів активно залучають до відправлення релігійних обрядів у польових умовах. Так, у період бойових дій у Перській затоці понад 1 тис. капеланів та їхніх помічників брали участь у забезпеченні культових заходів, організації дозвілля та побуту військовослужбовців.

Оскільки капелани є офіцерами ЗС США, на них покладають і весь тягар військової служби – не тільки забезпечувати відповідний МПС особового складу, а й у разі потреби замінити командира.

Капеланів та їхніх помічників готують у центрі та школі військових священників (Форт-Монмаут, штат Нью-Джерсі). До школи приймають осіб у віці до 30 років, політично благонадійних, з високим рівнем інтелекту та хорошими фізичними даними. Кандидати у військові священники повинні мати свідоцтво про закінчення трирічного курсу у сфері теологічних наук будь-якого навчального закладу, визнаного національною радою церков США, звання бакалавра богословських наук (або рівний йому теологічний ступінь), а також дозвіл (рекомендацію) від своєї церкви. Необхідно, щоб кандидат за своїм віросповіданням належав до одного з тих 120 віровчень, за якими проводять службу у ЗС США. Після закінчення цих курсів випускникам присвоюють первинне військове звання «другий лейтенант». Після п'яти–семи років служби у військах значна частина військових священників повертаються в центр підготовки на курси підвищення кваліфікації (21 тиждень), де удосконалюють свою майстерність, набувають командирських якостей, модернізують штабну роботу, методику управління військово-релігійною службою у військах тощо. Для підготовки вищого складу військових священників у ЗС існують спеціальні курси та річна аспірантура у Форт-Монмаут. Аспірантура готує капеланів вищої кваліфікації для заміщення керівних посад.

У збройних силах США існує потужна нормативно-правова база, яка регламентує та забезпечує діяльність капеланів, допомагає їм у роботі з особовим складом з урахуванням індивідуальних потреб кожного військовослужбовця будь-якого віросповідання.

Загалом релігійну обробку особового складу військові фахівці США вважають однією з форм занять з особовим складом зі зняття морального та психологічного напруження, пов'язаного з умовами сучасного бою та впливом складних систем типу «людина–машина».

Зважаючи на психологічні особливості американців, військово-політичне керівництво США стверджує, що тільки створивши рівні стартові умови для військовослужбовців-представників усіх національностей і забезпечивши їхню єдність і згуртованість перед обличчям зовнішніх загроз, можна підтримувати МПС особового складу ЗС на необхідному рівні.

У наш час у ЗС США додатково розробляють перспективну програму «Формування морально-психологічних якостей особового складу-XXI», у якій викладають основні вимоги до призовників:

високий інтелект, фізична сила і тверда мотивація для служби в ВС. Подальший розвиток цих якостей передбачають за рахунок підвищення задоволеності службою, поліпшення морально-психологічного клімату, підтримки розумного співвідношення періоду служби на території США й у складі військ за кордоном, а також за рахунок поліпшення умов і рівня життя військовослужбовців. У цьому документі розроблений механізм практичного впровадження традиційних морально-психологічних і морально-етичних норм у свідомість військовослужбовців.

Отже, у ЗС США існує чітка система структур МПВ та релігійної підтримки особового складу, яка включає службу по роботі з особовим складом, зв'язків із громадськістю, служби військово-юридичну та військових священників, які діють самостійно, проте узгоджено, гнучко та ефективно.

4.2. Система морально-психологічного впливу в арміях держав-членів НАТО (Німеччина, Франція, країни Балтії)

Однією з провідних країн світу з найбільш боєздатною армією є **Федеративна Республіка Німеччина (ФРН)**. Військове керівництво цієї держави приділяє серйозну увагу проблемам ефективного використання людського чинника в сучасній війні, під час підготовки до ведення бойових дій. У своїх виступах військове керівництво Німеччини постійно вказує на вирішальну роль людини і МПВ в сучасній війні [29, 36]. У зв'язку з цим командування бундесверу відповідно до затверджених настанов особливого значення надає МПВ, формуванню необхідних морально-бойових якостей військовослужбовців, МПС особового складу військ.

Напрями морально-психологічного забезпечення бундесверу такі:

1. Морально-психологічна підготовка особового складу. Мета – забезпечення психологічної готовності військовослужбовців до ведення активних бойових дій у будь-яких умовах, подолання страху

й паніки, зміцнення групової згуртованості, досягнення безперервного і твердого керівництва.

2. *Здійснення психологічної оборони.* Мета – проведення «консолідуючої» пропаганди серед своїх військ і населення та підривної – серед військ і населення противника.

3. *Військова церковна служба.* Мета – забезпечення духовних потреб військовослужбовців.

МПВ на особовий склад бундесверу здійснюють за такими напрямками:

- доведення до свідомості військовослужбовців завдань «громадянина у військовій уніформі», роз'яснення того, навіщо й за що він служить;
- мотивація підтримання військової дисципліни й виконання бойових завдань;
- інтеграція бундесверу в суспільство за принципом: «суспільство підтримує армію – армія має захищати суспільство, державу»;
- правове забезпечення служби в армії та підтримка після звільнення в запас.

Особливості організації МПВ у ЗС Німеччини регламентовані такими документами:

- бойовим статутом сухопутних військ ФРН (HDv 102/10);
- статутом HDv 100/100 «Управління військами в бою»;
- статутом HDv 100/200 «Принципи управління сухопутними силами» та відповідними статутами ВПС і ВМС;
- статутом ZDv 1/200 «Психологічна оборона»;
- директивою Генерального інспектора бундесверу «Вказівки щодо ведення психологічної оборони».

Крім того, діяльність військово-церковної служби регламентують статутами 66/1, 66/2; спеціальною інструкцією Генерального інспектора Бундесверу «Про спільну роботу з військовими священниками». Загалом апарат, на який покладено питання організації МПВ у ЗС Німеччини, за різними джерелами, нараховує 1 370 осіб (із них 650 офіцерів «внутрішнього керівництва», 120 офіцерів преси, 600 офіцерів по роботі з молоддю). Значний внесок в організацію цієї роботи роблять 160 офіцерів по роботі з громадськістю та понад 300 військових священників, тобто один висококваліфікований штатний фахівець у сфері МПЗ припадає на 200–250 військовослужбовців. Загалом питання МПВ у бундесвері вирішують двоєдине завдання:

- вплив на свої війська (окремі категорії військовослужбовців, групи, підрозділи, військові частини) і населення;
- вплив на війська і населення противника.

Саме тому доцільно розглянути особливості організації досвіду МПВ у бундесвері. Оскільки в бундесвері немає чіткої градації МПВ за складниками, доцільним буде розгляд його структур, зважаючи на вітчизняну градацію.

У чинному статуті сухопутних військ Німеччини висунуто високі вимоги до морально-бойових якостей військовослужбовців і підкреслено головну роль людини в сучасній війні, тому особливу увагу приділено формуванню у військовослужбовців бундесверу відповідальності, дисциплінованості, належного МПС, вірності військовому обов'язку. Поняття «МПС» у бундесвері називають «мораллю військ», «волею до супротиву», «мотивацією», «внутрішнім станом». Командування бундесверу відповідно до коаліційних настанов керівництва НАТО особливого значення надає моральній та психологічній підготовці військ, формуванню морально-бойових якостей військовослужбовців, їхньої здатності зберігати на високому рівні необхідну морально-психологічну стійкість у складній ситуації. Безпосередньо керує моральною та психологічною підготовкою у бундесвері Центр внутрішнього керівництва (м. Кобленц). «Внутрішнє керівництво» – концепція та комплекс заходів інформаційно-виховної, ідеологічної та соціально-психологічної діяльності бундесверу, викладені у чинному статуті, затвердженому в березні 1993 р. Комплекс заходів охоплює такі структурні елементи:

- керівництво людьми;
- кадрове керівництво;
- право і внутрішня служба;
- турбота про людей;
- інформаційна робота.

Центр внутрішнього керівництва охоплює п'ять основних організаційних центрів-відділів (рис. 48):

- зв'язків із громадськістю;
- керівництва особовим складом та соціального забезпечення;
- політичної освіти;
- військової дисципліни та вивчення законів;
- міжнародного співробітництва.

Центр та інші структури внутрішнього керівництва у своїй діяльності активно спираються на теоретичну, організаційну, кадрову допомогу різних наукових і навчальних установ, зокрема Академії інформації та зв'язку (м. Вельдбрель) (до 1990 р. – Академія управління), Мюнхенського інституту соціальних наук, університетів бундесверу. Для комплексної роботи з МПВ на особистість і колектив діє Рада з питань внутрішнього керівництва, що є консультативним органом МО Німеччини. Рада складається із представників громадськості, економічних установ, різних сфер науки та виховної роботи, а також церкви, профспілок, об'єднань і товариств, тобто відображає позиції провідних суспільних сил у ФРН (див. рис. 48).

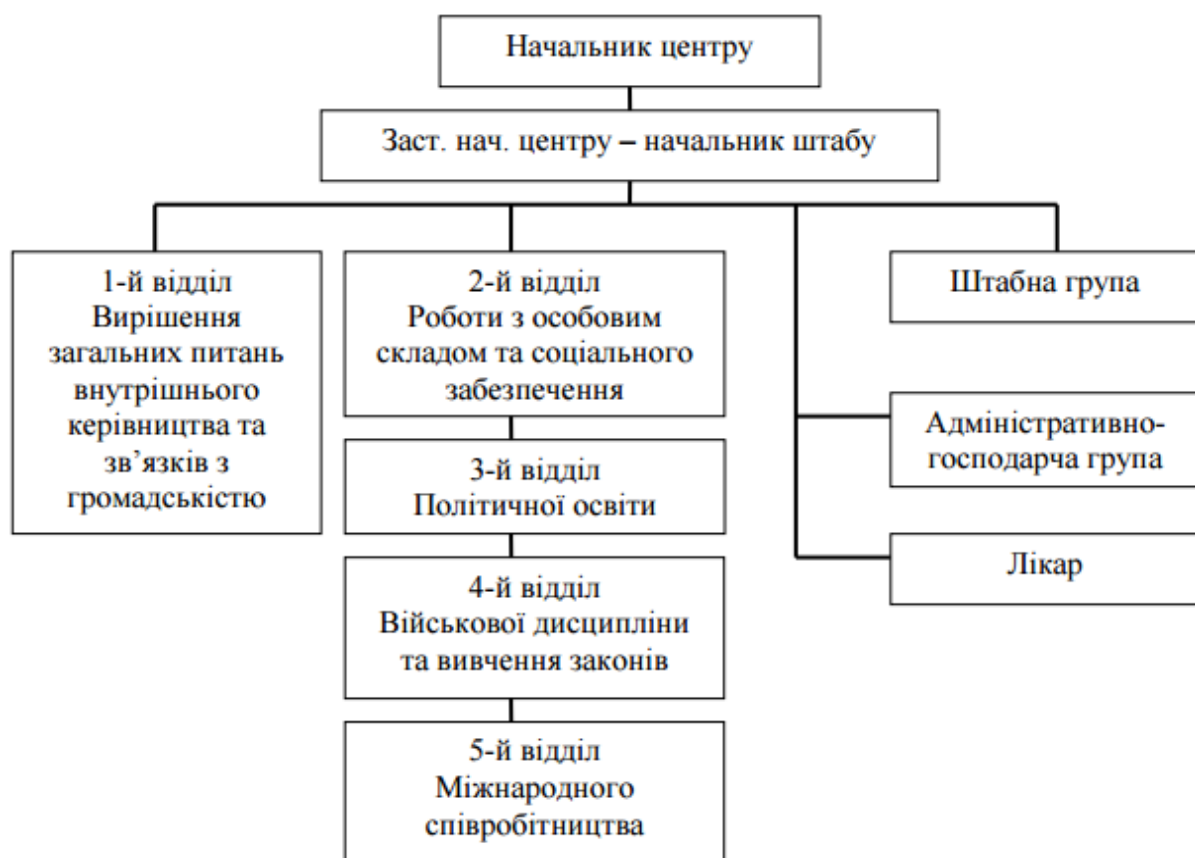

Рис. 48. Центр внутрішнього керівництва бундесверу

У ЗС Німеччини моральну та психологічну підготовку особового складу проводять у повсякденній діяльності військ, передусім під час проведення заходів оперативної та бойової підготовки, у процесі навчань та виконання завдань за призначенням.

Відповідальними за моральну та психологічну підготовку у ЗС є безпосередньо командири. Активну участь у процесі беруть політичні діячі, керівництво країни, які часто бувають присутні на військових навчаннях, виступають на ювілейних зібраннях, зустрічаються з особовим складом у різних умовах.

Під час організації моральної та психологічної підготовки враховують рекомендації військових психологів і соціологів, що базуються на досвіді минулих війн, а також збройних конфліктів сучасності. Особливу увагу приділяють аналізу психологічних чинників бойових дій періоду Другої світової війни, локальних війн і збройних конфліктів останніх десятиліть.

Фахівці бундесверу вважають, що стереотипи майбутньої поведінки особового складу в бойових умовах можна суттєво змінити через моральну та психологічну підготовку, тому командир повинен їх знати і враховувати під час укладання завдань підлеглим. Фахівці бундесверу дійшли висновку, що важливими цілями моральної та психологічної підготовки особового складу до війни є такі:

- забезпечення подолання страху та недопущення паніки;
- установлення та зміцнення дружніх відносин між військово-службовцями в малих групах (відділенні, обслузі, екіпажі, команді), що є головним складником бойового духу та психологічної стійкості військ, досягнення безперервного і твердого управління. Останнє вважають у бундесвері особливо значущим, оскільки, відповідно до оцінки психологів, молоде покоління солдатів психічно більш слабе й нестійке порівняно з їхніми попередниками з вермахту.

Особливу увагу в процесі моральної та психологічної підготовки приділяють заходам із подолання страху. Вважають, що страх – вроджена властивість людини, пов'язана з підсвідомою сферою психіки. Цілком його подолати неможливо, певною мірою страху зазнають усі військовослужбовці. Як стверджують військові психологи бундесверу, у 90 % особового складу страх у бойовій обстановці має явно виражені форми, наприклад, порушення функції шлунка, причому 30 % військовослужбовців відчувають найбільший страх перед боєм, 35 % – під час бою, 16 % – після бою. Саме тому одним із завдань морально-психологічної підготовки особового складу ЗС Німеччини є забезпечення «звикання» психіки військовослужбовців до небезпеки, до умов, які викликають страх, а також рекомендації, як краще поводитися в бойових умовах.

На думку психологів бундесверу, страх посилюється через те, що військовослужбовець під час бою боїться залишитись духовно або фізично ізольованим від свого підрозділу (групи), отримати важке поранення, бути фізично слабким, мати надмірне психічне збудження, боїться бездіяльності командування, непередбачуваних і незрозумілих явищ (відсутності інформації) тощо.

Чинники та їхні елементи, що формують стереотипи поведінки солдатів під час бою, зведені психологами бундесверу в «зірку хоробрості» (рис. 49). Відповідно до неї психологічна стійкість залежить від довіри військовослужбовців до керівництва (ставлення до політичної мети та завдань війни, визнання їх правомірними), до товаришів по службі, від особистої духовної та фізичної готовності. Довіра залежить від рівня групової згуртованості («групової інтеграції»), впевненості в необхідності та справедливості своїх дій («надія і віра»), рівнів навченості, фізичного стану та розвитку необхідних особистісних якостей.

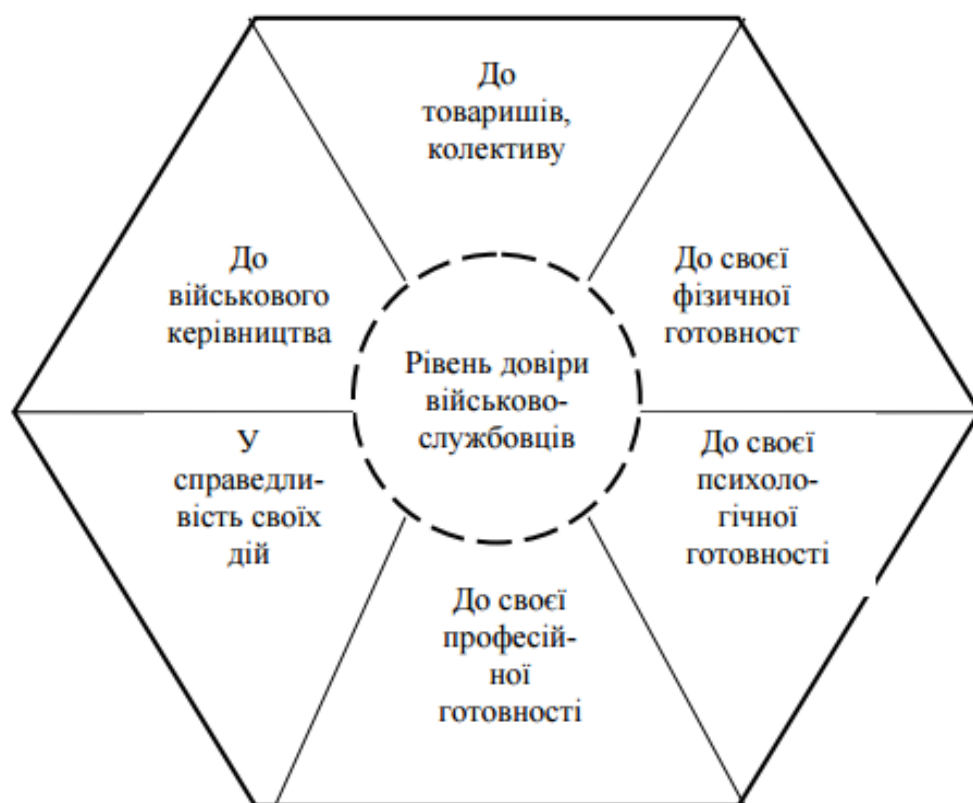

Рис. 49. «Зірка хоробрості»

Відповідно до значень чинників «зірки хоробрості» спеціалісти бундесверу вважають, що підвищувати моральну та психологічну стійкість, морально-бойові якості в особового складу потрібно шляхом підвищення фізичної готовності, рівня навченості, поліпшення керівництва, а також зміцнення внутрішньогрупової злагодженості. У злагодженості військові психологи вбачають важливий засіб підвищення психологічної стійкості і бойового духу військ в екстремальних умовах. Наприклад: відносини особового складу у відділеннях, обслугах, екіпажах тощо командири повинні розглядати не тільки з професійної, а й із психологічної точки зору, більше уваги приділяти психологічній відповідності членів екіпажу, їхній сумісності тощо.

Міжособистісні відносини засновані на взаємній підтримці, розумінні військовослужбовцем того, що у разі вияву ним боягузтва у бою він стане «чужим» у своїй групі, буде позбавлений моральної та іншої підтримки і, безумовно, загине.

Психологи бундесверу вважають, що переживання бути морально ізольованим через боягузтво впливає на поведінку військовослужбовців під час бою більше, ніж будь-які заклики, краще помагає подолати страх. У цьому і є морально-психологічна цінність групової згуртованості. Страх втрати довіри групи діє сильніше за все, дає змогу здійснювати сміливі вчинки.

Отже, група (обслуга, екіпаж, відділення тощо) є чинником психологічної стійкості кожного її члена. Зважаючи на цю рекомендацію, командування бундесверу під час морально-психологічної підготовки приділяє особливу увагу «груповій інтеграції», скрупульозно комплектує невеликі підрозділи, намагається не допускати виникнення в них конфліктів та негативних стосунків.

Формування вмінь долати страх і паніку, зміцнення групової злагодженості в процесі підготовки підлеглих є головним завданням кожного командира бундесверу. Від командирів вимагають організувати тверде та безперервне управління особовим складом у будь-яких умовах обстановки на основі знань із військової психології і педагогіки. Більшість психологів бундесверу важливою умовою цього вважають здатність офіцерів та унтер-офіцерів показати особистий приклад під час бою, наявність у офіцерів морально-бойових якостей і умінь запобігати психологічним стресам у підрозділі та швидко їх ліквідовувати у разі виникнення. Центром внутрішнього керівництва

бундесверу розроблено перелік якостей із понад 30 позицій, якими мають володіти офіцери: воля, рішучість, почуття відповідальності, здатність витерплювати високі психологічні та фізичні навантаження, розвинене почуття товаришкості, надійність, здатність швидко оцінювати обстановку тощо.

Із цією метою висунуто вимоги до професійного відбору кандидатів на військову службу, збільшено кількість військових тестів. Загалом психологічне тестування у ЗС Німеччини започатковане ще в 1965 р., а зараз його проводять з усіма категоріями військовослужбовців. Під час проведення психологічних перевірок особового складу практикують навмисне створення різних перешкод (звукових, світлових тощо), які викликають у підлеглих (тих, кого перевіряють) додаткове психологічне напруження. Практикують проведення тестів після тривалих піших маршів, у нічний час, у захисному одязі, у повному спорядженні. На думку спеціалістів, це має сприяти повному й об'єктивному виявленню якостей і здібностей у тих, кого перевіряють, визначенню їхніх потенційних морально-психологічних можливостей успішно долати навантаження бойової обстановки. Звертають увагу на тих кандидатів, які демонструють кращі показники у складних умовах. На думку спеціалістів, безпосередньо ця категорія людей може бути розсудливою та спокійною у складній ситуації, а також може взяти на себе роль лідера в разі виникнення нестандартної ситуації під час бою.

Перевірки офіцерського та унтер-офіцерського складу, дані яких ураховують під час просування по службі та висування на вищі посади, проводять регулярно, що дає, крім того, змогу виявити осіб із відхиленнями психіки від норми (близько 6 % перевірених), використувати яких на командирських посадах заборонено.

Командний склад військових частин і підрозділів бундесверу зобов'язаний у процесі організації моральної та психологічної підготовки підлеглих брати до уваги дані професійного відбору й рекомендації психолога. Ці дані враховують передусім на заняттях із бойової і фізичної підготовки, під час військових змагань, навчань, проведення військових маневрів в умовах значного психологічного й фізичного напруження та в обстановці, максимально наближеній до бойової.

В індивідуальній підготовці солдатів характерною для бундесверу є муштра, за допомогою якої навички володіння особистою зброєю

і виконання деяких типових прийомів бойових дій доводять до повного автоматизму. На думку військових спеціалістів і психологів, муштра є найбільш дієвим методом, за допомогою якого за максимального навантаження забезпечують надійність застосування зброї. Крім цього, діями, доведеними до автоматизму, можна подолати паніку та страх. Напруженість і муштра необхідні в процесі підготовки, щоб солдат відповідав вимогам фізичних і психологічних навантажень на війні. Загалом фахівці бундесверу вважають, що ці положення підтвердилися під час бойових дій на Близькому Сході: доведене до автоматизму володіння зброєю надавало військовослужбовцям ЗС Німеччини помітної психологічної переваги над противником.

Вважаючи одним із найважливіших завдань під час підготовки до війни формування у військовослужбовців моральної та психологічної готовності долати труднощі й небезпеку в бойовій обстановці, а також здатності витримувати значні навантаження, командування бундесверу створює відповідні умови на заняттях та навчаннях. Це дає змогу особовому складу завчасно відчувати труднощі, з якими доведеться зіштовхнутися під час бою. Практичні заняття, військові змагання, навчання насичують елементами небезпеки й ризику (проте, як підкреслюють у настановах із бойової підготовки, у межах припустимого для мирного часу), щоб забезпечити дієве тренування психіки солдатів.

Цієї мети досягають проведенням таких заходів:

- подоланням складних перешкод в умовах реальної небезпеки для життя солдатів (наприклад, форсування танками глибокої річки по дну);
- наступом підрозділів відразу після вибухів снарядів своєї артилерії;
- форсуванням водних перешкод (річок, озер) зі зброєю та у спорядженні, за допомогою підручних засобів;
- обкаткою особового складу танками й пересуванням його на танках із подальшим спішуванням на ходу;
- тривалою активністю солдатів під час використання засобів індивідуального захисту від ядерної та хімічної зброї противника;
- довготривалими пішими маршами у складних погодних умовах і в нічний час (приділенням особливої уваги переходам за низьких температур повітря);

– пересуванням по важкодоступній місцевості (болотах, лісових масивах, середньовисоких горах).

Великого значення надають заняттям і бойовим стрільбам за межами пунктів постійної дислокації. Особовий склад проводить поза пунктами постійної дислокації від 90 до 100 діб на рік, для нього демонструють «поле бою», спеціально обладнане на полігонах, імітують «зони руйнувань і пожеж». Для підсилення емоційного впливу використовують світлові і звукові ефекти (записи вибухів снарядів, бомб, криків і стогонів поранених, манекени трупів «вбитих» солдатів та офіцерів). На думку психологів, що жахливіший вигляд має такий полігон, то сильніше це впливає на психіку та «загартує» її, сприяє подоланню страху в реальних бойових умовах. Вважають, що солдат повинен не тільки уявляти відповідні умови за розповідями, а й бачити їх на заняттях, діяти відповідно до умов бою.

Морально-психологічну підготовку організовують і проводять з урахуванням належності військовослужбовців до певного виду та роду військ. У військово-повітряних силах, наприклад, практикують польоти на максимальну дальність, поповнення пального в повітрі. Програма охоплює поодинокі та групові польоти на малих і гранично малих висотах (30–40 м), що створюють велике емоційне навантаження, підсилюване однотипним ландшафтом місцевості, який ускладнює орієнтування, і швидкозмінними кліматичними умовами. У військово-морських силах ЗС Німеччини значну увагу приділяють відпрацюванню дій екіпажу в боротьбі за живучість корабля. Такі заняття з бойової підготовки, як вважають психологи, дуже важливі для підвищення психологічної стійкості особового складу.

Психологічне загартування проводять і під час занять із фізичної підготовки, на яку виділяють до 15 % навчального часу. На цих заняттях застосовують елементи змагань, а також виконують вправи, які вимагають рішучості та сміливості, що зміцнює психіку військовослужбовців. Також заохочують проведення позапланових занять, тренувань і змагань із плавання, бігу, гімнастики, а особливо тих видів, які допомагають розвитку вольових якостей та агресивності (боксу, фехтування, різних видів боротьби).

Найефективнішими формами моральної та психологічної підготовки особового складу в бундесвері вважають навчання і маневри. Під час навчань створюють фізичні та психологічні навантаження на всі категорії особового складу. Труднощі, фізичні навантаження і незру-

чності, які породжують негативні емоції та стани, активний «противник», обстановка «бою» – все це дає змогу, на думку військових спеціалістів бундесверу, якнайкраще готувати особовий склад в умовах мирного часу до війни та забезпечити виконання однієї з вимог бойового статуту сухопутних військ бундесверу HDv 102/100: «Підготовка військ має відповідати потребам бойових дій».

Увага до морально-психологічної підготовки, використання наявного досвіду й досягнень науки, застосування в навчальному процесі нових технічних засобів дають, на думку військових спеціалістів Німеччини, значні результати, допомагають підвищенню боєздатності особового складу.

Організацію морально-психологічної підготовки особового складу ЗС Німеччини, методи її проведення постійно вдосконалюють, враховуючи досвід інших країн НАТО.

Організацією морально-психологічної підготовки займається воєнно-психологічна служба (її представниками безпосередньо у військах є психологи у вищих штабах до з'єднань включно і психіатри в санітарних батальйонах, в окружних воєнно-призовних управліннях – психологи, які перевіряють психологічну придатність призовників до служби).

Розкриваючи питання моральної та психологічної підготовки особового складу ЗС Німеччини, необхідно зупинитись на особливостях організації «ідеологічної обробки» особового складу – політичній освіті. У більшості армій розвинених країн світу, політичну освіту особового складу військ виділяють у самостійний напрям ідеологічної роботи, який вважають пріоритетним.

Основні вимоги до організації політичної освіти у ЗС Німеччини викладені у спеціальних службових документах: Статуті 10/1 «Рекомендації з внутрішнього керівництва» і Статут 12/1 «Політична освіта в бундесвері». До речі, поняття «політична освіта» в бундесвері в 1973 р. замінило термін «духовна освіта», який існував раніше.

Загалом, незважаючи на деякі недоліки, на цей час у ЗС Німеччини система моральної та психологічної підготовки в поєднанні з ідеологічною роботою дає змогу, на думку воєнно-політичного керівництва, забезпечити необхідний рівень МПС, психологічної стійкості особового складу бундесверу до виконання завдань за призначенням, дій в умовах сучасного бою.

Соціально-правове забезпечення ЗС Німеччини призначене для підтримання на необхідному рівні МПС особового складу бундесверу, створення необхідних соціальних та правових умов виконання особовим складом завдань за призначенням.

Воєнно-політичне керівництво Німеччини приділяє значну увагу питанням соціально-правового забезпечення: від матеріального стимулювання служби в бундесвері до питань соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей загалом.

Основними напрямками діяльності бундесверу в цій сфері є такі: турбота про поліпшення матеріального забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей через удосконалення системи страхування і гуманізацію військової служби, підвищення рівня їхньої правової захищеності, надання пільг звільненим із військової служби, рідним та близьким загиблих під час виконання службового обов'язку тощо.

Важливим компонентом соціально-правового забезпечення в бундесвері є правовий захист. Військовослужбовець має різні можливості із захисту своїх прав: користується всіма правами громадянина країни, у разі потреби може зробити заяву, зустрічну пропозицію, звернутися із заявою до військового уповноваженого та подати скаргу в установленому порядку. Найефективніша форма захисту прав військовослужбовців, яку практикує особовий склад ЗС Німеччини, – звернення в незалежний суд. На початку служби всіх військовослужбовців обов'язково інструктують і консультують відповідні фахівці щодо прав та можливостей захисту.

Суб'єктами правової системи бундесверу є радники командирів із правових питань, яких призначають від дивізії та вище. Крім вирішення всіх службово-правових питань, радники із правових питань допомагають командирам та контролюють заняття з питань права, правового виховання у військових частинах, готують офіцерів із питань воєнного й міжнародного права, дають їм необхідні поради, за сумісництвом є консультантами з правових питань при військових судах (проводять дізнання і висувають звинувачення перед військовими судами в дисциплінарному порядку).

Соціальна служба бундесверу заснована військовослужбовцями й цивільними працівниками МО в 1960 році як орган самодопомоги з питань організації відпочинку дітей і вільного часу молоді та пенсіонерів, роботи молодіжних таборів, профілактичних закладів із підтримання здоров'я тощо. Вона організована та функціонує при ко-

мандуванні гарнізонів, разом із радниками командирів із правових питань вирішує завдання соціального обслуговування та консультування командирів щодо виконання ними своїх обов'язків, а також ставлення до військовослужбовців і цивільного персоналу.

Назва «працівник соціальної служби» поширюється в бундесвері також на дипломованих спеціалістів, які надають консультаційну та організаційну допомогу з питань дотримання законів. Працівники соціальної служби адміністративно-господарського управління гарнізону надають військовослужбовцям та членам їхніх сімей консультаційну допомогу з особистих та сімейних питань.

Службовці адміністративно-господарських інстанцій – «радники із соціальних питань» – консультують діючих і колишніх військовослужбовців, командирів з'єднань і військових частин, військових лікарів з усіх питань соціального права, співпрацюють з ротними фельдфебелями, біржею праці, службами підвищення кваліфікації, постачання військового округу, забезпечення та іншими.

Матеріальне забезпечення військовослужбовців і членів їхніх сімей командування ЗС Німеччини вважає важливою складовою соціальної захищеності. Окрім посадового окладу відповідно до розряду тарифної сітки, усі категорії військовослужбовців отримують різні надбавки:

- на утримання сім'ї (розмір залежить від кількості дітей і працевлаштування дружини);
- добові під час навчань і службових відряджень;
- компенсації за виконання особливо відповідальних службових завдань і робіт у складних умовах;
- виплат за кожну годину служби у святкові й вихідні дні (у суботу після 13.00 та у неділю);
- компенсації за піднаймання житла й на транспортні витрати в разі службових поїздок на особистому транспорті;
- одноразові виплати до різдвяних свят, а також у разі виходу в чергову відпустку.

Додаткові щомісячні надбавки за службу в особливих умовах, що збільшують місячний прибуток, виплачують військовим льотчикам, десантникам, військовослужбовцям авіаційно-диспетчерської служби, членам екіпажів підводних човнів, водолазам тощо.

Військовослужбовці бундесверу користуються і певними пільгами під час сплати страхового внеску. Після звільнення в запас, відповід-

но до закону про матеріальне забезпечення офіцерів запасу та офіцерів у відставці, вони отримують пенсію, розмір якої залежить від посади, яку офіцер займав до звільнення. Крім цього, відповідна категорія військовослужбовців і членів їхніх сімей мають право на безкоштовне лікування.

У ЗС ФРН офіцер має право на пенсію вже після 10 років служби. Максимальний розмір пенсії – 75 % від розміру зарплати за наявності 35 років вислуги.

Військовослужбовці, які прослужили в ЗС 12 років, отримують свідоцтво, яке гарантує призначення їх після звільнення на посади чиновників у державному апараті або господарчо-адміністративних органах бундесверу, а також протягом 10 років після звільнення – доплату до заробітної плати до рівня грошового забезпечення, яке отримали в останній місяць служби.

Командування ЗС Німеччини постійно піклується про поліпшення соціального та правового захисту військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Що стосується правового захисту, то радники-консультанти з питань юстиції, федеральний воєнний прокурор з адміністративно-дисциплінарних питань і викладачі права стежать за дотриманням федеральних законів у бундесвері. При органах управління на дивізійному рівні працює близько 2 100 незалежних юрисконсультів. Кожен військовослужбовець може оскаржити протиправні дії командира, надіславши скаргу на розгляд вищому начальнику або у воєнно-дисциплінарний суд відповідного адміністративного корпусу. Якщо військовослужбовець не задоволений їхнім рішенням, то має право протягом місяця звернутися у федеральний адміністративний суд.

Отже, удосконалення системи соціально-правового забезпечення військовослужбовців ЗС Німеччини, надання їм нових матеріальних пільг і постійне збільшення грошового забезпечення сприяють підвищенню престижу військової служби та поліпшенню МПС особового складу в бундесвері.

Досвід війн і збройних конфліктів сучасності засвідчує, що в сучасних умовах основним завданням у війні є не знищення ЗС противника, як це було раніше, а послаблення його МПС.

Штатні підрозділи «психологічних операцій» у ЗС Німеччини були створені наприкінці 50-х років (після створення бундесверу) за

вказівкою федерального канцлера, у їхній роботі передбачалося використання досвіду ведення підривної пропаганди військами вермахту в роки Другої світової війни.

У 1957 році при головному штабі бундесверу було організовано відділ із ведення «психологічних операцій», а у квітні 1958 створено спеціальні сили (належні до військ управління). Спочатку їх називали підрозділами «психологічної війни», а з 1973 року – підрозділами «психологічної оборони», щоб приховати від суспільства особливості їхньої діяльності (послаблення МПС та бойового духу військ противника). Зі створенням спеціальних сил у листопаді 1959 року була сформована 993-тя радіорота (населений пункт Рейнгсдорф, земля Рейнланд-Пфальц), а трохи пізніше – 983-тя рота звукомовлення, випуску й розповсюдження листівок. Із часом першу було перетворено у батальйон радіомовлення та передислоковано в м. Андернах (земля Рейнланд-Пфальц), а другу – у батальйон звукомовлення, випуску й розповсюдження листівок (м. Клаусталь-Целлерфельд, земля Нижня Саксонія). У 1981 році з переходом сухопутних сил на нову організаційну структуру («структура 4») ці два батальйони було приведено до єдиної організаційної структури (850-й і 800-й батальйони відповідно).

Сили й засоби «психологічної оборони» – це рід сухопутних військ ФРН, який охоплює органи центрального підпорядкування (навчальний курс психологічної оборони при академії бундесверу, Академія психологічної оборони бундесверу, 801-ша навчальна рота психологічної оборони, друкарський взвод) і підрозділи, які належать до складу територіальних військ (800-й і 850-й батальйони, 600-та рота ПСХО).

Щоб готувати кадри для сил психологічної оборони, з 1961 року функціонувала навчальна група, яка стала в 1965 році школою, перетвореною у вересні 1987 (рішенням міністра оборони Німеччини) в Академію психологічної оборони (м. Вальдбрель, земля Північна Рейн-Вестфалія). На думку командування бундесверу, її створення має сприяти підвищенню рівня науково-дослідної роботи за всіма напрямками, навчанню різних категорій військових кадрів, залученню до психологічної оборони командного складу, а також наданню кваліфікованої допомоги цивільним фахівцям та організаціям, які займаються аналогічними проблемами.

Академія є основним закладом ЗС Німеччини, призначеним для підготовки кадрів із ведення психологічної оборони та організації науково-дослідної діяльності в цій галузі. Вирішення таких питань покладено на постійний склад (офіцерів, унтерофіцерів і цивільних спеціалістів, разом близько 70 осіб). У своїй організаційній структурі академія має командування, штабну групу, три науково-дослідних відділи (аналізу воєнно-політичної обстановки, оцінювання МПС, розроблення теоретичних основ ведення психологічної оборони) і два навчальних відділи (цикли).

Командний склад з'єднань і військових частин усіх видів ЗС проходить обов'язкову підготовку в академії на різних за терміном і тематикою курсах під загальною назвою «Ведення психологічної війни – одна зі сфер діяльності командира». Слухачів ознайомлюють з основами її організації та головними принципами проведення, наявними силами й засобами, їхніми бойовими можливостями. Мета навчання – надати слухачам знання з ведення психологічного впливу на противника з метою досягнення успіху під час бою, а також переконати кожного командира у необхідності займатися цими питаннями.

Академія готує кваліфікованих спеціалістів офіцерського та унтер-офіцерського складу, яких направляють після закінчення навчання у підрозділи психологічної оборони. Щорічно в академії проходять підготовку близько 1,5 тис. осіб. Резерв (близько 1,5 тис. осіб) для цих підрозділів також готує академія. Спеціалісти здобувають знання і набувають практичних навичок із ведення друкованої пропаганди (розроблення, виготовлення та розповсюдження листівок, буклетів, плакатів тощо), використання радіостанцій, звукових та інших засобів, а також порядку збору інформації про МПС особового складу військ противника, суспільно-політичну обстановку, її аналіз і оцінювання.

Батальйони (800-й і 850-й) і 600-та рота є основними підрозділами, які мають вирішувати завдання психологічної оборони у мирний і воєнний час. Слід зазначити, що в цих підрозділах підтримують високий рівень укомплектованості особовим складом і технічними засобами.

Батальйони психологічної оборони (800-й і 850-й) призначені для бойового застосування переважно за планами головнокомандувача об'єднаних ЗС НАТО, їхня чисельність за штатами воєнного часу

складає по 800 осіб. Батальйон нараховує п'ять рот (штабну і забезпечення, радіомовлення, друкарську; дві гучномовних станції).

Рота штабна і забезпечення (22 особи) призначена для забезпечення керівництва підрозділами батальйону під час вирішення ними поставлених завдань та виконання тилового захисту підрозділів у бойових умовах.

Рота радіомовлення (237 осіб) займається підготовкою спеціалістів із питань створення радіопрограм та ведення радіопропаганди серед військ противника, а також з ідеологічної обробки своїх військ і населення. До складу роти входять два взводи: господарчий та радіомовлення (є дві радіомовні станції). Передбачено, що у воєнний час рота для вирішення завдань «психологічної оборони» може задіяти федеральні й земельні радіостанції. На озброєнні роти є мобільна радіостанція потужністю 80 кВт і дальністю дії до 270 км, яка в змозі цілодобово вести радіомовлення російською, польською, чеською, німецькою та іншими мовами. На базі цих радіостанцій можуть бути розгорнуті два комплекти передавальних приладів (радіопередавачів) потужністю 40 кВт кожний і дальністю дії до 70 км.

Друкарська рота (136 осіб) виготовляє листівки та через спеціальні засоби розповсюджує їх у тилу противника. До складу роти входять три взводи (господарчий, друкарський, повітряних куль). Один взвод повітряних куль протягом 12 год може доставити до цілі понад 1 млн листівок.

Рота гучномовних станцій (90 осіб) готує і здійснює звукову пропаганду для противника, нараховує п'ять взводів (господарчий і чотири гучномовних станцій) та озброєна 24 гучномовними станціями дальністю дії від 2,5 до 5 км, а також військовими мегафонами.

600-та окрема рота психологічної оборони (264 особи) призначена для підтримання бойових дій, організаційно складається з восьми взводів (господарчого, розроблення листівок, радіопередавачів, друкарського, повітряних куль і трьох взводів гучномовних станцій). На її озброєнні перебувають дві мобільні радіостанції потужністю до 40 кВт, шість мобільних друкарень, три установки запуску повітряних куль (кожна може нести 2 600 листівок форматом А5) і 18 мобільних гучномовних станцій дальністю дії від 2,5 до 5 км.

Загальне керівництво силами й засобами психологічної оборони здійснює генеральний інспектор бундесверу через головний штаб, у якому з цією метою сформовано відділ психологічної оборони

у складі 3-го управління. Для служби у підрозділах психологічної оборони добирають осіб із досвідом роботи у відповідній цивільній сфері (дикторів, звукооператорів, редакторів, художників, фотографів тощо). Погляди командування бундесверу на зміст і ведення психологічної оборони, застосування її сил і засобів викладені у відповідних документах: статутах HDv 100/100 «Управління військами в бою» і HDv 100/200 «Принципи управління сухопутними силами», а також у «Вказівках із ведення психологічної оборони». Згідно з цими документами, метою психологічної оборони є послаблення МПС, бойового духу особового складу противника, його волі до спротиву, створення передумов паніки, зародження сумнівів у доцільності ведення бойових дій, розпалювання протиріч між різними категоріями військовослужбовців і груп (прошарків) населення противника тощо.

На території, зайнятій своїми військами, органи психологічної оборони покликані підтримувати політику НАТО через консолідацію населення навколо воєнно-політичного керівництва блоку. Як об'єкт психологічного впливу розглядають особовий склад ЗС противника, відповідних об'єднань, з'єднань і військових частин, окремі категорії і групи військовослужбовців, населення регіону, держави, прошарки суспільства, групи.

Відповідно до положень, прийнятих у НАТО, залежно від масштабу й характеру вирішуваних завдань, а також застосовуваних сил командування бундесверу поділяє психологічні операції на такі:

- *стратегічні* – розробляють і проводять проти великих військових контингентів противника (усіма засобами, передусім за допомогою радіо- і друкованої пропаганди, із застосуванням державних органів інформації);

- *тактичні* – проводять проти конкретних військових частин і груп населення противника, які мешкають у певних районах (із застосуванням лише штатних засобів бундесверу);

- *консолідуючі* – застосовують як протидію ідеологічним і психологічним акціям противника, спрямованим на свої війська і населення.

За оцінками командування бундесверу, на цей час штатна структура, чисельність, рівень підготовки особового складу і технічний стан сил психологічної оборони дає змогу виконувати покладені на них завдання.

Діяльність військової церковної служби у бундесвері. У військовій сфері, як і в інших сферах життя, духовні начала є основою дій і вчинків людини, саморегулятором поведінки. Проте значення свідомості, моралі, психіки людини у військовій справі незрівнянно більші, ніж в інших сферах життя. Ось чому одним із напрямків МПВ у ЗС Німеччини є військово-церковна служба (віруючі в Бундесвері складають 60–80 % особового складу). Військово-церковна служба у ЗС Німеччини є одним із найавторитетніших виховних інститутів, який пройшов випробування часом та бойовим досвідом. Право військовослужбовців на задоволення релігійних потреб було закріплено ще в конституції Веймарської республіки і без змін перенесено в конституцію ФРН (рис. 50).

Рис. 50. Духовне обслуговування армії Німеччини

Ще в серпні 1956 року МО підписало директиву 66/1 про організацію військово-церковної служби у ЗС Німеччини. У липні 1957 р. було ухвалено закон «Про духовне обслуговування армії», відповідно до якого діяльність військово-церковної служби фінансує переважно державний бюджет. Керують військово-церковною службою євангельський і католицький військові єпископи. Виконавчими релігійними органами у ЗС Німеччини є управління євангельської церкви у справах Бундесверу та управління католицького військового єпископа, що через деканів військових округів контролюють діяльність понад 300 священників обох віросповідань.

МО Німеччини не чинить тиску на військово-церковну службу під час вирішення релігійних питань, але з адміністративного погляду виконавчі релігійні органи підпорядковані безпосередньо МО. Також

при МО створено раду з питань ідеологічної роботи, до складу якої входить 25 осіб – представників політичних партій, підприємців, профспілок, молодіжних організацій, засобів масової інформації, католицької та євангелістської церков. У роботі ради регулярно беруть участь начальник центру ідеологічної роботи, генеральний інспектор Бундесверу та інспектори видів ЗС. Рада є консультативним органом, який розробляє рекомендації та пропозиції з питань посилення ідеологічної роботи у військах та подає їх на розгляд міністру оборони.

Військові священники не є кадровими військовими і в мирний час не зобов'язані носити військову форму. За своїм правовим статусом військові священники прирівняні до державних чиновників. Священники укладають контракт з МО терміном на шість–вісім років (його продовження можливе не більше ніж на чотири роки), а потім повертаються до попереднього місця виконання своїх обов'язків. Винятком є військовий генеральний декан, військовий генеральний вікарій і начальники відділів у виконавчих релігійних органах, а також декани військових округів та їхні заступники, термін служби яких не обмежений.

Євангельський військовий єпископ, якого призначає Рада євангельської церкви за погодженням із федеральним урядом, надає раді щорічний письмовий звіт про діяльність військово-церковної служби, призначає на посади всіх євангельських священників бундесверу й контролює їхню діяльність. Щорічно євангельський військовий єпископ зустрічається зі своїм католицьким колегою, щоб обговорити актуальні проблеми військово-церковної служби. Крім того, періодично відбуваються зустрічі обох єпископів з міністром оборони. Обов'язком євангельського військового єпископа також є регулярне відвідування військових частин і контроль за виданням церковної літератури, передусім «Солдатського євангельського молитовника», який роздають безкоштовно усім військовослужбовцям.

Євангельська церква періодично проводить семінари військових священників у військових округах для обговорення теологічних, етичних і політичних проблем. Щорічно дві конфесії військово-церковної служби влаштовують конференції на федеральному рівні.

Католицького військового єпископа призначає папська курія, його основні обов'язки загалом такі самі, як і у євангельського єпископа.

Священником бундесверу може стати будь-який німецький священник, який відповідає певним вимогам: повинен закінчити теоло-

гічний факультет вищого навчального закладу, мати трирічний стаж служби священником, бути не старшим 35 років і пройти тримісячний термін випробувань. Призначені особи проходять навчання на місячних курсах, де їх знайомлять зі специфікою діяльності у збройних силах.

Об'єктом впливу військової церковної служби є всі категорії військовослужбовців, цивільні службовці бундесверу, а також члени їхніх сімей. Кожен військовий священник очолює общину кількістю до 1 500 осіб. У гарнізонах із невеликою кількістю особового складу на позаштатній основі можуть бути залучені місцеві священники, що укладають із військовим відомством контракт, у якому передбачено умови їхньої діяльності та порядок оплати. У директиві МО Німеччини 66/1 визначені форми діяльності військових священників: участь у роботі рад із питань «внутрішнього керівництва» при командах військових частин, церковні богослужіння та виконання релігійних обрядів, проведення занять із питань моралі, керівництво групами віруючих воїнів, групові та індивідуальні бесіди з військовослужбовцями, участь в організації дозвілля солдатів.

У спілкуванні з рядовим складом основну увагу приділяють проведенню занять про сутність життя, для цього відводять 2 год навчального часу щомісячно. Крім того, рядовий склад бере участь у так званих церковних семінарах, які проводять, як правило, у спеціальних будинках, що належать військово-церковній службі. Для участі в семінарі солдати отримують короткотермінову відпустку. Священники супроводжують військовослужбовців на навчаннях, під час спеціальних відряджень особового складу за кордон, а у військово-морських силах – у процесі дальнього плавання. Культовий працівник впливає на офіцерів та унтерофіцерів не тільки безпосередньо, а й побічно, сприяючи згуртуванню їхніх сімей: у вихідні дні із сім'ями військовослужбовців проводить бесіди на релігійні теми, перебуває поряд із сім'єю військовослужбовця протягом усього життя, починаючи з обряду вінчання і закінчуючи похованням. Крім того, священник займається організацією церковних свят.

Додатково, відповідно до наказу МО Німеччини, у 1973 році було запроваджено інститут помічника військового священника. За своїм правовим положенням помічник є цивільним службовцем ЗС. Його обов'язками є ведення діловодства, надання необхідної допомоги священнику під час виконання ним своїх обов'язків, керування

службовим автомобілем. Помічниками призначають осіб не старше 35 років, що мають середню освіту й відслужили строкову службу в бундесвері. Термін випробування для кандидатів на цю посаду – пів року.

Діяльність військових священників поширюється також на військові госпіталі, навчальні й науково-дослідні заклади бундесверу. Наприклад, у Гамбурзькому та Мюнхенському університетах, а також академії збройних сил викладають професори й доценти – спеціалісти в галузі євангельської та католицької теології. Серед викладачів Центру внутрішнього керівництва також є священники. В інституті суспільних наук бундесверу науковці-теологи займаються дослідженням військово-релігійних проблем.

У 1978 році в м. Барсбюттель (передмістя м. Гамбург) був створений католицький інститут теології світу – на цей час єдиний самостійний науково-дослідний заклад військової церковної служби Німеччини, завданням якого є вивчення та систематизація літератури з проблем миру, установлення контактів із національними й зарубіжними дослідними закладами, які вивчають ці проблеми, проведення теологічних досліджень з означених проблем. План наукової роботи та публікацій, а також бюджет інституту затверджує опікунська рада, якою керує військовий генеральний вікарій.

Однією із функцій військової церковної служби в бундесвері є участь в організації дозвілля військовослужбовців. Цим займаються не тільки священники військових частин, а й благодійні організації – євангельські й католицькі товариства з надання шефської допомоги військовослужбовцям.

Одним із напрямків діяльності католицької військово-церковної служби є турбота про дітей військовослужбовців. Із цією метою в 1972 році було створено «Товариство допомоги батькам», яке займається організацією роботи католицьких дитячих садків у гарнізонах бундесверу, де немає інших дитячих садків. Таких гарнізонів у бундесвері небагато, відповідно, і кількість дітей військово-службовців, які перебувають під патронатом католицької церкви, не перевищує декількох сотень, проте наявність таких дитячих садків підносить авторитет католицької церкви.

Для збільшення свого впливу в ЗС і поліпшення духовного та морального виховання військовослужбовців євангельська і католицька церкви створили в бундесвері організації віруючих солдатів і офіце-

рів. Об'єднання військовослужбовців-євангелістів – товариство ім. Корнеліуса, яке виникло в Німеччині ще на початку ХХ ст., – має багаті традиції. Його діяльність не припинялась ні в рейхсвері, ні у вермахті. Наприкінці 70-х товариство почало об'єднувати не тільки офіцерів, а й усі категорії військовослужбовців. Католицька організація офіцерів у ЗС Німеччини (Кенігштайнський офіцерський гурток) була створена в 1961 році, а в 1982 перейменована в Спілку військовослужбовців-католиків. На цей час спілка нараховує близько 100 первинних організацій та поєднує декілька тисяч солдатів та офіцерів. Основною формою роботи релігійних громад є проведення зустрічей членів первинних організацій, на яких, як правило, присутній військовий священник. На зустрічах обговорюють актуальні політичні й морально-етичні проблеми, вивчають релігійну літературу.

Військово-церковна служба бундесверу підтримує тісні контакти з аналогічними службами ЗС інших країн, переважно тих, які входять до НАТО, а також тих, що межують із ФРН. Це дає змогу віруючим брати участь у міжнародних релігійних зустрічах і семінарах, що мають на меті проведення богослужінь та відвідування історичних місць, пов'язаних із розвитком релігії.

Необхідно зазначити, що військово-політичне керівництво Німеччини завжди приділяло відповідну увагу релігійному впливові як одній із найефективніших форм духовного та морального виховання солдатів і офіцерів, тому військово-церковна служба має значну державну підтримку. Діяльність священників у бундесвері сприяє зміцненню військової дисципліни, підвищенню ефективності моральної та психологічної підготовки особового складу, готовності військовослужбовців до ведення бойових дій, формуванню сприятливого МПС особового складу, морально-психологічного клімату у військових колективах. Отже, зміст МПС особового складу бундесверу зумовлюють ідеологічний, соціальний, службовий, психологічний і побутовий чинники. Спираючись на це, загальна система МПВ в бундесвері охоплює ідейно-виховний вплив, моральну та психологічну підготовку, соціально-правову роботу, а також діяльність військової церковної служби. Усе це додає певної специфіки процесу планування бойових дій, оперативній та бойовій підготовці військ, організації їхньої бойової діяльності, системі керівництва військовими частинами та з'єднаннями в мирний час та в бойовій обстановці.

Головним суб'єктом МПВ у ЗС Німеччини є командир.

Функції безпосередніх організаторів (координаторів) МПВ в бундесвері виконують визначені за своїм складом, організаційно-штатною структурою та підлеглистю органи, призначені для організації політичних, ідеологічних, інформаційних, психологічних, соціально-правових, культурно-просвітницьких та інших заходів, які можна об'єднати одним поняттям «МПЗ».

МПВ в армії Німеччини реалізують на основі концепції «внутрішнього керівництва». Її психолого-педагогічний зміст виявляється у формуванні у військовослужбовців достатньо міцної мотивації до виконання службових обов'язків, поставлених завдань. Це забезпечено такими заходами:

- цілеспрямованою роботою відповідних органів, яка має на меті досягнення гарантій поваги до особового складу та забезпечення гуманних стосунків у підрозділах;
- налагодження системи забезпечення військовослужбовців усім необхідним, матеріального й морального стимулювання, соціального та правового захисту;
- забезпечення високого рівня знань посадовими особами у галузі психології та педагогіки;
- розвиток ідеї німецької пунктуальності, обов'язковості, надійності та високої культури.

Сильними сторонами МПС особового складу ЗС Німеччини є такі:

- високий рівень особистої професійної підготовки військовослужбовців та постійне прагнення його покращити;
- гордість військовослужбовців за належність до своєї держави;
- відданість традиціям ЗС та своєї частини;
- упевненість у своїй зброї, неперевершеності бойової техніки;
- «військовий практицизм», кмітливість, технічна культура;
- високий рівень фізичної підготовки;
- психологічна готовність до бойових дій.

Організація МПВ у ЗС **Франції** відрізняється різноманітністю форм і методів її проведення [29, 36]. Передбачено близько 2 000 штатних посад із метою проведення МВП в різних сферах діяльності військовослужбовців (рис. 51).

Ідеологічна підготовка особового складу передбачає вивчення внутрішньої і зовнішньої політики Франції, міжнародного

становища, питань військового будівництва, історії ЗС, бойових традицій з'єднань і частин. У процесі занять широко використовують різні технічні засоби пропаганди. Проблемами організації роботи з особовим складом займаються три спеціалізовані штатні структури.

Рис. 51. Організація МПВ у ЗС Франції

Головну роль у цій сфері діяльності відіграє *Служба інформації та суспільних відносин (СІРПА)*, яка безпосередньо підпорядкована Міністру оборони. Управління інформації та зв'язку з громадськістю, створене в МО в 1998 р. на базі СІРПА, займається пропагандою військової політики Франції, висвітлює діяльність збройних сил, вирішує питання зміцнення зв'язків між збройними силами й громадськістю, збирає та обробляє інформацію різного характеру, випускає і розповсюджує військову періодику, створює та розмножує кінофільми, аудіо й відеозаписи, організовує різні виставки.

Інститут соціального управління, або служба соціальної дії (АСА), займається організацією дозвілля військовослужбовців, спрямовує роботу армійських бібліотек, кас взаємодопомоги, спортивних та інших гуртків. У підпорядкуванні служби знаходяться офіцерські, унтерофіцерські й солдатські клуби.

Служба військових священиків вирішує духовні проблеми військовослужбовців. Військові священики є в кожній частині аж до окремого батальйону включно. Більшість складають служителі католицької церкви, але є також представники протестантського та іудейського віросповідань.

Система апарату державно-правового, духовного виховання, інформації та соціального захисту ЗС Франції схематично зображена на рис. 52.

Рис. 52. Апарат державно-правового, духовного виховання, інформації та соціального захисту ЗС Франції

Головні завдання морально-психологічної підготовки в провідних країнах НАТО:

- формування у свідомості військовослужбовців переконань про дійсно демократичний характер своїх держав і їхніх інститутів, про перевагу власних моральних цінностей над іншим світом, про важливість і необхідність ЗС для захисту національних інтересів;
- пропаганда ідей про наявність воєнної загрози;
- формування образу ворога;
- формування у свідомості військовослужбовців ідеї моральної обґрунтованості будь-яких дій щодо ворога під час бою;
- розвиток у особового складу здатності зберігати холонокровність і почуття відповідальності в найнебезпечніших обставинах, протистояти негативному ІПВ противника;
- соціальний захист прав і пільг усіх категорій військовослужбовців, серед них і пенсіонерів ЗС.

З урахуванням національної специфіки організують МПВ також в арміях Бельгії, Італії, Іспанії, Канади, Нідерландів, Норвегії, Португалії, Туреччини.

Організація МПВ у ЗС **країн Балтії: Латвії, Литви та Естонії**, – які вийшли зі складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік, здійснювалась в умовах нових загальносвітових загроз кінця XX – початку XXI століття.

ЗС Естонської республіки (Армія оборони Естонії), Латвійської Республіки, Литовської Республіки розробляли свої стратегії національної безпеки частково з урахуванням досвіду, накопиченого США та іншими країнами-учасницями НАТО. Основні риси організації МПВ в більшості армій країн НАТО такі:

- наявність відповідного апарату практично на всіх ланках організаційної побудови ЗС;
- широка розгалуженість та суворе підпорядкованість відповідних служб та органів;
- наявність чітко визначених ідейно-теоретичних та методологічних основ процесу здійснення;
- цілеспрямованість і комплексність МПВ;
- нерозривність та органічна єдність процесу навчання і виховання;
- високоякісне законодавче забезпечення;
- наявність у розпорядженні органів управління МПВ потужної матеріальної та фінансової бази в поєднанні з багаточисленними висококваліфікованими кадрами;
- логічність та чітка організація практичної діяльності [36].

Початковий етап обговорення концепції національної безпеки мав у всіх трьох країнах Балтії схожі риси. Незважаючи на відому схожість у питаннях дослідження і розробки, кожна балтійська держава має свою власну стратегію національної безпеки.

Після вступу в 2004 році Балтійських республік у НАТО, а потім і до Європейського Союзу тема гарантій безпеки довго залишалася досить болючою незважаючи на те, що Латвія, Литва та Естонія схильні делегувати рішення цих проблем більшим державам і міжнародним організаціям.

Спільна робота балтійських експертів і фахівців країн-лідерів НАТО і насамперед США придбала більш глибоке «трансатлантичне» звучання і зміст.

Ставши членами НАТО і ЄС, країни Балтії уніфікували підходи до забезпечення національної безпеки.

Сформувалися і зміцнилися загальнонатовські підходи до вибудовування концепції, зокрема і МПЗ підрозділів і частин ЗС цих республік.

Отже, *особливості діяльності* структур МПЗ ЗС країн НАТО такі:

1. Апарат МПВ на свідомість персоналу армій провідних країн світу існує в усіх структурах ЗС.

2. Апарат має розгалужену структуру, яка базується на міцному матеріальному й фінансовому забезпеченні в поєднанні з багаточисленним висококваліфікованим кадровим складом.

3. Чітко визначені ідейно-теоретичні й методологічні основи керівництва МПВ на особовий склад.

4. Високоякісне законодавче забезпечення.

5. Якісно організована практична діяльність.

4.3. Система морально-психологічного впливу в армії оборони Ізраїлю

Ізраїль – країна, яка тривалий час у стані війни звикла жити в екстремальних ситуаціях і виробила напрочуд сильний імунітет до них. Актуальним є використання досвіду МПВ в армії оборони Ізраїлю, який може бути корисним для України [29, 36].

Провідним видом МПЗ в армії Ізраїлю є психологічна підготовка (рис. 53), яка містить у собі два основні аспекти: поведінка військовослужбовців до бою і під час бою. Її виконання частково покладено на командирів, які повинні навчити підлеглих візуальної діагностики основних психологічних проблем із подальшою евакуацією або захистом проблемного бійця на полі бою і вміють виконувати її самі. Важливий момент етапу психологічної допомоги на полі бою – це ургентна діагностика бойового шоку, психологічної

травми війни, які безпосередньо виникають у момент бою, і посттравматичного психологічного синдрому.

Рис. 53. Психологічна підготовка

Кожний бойовий підрозділ (30–50 чоловік) під час висування на поле бою супроводжує діючий військовий лікар із бригадою, у якій завжди є людина, навчена методам виявлення гострої психічної травми. Він розподіляє постраждалих військових за ступенем травми, її характером, а також визначає необхідність медикаментозної корекції. На полі бою або на етапі евакуації за межі зони військової операції, за необхідності, проводять перший ургентний вплив. Якщо в ньому немає потреби – всю психологічну реабілітацію проводять уже в госпіталі (це 90 % випадків). Спеціалізованих військових госпіталів у Ізраїлі немає, так як кожен медичний заклад власне і є військовим госпіталем.

Систему психологічної допомоги військовослужбовцям (психологічної реабілітації демобілізованих) в Ізраїлі будували одночасно з формуванням ЗС країни. Спочатку армійські психологи (дослівний переклад з івриту «офіцер із захисту душі») забезпечували реабілітацію військовослужбовців після поранень. Слід зазначити, що військових психологів у Ізраїлі позначають евфемізмом «офіцер душевного здоров'я» для того, щоб не було можливих спекуляцій із приводу психічної повноцінності військовослужбовців.

Так, якщо у 1960-ті роки в штаті було менше 150 військових психологів, то поступово їхня кількість збільшувалася і на цей момент досягла понад 2 500 фахівців (разом із соціальними працівниками відповідної кваліфікації). Водночас під час активних військових дій

на службу призивають ще й резервістів. Загалом, установлений норматив військових психологів і соціальних працівників повинен сьогодні наближатися до показника *1 фахівець на 70–90 військовослужбовців*. У 2004–2006 роках посада офіцера душевного здоров'я набула остаточного статусу: кількість армійських психологів у структурі системи було значно зменшено, але водночас у 4 рази збільшено число соціальних працівників із педагогічною або психологічною освітою, які виконували суміжні функції.

Мета цих змін – адаптувати систему для потреб військовослужбовців і підвищити частоту звернень за психологічною та психіатричною допомогою в умовах типового для ізраїльського суспільства небажання йти на прийом до психологів/психіатрів. Що ж їм заважає? По-перше, завищена самооцінка: більшість військовослужбовців сприймають себе як захисників Батьківщини, солдатів, сильних людей, у яких не може бути ніяких проблем. По-друге, багато хто побоюється подальших наслідків, які можуть призвести до запису в особовій справі про те, що людина самотійно звернулася до психолога або до психіатра, передбачаючи, що такий запис може утруднити подальше просування по службі або стати причиною демобілізації.

Такий підхід спрямований на роботу з військовослужбовцями, що не отримали поранень. Військовослужбовці ізраїльської армії, які мають навіть незначні поранення, в обов'язковому порядку проходять психологічну реабілітацію, деякі – неврологічне лікування з елементами психологічної допомоги, інші знаходяться під постійним наглядом клінічних психологів.

Для надання психологічної допомоги на полі бою медичним батальйонам виділяють команди управління психіатрії військово-медичної служби збройних сил, які діють у ланці «дивізія» на відстані 2–5 км від лінії фронту. Кожна група складається з п'яти фахівців: одного психіатра, одного-двох психологів, двох-трьох соціологів. Методи роботи групи загалом традиційні: організація відпочинку, сну, харчування, прийняття душі, індивідуальна і групова психотерапія тощо. Застосовуючи їх, група здатна протягом трьох діб повернути у стрій значну частину психотравмованих військовослужбовців. Про ефективність такої системи допомоги свідчить такий факт: одна із груп здоров'я змогла реабілітувати й повернути у стрій 95 % особового складу, який раніше мав симптоми психічних розладів.

Психологи працюють при військових комісаріатах. Застосовують спеціальні методики, у межах яких реабілітація відбувається найбільш адекватним способом, включаючи облік демобілізованих, контакт як із самим демобілізованим військовослужбовцем, так і з його родиною з метою своєчасного виявлення тієї чи іншої проблеми. Паралельно демобілізовані отримують соціальну допомогу. В Ізраїлі кожен демобілізований і його сім'я вважаються потенційно соціально неблагополучними або, як мінімум, такими, що потребують соціального спостереження. З такими людьми обов'язково повинен бути постійний контакт, наприклад, по телефону.

Отже, світовий і вітчизняний досвід розвитку військової справи свідчить про те, що значення морального духу військ, як найважливішого засобу досягнення перемоги в сучасній війні, значно зростає.

На думку багатьох авторитетних вітчизняних і зарубіжних науковців-аналітиків, у збройних конфліктах третього тисячоліття досягнення морально-психологічної переваги над противником буде відігравати вирішальну роль у визначенні переможця. В арміях практично всіх розвинених країн світу йде активний пошук найбільш перспективних засобів впливу на свідомість і психіку військовослужбовців, своєчасну їхню підготовку до функціонування в будь-яких екстремальних умовах сучасної війни. Однак не можна допустити простого копіювання без урахування історичних, економічних, соціальних, національних особливостей і традицій ЗС України.

Завдання для самоконтролю

1. З'ясуйте особливості організації морально-психологічної підготовки у ЗС США.
2. Розкрийте зміст, структуру й особливості організації релігійної підтримки у ЗС США.
3. Поясніть сутність та відмінні риси організації морально-психологічної підготовки особового складу ЗС ФРН.
4. Яку структуру мають сили «психологічної оборони» бундесверу та які основні завдання на них покладено?
5. Які особливості організації МПВ у ЗС Франції ви засвоїли?
6. Поясніть своєрідність організації МПВ у ЗС країн Балтії.
7. Розкрийте підходи до організації МПВ оборони в армії Ізраїлю.

ВИСНОВКИ

1. МПЗ в ЗС України та в ДССТ є одним із основних видів всебічного забезпечення застосування військ, який здійснюють у загальній системі управління військами. Поряд із бойовим, матеріально-технічним і медичним забезпеченням МПЗ є об'єктивною необхідністю, яка сприяє підтриманню бойової готовності та боєздатності військ в умовах бойової обстановки. Подальше його вдосконалення відповідає сучасним світовим і вітчизняним поглядам на цілі та способи ведення війни і військового будівництва.

2. Головними особливостями, які впливають на сутність, зміст, а також на роль і місце цього виду діяльності в ЗС України та ДССТ, є такі:

- відсутність чітко визначених світоглядних орієнтирів у системі гуманітарної політики нашої держави;
- низька мотивація до військової служби та невисокий престижний імідж ЗС як захисника національних інтересів;
- вплив на військове середовище потужних негативних чинників, які виникли у зв'язку з особливостями суспільно-політичного й соціально-економічного розвитку України в сучасних умовах.

3. Особовий склад ДССТ, беручи участь у зоні російсько-українського протистояння на сході України – зоні АТО (ООС) – чи готуючись до цього, повинен пам'ятати, що виконання завдань за штатним призначенням в умовах бойових дій – це неприродна екстремальна діяльність для людини. Тому в бойовій обстановці людина піддається суттєвому впливу негативних стресових чинників, наслідком яких можуть бути різноманітні стресові розлади, зокрема бойова психічна травма, а в подальшому – і розвиток посттравматичних стресових

розладів. Психіка особового складу під час виконання завдань у бойовій обстановці вимушено переживатиме значні потрясіння.

4. Отже, нагальні потреби МПЗ виконання завдань підрозділами (частинами) ДССТ в умовах бойових дій полягають у науково обґрунтованих підходах формування вимог до системи МПЗ та розвитку цілісної, єдиної її теоретичної концепції, що й зумовило стислий виклад матеріалу у формі навчального посібника для підготовки молодих офіцерів ДССТ.

5. Мета дисциплін – забезпечити здобуття військовими фахівцями тактичного рівня вищої освіти відповідного ступеня згідно зі стандартами систематизованих знань про основи виховання військово-службовців; сформувати мотивацію і прагнення вирішувати військово-педагогічні проблеми в майбутній професійній діяльності; підготувати офіцера ДССТ з розвиненим психолого-педагогічним мисленням, який вміє використовувати знання з психології та педагогіки в практичній діяльності з навчання та виховання особового складу, підготовці його до активних дій у різноманітних умовах обстановки, організовувати та проводити виховну, агітаційно-масову та культурно-просвітницьку роботу в підрозділах.

ПІСЛЯМОВА

Ефективність діяльності військовослужбовців ДССТ у бойових умовах багато в чому залежить від їхньої психічної готовності активно діяти під час виконання завдань за призначенням та від уміння командирів успішно керувати особовим складом в екстремальних умовах і підтримувати його оптимальний МПС.

Автори навчального посібника сподіваються, що застосування у практичній діяльності зазначених у навчальному посібнику основних положень дасть змогу більш ефективно керувати особовим складом і досягати кращих результатів під час виконання завдань за штатним призначенням у бойових умовах, та просять ставитися до них і до навчального посібника з розумінням. Вони із вдячністю приймуть будь-які пропозиції та критичні зауваження. Усе це буде взято до уваги під час роботи над наступними його виданнями.

Свої думки, зауваження та побажання щодо можливостей використання навчального посібника, а також удосконалення його змісту прохання надсилати на адресу:

вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро, 49010.

Кафедра військової підготовки спеціалістів Держспецтрансслужби Українського державного університету науки і технологій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

Основна література:

1. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 р. №1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст.106.
2. Про Державну спеціальну службу транспорту : Закон України від 5.02.2004 (зі змінами). № 19. *Відомості Верховної Ради України*. Ст. 269.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287.
4. Указ Президента України від 13.10.2015 року № 580/2015 року «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді України на 2016–2020 роки».
5. Про затвердження Положення про військове (корабельне) господарство Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України від 16.07.1997 р. № 300. *Офіційний вісник України*. № 52. С. 202.
6. Про затвердження Концепції морально-психологічного забезпечення підготовки та ведення операцій (бойових дій) Збройних Сил України : Наказ Міністра оборони України від 05.05.1999 р. № 142. Київ : РВВ ЦЗСД МО та ГШ ЗС України, 1999.
7. Про затвердження Положення про клуби військових частин Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України від 14.05.2012 р. № 319. *Офіційний вісник України*. № 43. С. 136.
8. Про затвердження Інструкції про порядок оцінки морально-психологічного стану особового складу в Міністерстві оборони України та Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 21.05.2013 р. № 335. *Офіційний вісник України*. № 50. С. 230.
9. Про затвердження Інструкції з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 14.06.2013р. № 401. *Офіційний вісник України*. № 61. С. 251.
10. Про затвердження Інструкції про організацію у Збройних Силах України соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори, та членів їхніх сімей, працівників Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України від 19.01.2016 р. № 27. *Офіційний вісник України*. № 31. С. 25.

11. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 14.12.2016 р. № 685. *Офіційний вісник України*. 2017р. № 7. С. 136.
12. Про впровадження психологічної підготовки особового складу в навчальний процес підготовки органів управління та військ (сил) : Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 16.11.2012 р. № 240.
13. Про затвердження Інструкції з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Збройних Силах України : Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 04.01.2017 р. № 4.
14. Про впровадження Положення про структуру морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України : Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 22.05.2017 року № 183.
15. Про затвердження Настанови з морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування Збройних Сил України» : Наказ Генерального штабу Збройних Сил України від 29.04.2018 р. № 173. Київ : НУОУ, 2018.
16. Доктрина «Морально-психологічне забезпечення військ (сил) в об'єднаних операціях». Затверджена начальником Генерального штабу Збройних Сил України 27.11.2020 р.
17. Про затвердження Методичних рекомендацій з організації інформаційно-пропагандистського забезпечення у Державній спеціальній службі транспорту : Наказ Голови Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту від 18.01.2019 р. № 20.
18. Про затвердження Методичних рекомендацій з організації національно-патріотичної підготовки у Державній спеціальній службі транспорту : Наказ Голови Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту від 18.01.2019 р. № 21.
19. Про затвердження Порадника з організації морально-психологічного забезпечення (виховної роботи) особового складу Державної спеціальної служби транспорту : Наказ Голови Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту від 19.11.2019 р. № 296.
20. Про затвердження Методичних рекомендацій з підготовки особового складу Державної спеціальної служби транспорту у 2020 році : Наказ Голови Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту від 29.11.2019 р. № 307.
21. Про затвердження Положення про бібліотеки та бібліотечну справу у Держспецтрансслужбі : Наказ Голови Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту від 22.03.05 р. № 83.

Додаткова література:

22. Психологічне вивчення особового складу Збройних Сил України : метод. посіб. / Кокун О. М. та ін. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 288 с.
23. Морально-психологічне забезпечення підрозділів Збройних Сил України : підручник / А.О. Кобзар, В.Т. Марценківський, П.М. Слюсаренко та ін. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. 496 с.

24. Матеріали науково-практичної конференції «Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах» (Київ, 7 червня 2018 р.) / Міністерство оборони України, Національний університет оборони України імені Івана Черняховського. Київ : НУОУ, 2018. 277 с.
25. Неурова А. Б. Особливості оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців у зоні проведення антитерористичної операції. *Український психологічний журнал*. № 1 (7). 2018. С.122–132.
26. Методика воєнно-ідеологічної підготовки : навч. посіб. / В. М. Петренко, О. М. Шевченко. Суми : Сумський державний університет, 2017. 480 с.
27. Бондарев Г. В. Військове навчання та виховання : навч.-метод. посібник. Харків : ФВП, 2015.
28. Алещенко В. І. Психологічне забезпечення в Збройних Силах України: шляхи удосконалення. *Вісник Національного університету оборони України*. 6 (37). 2013.
29. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: Підручник: у 2 ч. Ч.1. / колектив авторів; за заг. ред.. В. В. Стасюка. Київ : НУОУ, 2012. 682 с.
30. Мосов С. П. Вимоги до системи морально-психологічного забезпечення у ЗС України. *Вісник Національного університету оборони України*. № 1 (26). 2012. С.209–213.
31. Методичні рекомендації командирам, штабам, офіцерам структур з виховної та соціально-психологічної роботи «Організація і проведення проблемно-цільової роботи у з'єднанні, військовій частини (підрозділі) від 21.03.2011 р.
32. Правова робота в Збройних Силах України : навчальний посібник / за заг. ред. В. І. Кириленка. Київ : РВЦ «Військовий інститут», 2010. 408 с.
33. Голик М. М., Ляшенко В. М., Романишин А. М., Романовський Я. Я. Морально-психологічне забезпечення діяльності військ. Ч. І: Курс лекцій. Львів : ЛІСВ, 2008. 356 с.
34. Ягупов В. В. Морально-психологічне забезпечення. Київ : Вид-во КНУ ім. Т. Шевченка, 2002.

Електронні джерела:

35. zapytmou@mil.gov.ua
36. <https://dovidnykmpz.info/uploads> › 2018/04

Для нотаток

Для нотаток

Навчальне видання

Остапенко Ігор Сергійович, **Герасимчук** Олександр Ананійович,
Крамар Ігор Євгенович, **Шаптала** Олександр Іванович,
Яковлев Сергій Олександрович, **Жінчина** Світлана Миколаївна

Морально-психологічне забезпечення підрозділів Держспецтрансслужби

Навчальний посібник

Редактор *Ірина Мірошниченко*
Комп'ютерна верстка *Олена Гончаренко*

Формат 60×84 $\frac{1}{16}$. Ум. друк. арк. 11,04. Обл.-вид. арк. 11,06.
Тираж 18 пр. Зам. №

Адреса видавця та дільниці оперативної поліграфії:
Український державний університет науки і технологій.
вул. Лазаряна, 2, ауд. 1201, м. Дніпро, 49010.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1315 від 31.03.2003